مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

حلقه تدبیر

ویژه‌نامه شوراهای اسلامی

حسین بالکار

بسم الله الرحمن الرحیم

حلقه تدبیر: ویژه نامه شوراهای اسلامی

نویسنده:

حسین بافکار

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

حلقه تدبیر: ویژه نامه شوراهای اسلامی

مشخصات کتاب

حلقه تدبیر (ویژه نامه شوراهای اسلامی)

کد: ۸۳۷

نویسنده: حسین بافکار

ناشر و تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ و صحافی: نگارش

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۳

شمارگان: ۱۵۰۰

بها: ۷۵۰ تومان

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.COM

تلفن: ۲۹۳۵۸۰۳ و ۲۹۱۰۶۰۲ نمابر: ۲۹۳۳۸۹۲

شابک: ۹-۶۰-۸۶۰۶-۹۶۴ISBN: ۹۶۴-۸۶۰۶-۶۰-۹

ص:۱

اشاره

فهرست مطالب

ص: ۳

ص: ۶

دیباچه

نظام جمهوری اسلامی ایران، حکومتی مردمی است که از نخستین روزهای مبارزه با رژیم ستم شاهی تا طلوع فجر انقلاب اسلامی و شکل گیری نظام جمهوری اسلامی، با حضور چشم گیر و بی نظیر مردم مؤمن و فداکار همراه بوده و هست.

امت مسلمان و بیدار ایران اسلامی پیوسته با شرکت گسترده در عرصه های سیاسی، اجتماعی، نظامی و فرهنگی، پرچم استقلال، عزت و سربلندی این سرزمین را برافراشته نگاه داشته و دشمنان قسم خورده اسلام را در توطئه هاشان ناکام گذارده اند. می دانیم که انتخابات یکی از عرصه های مهم سیاسی حضور مردم و مهم ترین نقاط عطف حوادث پس از انقلاب به شمار می رود. انتخابات شوراهای اسلامی شهرها و روستاها که با هدف برقراری قسط و عدالت اسلامی، همکاری بیشتر و نزدیک تر همگان و سرعت بخشیدن به کارها شکل گرفته، یکی از مصادیق برجسته حضور سبز و پیروزمند مردم مسلمان ما است.

شورا، حلقه تدبیری است که با برخورداری از نعمت مشورت و تبادل اندیشه ها و انعکاس رأی مردم در سلامت و سعادت جامعه اسلامی نقش مهم و تأثیرگذاری دارد و کارگزاران مردمی آن می توانند به پشتوانه رأی

ملت و با عزمی راسخ و همتی بلند، گام های بلندتری در آبادانی کشور بردارد.

نوشتار حاضر، تلاش کوچکی است در تبیین جایگاه و ویژگی های شورا و مشورت در اسلام، بررسی آسیب ها و ارائه راهکارهای اصلاح و تقویت شوراها که به منظور کاربست در برنامه های صدا و سیما فراهم گردیده است. با سپاس از نویسنده ارجمند جناب آقای حسین بافکار که این مجموعه را فراهم آورده است، آن را به مدیران و برنامه سازان گران قدر تقدیم می کنیم.

انّه ولیّ التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش گفتار

در سالنامه حیات بالنده انقلاب اسلامی ایران، نهم اردیبهشت سال ۱۳۷۸، روزی بزرگ، پرافتخار و غرورآفرین است. در این روز خجسته، یکی از رؤیاهای شیرین و آرزوهای دیرین اُمت مسلمان ایران تحقق یافت و شوراها به عنوان یکی از پایه های بنیادینِ بروز حاکمیت مردم و سنگ زیرین بنای مردم سالاری دینی، با تأخیری بیست ساله، از متن فراموشی خارج شد و افتخاری دیگر بر لوح زرّین صحیفه انقلاب نقش بست. اُمت خداجوی ما توانست در آزمونی سرنوشت ساز، با گزینش بیش از دویست هزار نماینده در شوراهای اسلامی شهر و روستا، در تعیین سرنوشت خویش نقش آفرین باشد؛ به گونه ای که جهانیان را به تحسین واداشت و سازمان ملل متحد(unop) در اجلاس ژوهانسبورگ، آن را به عنوان بهترین اقدام(۱) جمهوری اسلامی ایران در راه توسعه پایدار، معرفی کرد.

امروز این نهاد نوپا، به عنوان مجموعه ای مقدّس و تبلور اراده مردمی در دخالت مستقیم در مسائل اجرایی، در دومین مرحله تجربه و آزمون خدمتگزاری قرار دارد. با وجود انتقادهای درست یا نادرستی که در مورد فلسفه وجود و عملکرد شوراها می شود، خوش بختانه کم تر انسان فرهیخته

۱- ۱. اطلاعات ، ش ۲۲۷۵۶، ۷ اردیبهشت ۱۳۸۲، ص ۲.

و آگاهی در ضرورت و اهمیت اصل وجود شورا تردید روا داشته است؛ حتی گروه های مختلف سیاسی، چه مذهبی و غیر مذهبی و با بینش های متضاد، همه خود را طرفدار آن می دانند.

در هر حال، تولد شوراهای اسلامی در کشور، رخدادی مبارک و دستاوردی سترگ است که چونان متغیری تأثیرگذار، آثار گسترده ای در مسائل گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خواهد داشت.البته برای بهره مندی بهینه از برکات این شجره طیبه، باید هرچه بهتر فلسفه وجودی شورا را _ که در دو گنجینه ارزشمند الهی «قرآن» و «سنت» ریشه دارد _ شناخت و از ساختار و قواعد آن _ که کم تر به آن پرداخته شده _ آگاه شد. نیز به شکرانه این نعمت خدادادی، با رفع کاستی ها و عزمی راسخ، بستری مناسب و توانمند فراهم آورد تا بیش از پیش، شاهد رشد و بالندگی این نهال نوپا باشیم.

هدف این نوشتار نیز با تمام کاستی هایش، برداشتن گامی هرچند کوچک در این راه است.

ص: ۱۲

فصل اول: سیمای شورا در اسلام

شورا و مشورت در لغت و اصطلاح

در کتاب های لغت، شور، مشورت، شورا، مشاوره و تشاور، به معنای بیرون کشیدن، برداشتن و استخراج کردن است.(۱) هم چنین در اصطلاح، به معنای تعاطی افکار، تضارب آرا، به دست آوردن رأی و نظر دیگران با مراجعه به آنان و نیز کشف و استنباط آرای اهل درک و دقت است.(۲)

اگرچه از نظر لغت و اصطلاح، شورا و مشورت به یک معنا به کار رفته اند، باید در مفهوم آن دو تفکیک قائل شد. توفیق الشاوی در این باره می گوید:

واژه شورا نشان دهنده دو مفهوم است: یکی عام و دیگری خاص. مفهوم عام شورا، هرگونه هم فکری و تبادل نظر را در برمی گیرد، هر چند فاقد جنبه الزامی باشد؛ [ولی] مفهوم محدود شورا، نشانه پیمان الزامی است که از سوی مجموعه ای از افراد [جمع منتخب]صادر می شود.(۳)

۱- ۱. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا ، حرف شین، تهران، چ ۲، ۱۳۷۷.

۲- ۲. علی اکبر قرشی، قاموس قرآن ، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۴.

۳- ۳. «تأملی در فقه و شورا و مشورت»، فصلنامه علوم سیاسی ، سال اول، ش ۴ بهار ۱۳۷۹، ص ۲۴۴.

در واقع، در مفهوم عـام که مشورت نامیـده می شود، دو طرف وجود دارد: یکی مشورت کننـده و دیگری مشـاور که مشورت خواه از مشاور، درباره موضوع هایی که از نظر شرع مقدّس اسلام مانعی برای مشاوره نیست، نظرخواهی می کند و در پذیرش نظر مشاور خود، اختیار دارد و هیـچ الزامی در آن نیست. شورا در مفهوم محدود و خاص، افرادی را در بر می گیرد که وظیفه بررسی، استخراج و تدوین احکام و قوانینِ برابر با موازین شرعی و عقلی را به عهده دارند و بر اجرای آن هم نظارت می کنند. به طور معمول، تصـمیم گیری در این نوع شورا، بـا اکثریت است و در غیر این صورت، شورا قادر به تصـمیم گیری نبوده و در نتیجه، تشـکیل آن نیز لغو و بیهوده می گردد. البته باید توجه داشت که در اسـلام، مشروعیت این گونه تصمیم جمعی، به تأیید امام معصوم علیه السلام یا ولی فقیه بستگی دارد.

بنابراین، مردم ملتزم به رعایت، پذیرش و اطاعتِ تصمیم هایی که مشروعیت ندارد، نخواهند بود. در این نوشتار، نوعِ اول شورا را با عنوان «مشورت» و نوع دوم را با نام «نهاد شورا» بحث خواهیم کرد.

شورا در ادبیات سیاسی

در ادبیات سیاسی امروز و فرهنگ عامه، شورا، مجموعه ای از نمایندگان منتخب مردم را تداعی می کند که با انتخاب مستقیم مردم، از صـلاحیت هـای مشـورتی و اجرایی برای اداره عمـومی حوزه انتخـابی خود برخوردارنـد و به صورت نهـادینه به اداره بخشی از امور می پردازند. شورا در این مفهوم، می تواند شامل نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان و

ص: ۱۴

شوراهای محل، روستا، بخش و شهر باشد.

شورا در مفهوم اسلامی

در مفهوم اسلامی، شورا، جمعی را نشان می دهد که با دوری از تک روی، از هر نظر، صلاحیت مشورت را دارند. آن ها درباره موضوع هایی که شرع مقدس مقرّر فرموده (امور اجرایی)، به شور و مشاوره می نشینند و در پی یافتن بهترین راه و موفق ترین تصمیم برای رسیدن به اهداف هستند که در واقع، ثمره آن، «انتخاب اصلح» است.(۱)

علامه محمدتقی جعفری رحمه الله در این باره می نویسد:

شورا، عبارت از اجتماع عده ای از مردم آگاه و مورد وثوق و مطّلع از موضوع، برای به دست آوردن حقایقی مطلوب درباره موضوعی [است]که برای مشورت مطرح گشته است.(۲)

براساس این تعریف، اعضای شوراهای اسلامی می خواهند واقعیت موضوع مورد مشورت را ــ که پوشیده است ــ روشن سازند و بهترین راه حل را برای دفع زیان یا جلب منفعت به مردم ارائه کنند. در واقع، در مفهوم اسلامی شورا، پیروی از حق در فکر و عمل اهمیت دارد و به هیچ وجه، دسترسی به اکثریت آرا، هدف نیست؛ اگرچه رأی اکثریت نیز در بسیاری از موارد، به عنوان یکی از «مرجحات»، راه حل و روش مطلوب است.

۱- ۱. به ویژگی های موضوع مشورت افراد مورد مشورت در فصل دوم پرداخته است.

۲- ۲. کتاب نقد: ش ۸، گزاره دوم، ص ۲۹۸.

اهداف کلی مشورت

اشاره

اهـداف سـنت زیبا و پسـندیده مشورت گوناگون است. در همین زمینه، در وصـیت امام علی علیه السـلام به فرزند بزرگوارش محمد حنفیه، نکته هایی نهفته است که می تواند از اهداف اساسی مشورت به شمار آید. امام می فرماید:

فرزنـدم! آرای صاحبان رأی را کنار هم قرار بـده و سـپس هرکـدام از آن ها را که به فضـیلت، نزدیک تر و از شک و تردیـد، دورتر است، انتخاب کن. هرکس تنها به رأی خود بسنده کند و خود را از آرای دیگران بی نیاز بداند، خویشتن را به خطر می اندازد و هرکس از آرای گوناگون، استقبال [و آن ها را بررسی کند]، موارد خطا و اشتباه را می شناسد.(۱)

از این کلام گران سنگ چنین برداشت می شود که اهداف اصلی مشورت، دو نکته اساسی است: انتخاب اصلح و پیش گیری از خطرهای احتمالی. ما نیز به شرح همین دو مورد بسنده می کنیم.

۱. انتخاب اَصلح

بـدون شک، هدف اصـلی مشورت، کنار زدن پرده ابهام از مسـئله، روشن شدن زوایای پنهان آن و در نهایت، انتخاب صـحیح ترین راه برای حل آن مسـئله است. این امر هم در صورتی محقق می شود که مشورت خواه در موضوع مورد مشورت، با افراد صـاحب نظر و دانـاتر از خود مشـاوره کنـد که امـام در کلاـم خود به آن اشاره داشت. به همین جهت، می بینیم که روزانه چه بسـیار معضل های خانوادگی و اجتماعی در روابط انسانی و بین المللی، با مـذاکره، مشاوره و گفت وگو با صاحبان نظر حل و فصل می شود؛ چه

۱- ۱. محمد بن حر عاملی، وسائل الشیعه ، طهران، مکتبه الاسلامیه، [بی تا] ، ج ۸ ، ص ۴۲۹.

گره های کوری که با سرانگشت تدبیر و هم فکری و مشورت انسان های اهل فکر و اندیشه گشوده شده و چه بسیار تشتت آرایی که در سایه شور و مشورت، به هم آوایی و وحدت عمل انجامیده است.

عقل با عقل دگر دو تا شود

نور افزون گشت، ره پیدا شود(۱)

البته باید توجه داشت که دانشمندان اسلامی، چنین حکمی را برای مشورت های پیشوایان معصوم علیهم السلام انکار کرده اند. یکی از مفسران در این باره می گوید:

مشورت، به حکم عقل نیکوست؛ چون موجب اجتماع آرا و تقویت عقول مدبّره و سیاسات خواهد بود [و]عقول متعدده هم بهتر از عقل واحد است. این مطلب، در عقولی است که عقل واحد، اعلی از همه نباشد، ولی درباره پیامبر که اعلی از همه است، مشورت جز به رفق و اعتنا و تألیف قلوب وجهی ندارد.(۲)

۲.پیش گیری از خطرهای احتمالی

دومین دلیل اساسی مشورت، پیش گیری از خطرهای احتمالی است که امکان دارد در نتیجه تک روی، کم تجربگی، نارسایی فکری و علّت های گوناگون عارض انسان شود؛ زیرا شخص هر قدر هم دانا و هوشمند باشد، از خطا و اشتباه مصون نیست. تدبیر در امور به شیوه مشورت با خردمندان و صاحبان اندیشه، سبب برگرفته شدن حجاب ابهام و نمایان شدن سیمای حقیقت می شود. هم چنین انسان را قادر می سازد تا با کنار هم گذاشتن آرای

۱- ۱. جلال الدین محمد بلخی مولوی، مثنوی معنوی ، تهران، انتشارات سیروس، ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۸۸ .

۲- ۲. «نظر آیت الله نورالدین حسینی عراقی»، مجله حکومت اسلامی ، ش ۲۲، ص ۸۹ .

مختلف، از نارسایی فکری خود آگاه شود و با بررسی همه جانبه مسائل، به تعبیر امام علی علیه السلام، موارد خطا و اشتباه را شناخته و با تصمیم گیری مطلوب، به چاه خطا و لغزش فرو نیافتد.

ورچه عقلت هست با عقل دگر***یار باش و مشورت کن ای پدر

با دو عقل از بس بلاها وا رهی***پای خود بر اوج گردون ها نهی(۱)

بر این اساس، اهداف اصلی مشورت، پرهیز از پی آمدهای خودمحوری، پیش گیری از خطا و لغزش و بهره گیری از افکار دیگران برای انتخاب بهترین گزینه (رسیدن به حق) است.

پیشینه تاریخی مشورت

۱. مشورت پیش از اسلام

در طول تاریخ، رویکرد بشر به مشورت و تبادل نظر با صاحبان فکر و تجربه، پیشینه ای به اندازه زندگی اجتماعی او دارد. انسان ها در حل مشکلات و راه یابی به نظرهای صائب در حیطه زندگی فردی و اجتماعی، همواره به سنت مشورت متوسل شده اند. حاکمان و پادشاهان، با به خدمت گرفتن افراد خردمند و فرزانه، از رأی و اندیشه آنان برای رهایی از بن بست های سیاسی ـ اجتماعی و اداره امور بهره مند می شدند. در قرآن، به دو نمونه از این مشورت ها اشاره شده است. مورد اول، مشورت ملکه سبا با

۱- ۱. مثنوی معنوی ، ص ۶۳۳.

سران کشور به هنگام دریافت نامه حضرت سلیمان است که او را به اطاعت خوانده بود:

قـالَتْ یـا أَیُّهَا الْمَلَؤُ أَفْتُونی فی أَمْری مـا کُنْتُ قاطِعَةً أَمْرًا حَتّی تَشْـهَدُونِ * قالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَ أُولُوا بَأْسٍ شَدیـدٍ وَ الْأَمْرُ إِلَیْکِ فَانْظُری ما ذا تَأْمُرینَ. (نمل: ۳۲ و ۳۳)

گفت: ای سـران [کشور]! در کارم به من نظر دهیـد که بی حضور شـما [تا به حال] کاری را فیصـله نداده ام. گفتند: ما سـخت نیرومندیم و دلاوریم، ولی اختیار کار با توست؛ بنگر چه دستور می دهی؟

مورد دوم، مشورت فرعون با اطرافیان درباره قتل موسی، به دلیل کشتن یک قبطی است:

و جآءَ رَجُلٌ مِن اَقْصَا المَدینَهِ یَسعی قالَ یموسی اِنَّ المَلَاَ یَأتَمِرونَ بِکَ لِیقتُلوکَ (قصص: ۲۰).

و از دور افتـاده ترین [نقطه]شـهر، مردی دوان دوان آمـد و گفت: ای موسـی! سـران قوم دربـاره تو مشورت می کننـد تا تو را بکشند.

هر دو مورد یاد شده، به زیبایی بیانگر ارزش و اهمیت مشورت در دوران کهن است.

۲. مشورت در زمان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

اگر چه ریشه مشورت به دوران پیش از اسـلام می رسد، باید چهره پر فروغ و تابان این امر را در صدر اسلام جست وجو کرد، آن جا که پیامبر به امر خداوند،(۱) به بسط مشورت همّت می گمارد و خودرأیی را وحشتناک ترین

۱- ۱. آل عمران، ۱۵۹؛ «و شاورهم فی الامر».

تنهایی می داند.(۱) اگر پادشاهان، همای مشورت را بر تعدادی انگشت شمار از وزیران و نزدیکان خود می نشاندند، پیامبر سخاوتمندانه، سفره پربرکت مشورت را در کوچه و بازار و در سطح جامعه گسترانید و فرد فرد جامعه را در فرآیند شکل گیری حکومت و دخالت در سرنوشت اجتماعی و سیاسی خویش سهیم کرد با آن که به فرموده حضرتش، بی نیاز از مشورت و مشاوره بود:

آگاه باشید که خدا و رسول او از مشورت بی نیازند، ولی خداوند، [مشورت] را رحمتی برای امت قرار داده است.(۲)

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرهنگ مشورت را در جامعه گسترش داد تا این سنت پسندیده، به زمان و مکان خاصی محدود نباشد و اُمت و حاکمان بدانند که مشورت، ویژگی مثبت حکومت است.«مشورت در حکومت پیامبر، ابعاد نگاه حاکم را تعریف نمی کرد؛ گرچه در موارد بسیاری، رفتار حکومت را تعیین می کرد. شخص پیامبر نیاز به مشورت نداشت، حکومت نبوی به آن نیازمند بود».(۳) رسول خدا صلی الله علیه و آله، در گفتار و عمل می کوشید تا روح مشورت را در کالبد مردم جامعه ای که به غیر از شعر و شراب و

۱- ۱. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار ، مؤسسه الوفا، بیروت، ج ۶۶، ص ۴۰۹.
۲- ۲. جلال الدین سیوطی، الدّرالمنثور، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۱، ص ۱۵۹.
۳- ۳. احمد مبلغی، «نقش مشورت و مشارکت در فرآیند تصمیم سازی»، امام خمینی و حکومت اسلامی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸، ص ۴۰۳.

شمشیر، هیچ نمی دانستند، بدمد و آن را نهادینه سازد. به گواه تاریخ، آن حضرت، هم در امور شخصی(۱) و هم در امور حکومتی،(۲) در موارد متعدد با یاران خویش به مشورت پرداخته است.

۳. مشورت در دوره شیخین

متأسفانه با غروب حُزن انگیز زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله و حاکم شدن تعصب ها و روحیه های قبایلی، حرکت پرشتاب و پویایی که در امر شور و مشورت در جامعه اسلامی آغاز شده بود، به سردی گرایید. در آن دوران، تنها رگه هایی باریک از اندیشه پیامبر، هم چنان راه خود را در پی گرفت که نمونه آن، مشورت های همیشگی خلیفه دوم با حضرت علی علیه السلام در امور حکومتی است. به عنوان مثال، هنگامی که خلیفه برای نبرد با ایرانیان در قادسیه تصمیم حرکت به سمت جبهه نبرد را در مسجد اعلام کرد و آن را به مشورت گذاشت، افرادی مانند طلحه و عثمان، خلیفه را تشویق کردند، ولی امام علی علیه السلام با صداقت کامل برخلاف آن دو فرمود: «اگر مدینه را ترک کنی، اعراب اطراف از این فرصت استفاده کرده، فتنه ای برپا می کنند که ضرر آن بیش تر از فتنه ای است که به استقبال آن می روی. حاکم مانند رشته مهره هاست که آن ها را به هم پیوند می دهد ؛ اگر رشته از هم بگسلد، مهره ها از هم می پاشند». خلیفه هم نظر امام را پذیرفت و از رفتن منصرف

۱- ۱. داستان افک، مشورت در مورد تهمت زنان به عایشه. نک: رضا استادی، شورا در قرآن و حدیث.

۲- ۲. شورا در قرآن و حدیث، بخش مشورت های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله .

شد. به اعتراف دانشمندان اهل سنت، خلیفه دوم در دوران حکومت خود، بارها اعتراف کرد که: «لَوْلا عَلیٌّ لَهَلَکَ عُمَر».(۱)

۴. مشورت در دوره زمامداری امام علی علیه السلام

امـام علی علیه السـلام در دوره زمامـداری کوتاه، ولی پربرکت خود کوشـید تا خاطره مشورت نبوی را در اذهان زنـده کنـد و فرهنـگ مشورت را گسترش دهـد. امـام علی علیه السـلام در یکی از سـخنرانی هـای خود، زوایـا و ابعاد حساس رابطه مردم با حاکم را ترسیم می کند و از واژگانی بهره می گیرد که در ادبیات سیاسی امروز، «مشارکت» نام دارد و دلایلی را برمی شمارد که فلسفه سیاسی مشارکت را تشکیل می دهد. امام در بخشی از سخنرانی خود، خطاب به مردم چنین می فرماید:

از گفتن حق یا مشورت در عدالت خودداری نکنید؛ زیرا خود را برتر از آن که اشـتباه کنم و از آن ایمن باشم، نمی دانم؛ مگر آن که خداوند مرا حفظ کند.(۲)

در واقع، امـام در این بخش از گفتـار خـویش، بـا فروتنی تمـام، نیـاز حکـومت را به مشورت یـادآور می شود و می کوشـد با مشارکت دادن افراد صاحب رأی و اندیشه در قلمرو سـرزمین اسـلامی، روح مردم گرایی را در کالبد حکومت بدمد. از شـیوه های آن حضرت برای رسیدن به این هدف والا، نوشتن نامه به کارگزاران و استانداران حکومت اسلامی بود که در این

۱- ۱. دشتی، پاورقی نهج البلاغه ص ۴۲.

۲- ۲. نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶، ص ۴۴۵.

زمینه، نامه معروف و بلندبالای آن حضرت به مالک اشتر، حاکم مردم مصر، گویای مطلب است. ایشان در آن نامه، توجه به افکار عمومی در گزینش وزیران، مشورت با خردمندان، رایزنی با دانشمندان، بازگذاشتن فضای اظهار نظر بر همگان و...را یادآور شده است. متأسفانه این سیره مبارک امام علی علیه السلام با شهادت آن حضرت به فراموشی سپرده شد.

۵. مشورت پس از شهادت امام علی علیه السلام

پس از شهادت حضرت علی علیه السلام، فرهنگ مشورت که در پرتو مجاهدت های رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و جانشین شایسته اش، امام علی علیه السلام در سطح جامعه گسترش یافته و به ابزاری برای آشکار ساختن حق و بسط عدل تبدیل شده بود، راهی کاخ ها شد و به شغل رسمی درباریانی هم چون عمروعاص بَدَل گشت و وسیله ای برای حفظ تاج و تخت اقتدارگرایان، سرپوش گذاشتن بر کاستی های حکومت و گسترش ستم کاری گردید. با انتقال قدرت از بنی امیه به بنی عباس، هرچند فرصتی برای رُشد اندیشه و دانش با محوریت اهل بیت علیهم السلامپیش آمد، ولی به جهت دوری امامان معصوم علیهم السلام از حکومت در حوزه سیاست، چراغ مشورت و اظهار نظر خاموش و بی فروغ بود ؛ زیرا «مشورت و اظهار نظر، همیشه آن سوی خط قرمزهای حکومت عباسی بود. ازاین رو، مخالفان، بازتاب مخالفت را یا در انعکاس برق شمشیرها می یافتند یا در لایه های خرد کننده تقیه.»(۱) متأسفانه ادامه این روند، باعث شد که مسلمانان نتوانند از سفره پربرکت مشورت، در حوزه سیاست و

۱- ۱. نقش مشورت و مشارکت در فرآیند تصمیم سازی ، ص ۴۰۷.

برای اجرای احکام و کشف مصالح مسلمانان بهره گیرند.

۶. مشورت در دوره انقلاب اسلامی

در دوره انقلاب اسلامی و پیش از آن، در اوج مبارزات اُمت مسلمان ایران، مردم انقلابی با احساس نیاز به تشکیل نهادی که بتواند مبارزات را هدایت کند، به طور خودجوش به هم پیوستند. آنان با تشکیل جلسه های مشورتی و هسته هایی با عنوان شورا، کمیته، تعاونی و انجمن، با هماهنگی و انسجام، به حل و فصل امور، بر آوردن نیازها، هماهنگ کردن اعتصاب های مردمی، استحکام پیوندهای مراکز مختلف از قبیل: محله ها، شهرها، استان ها، اداره های دولتی، کارخانه ها، بازار، دانشگاه ها و ایجاد ارتباط دایمی با رهبر انقلاب امام خمینی رحمه اللهپرداختند و توانستند نقش شایسته ای در پیروزی انقلاب ایفا کنند. با استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران، امام خمینی رحمه الله با فرمان تاریخی خود به شورای انقلاب در تاریخ نهم اردیبهشت سال ۱۳۵۸، بر نهادینه کردن مشورت و شورا در جامعه تأکید کرد.

در جهت استقرار حکومت مردمی در ایران و حاکمیت مردم در سرنوشت خویش ــ که از ضرورت های نظام جمهوری اسلامی است ــ لازم می دانم بی درنگ به تهیه آیین نامه اجرایی شوراها برای اداره محل، شهر روستا در سراسر ایران، اقدام و پس از تصویب، به دولت ابلاغ نمایید تا دولت بلافاصله به مرحله اجرا درآورد.(۱)

---

۱ – ۱. جزوه آشنایی با دومین انتخابات شورای اسلامی شهر و روستا، ۹ اسفند ۱۳۸۱، اداره روابط عمومی استانداری قم، ص ۱.

در نهایت، با تصویب قانون شوراها و اجرای آن از سوی مسئولان محترم، انتظار می رود که بیش از گذشته، در حل مشکلات اساسی مردم تلاش شود.

اهمیت و ضرورت مشورت

اشاره

امروزه به دلایلی، بهره گیری از مشورت برای همگان، چه در حوزه انتخاب شدگان و تصمیم گیران مصالح مردم و چه در حوزه مسائل فردی و اجتماعی ضروری است که اکنون به آن ها می پردازیم.

۱. دلیل عقلی

اولین و مهم ترین دلیل برای مشورت، نارسایی فکری و عقلی بشر است. انسان ها همواره نیازمندی ها و امور مشکل و پیچیده خود را که خارج از توان عقلشان بوده، با کمک عقل جمعی و هماهنگی و وحدت به نتیجه می رساندند. بدیهی است که پیشرفت های عملی بشر نیز جملگی در پرتو هم اندیشی انسان ها به دست آمده است.

الکسیس کارل، دانشمند مشهور فرانسه در این باره می گوید:

...اگر عقیده ما را تحقیر یا اهانت حساب نکنید، تمام پزشکان که در کار خود زحمت می کشند، عقیده دارند آن چه را تاکنون به دست آورده اند، در مقابل مسائلی که باید بعدا بدانیم، بسیار بی اهمیت و ناچیز است.(۱)

به یقین، آن چه نیز به دست آمده، در پرتو هم فکری و عقل جمعی بوده است. افزون بر آن، امروزه در جوامع بشری شاهد هستیم که انسان ها با گزینش افراد شایسته برای مشورت و هم اندیشی به دنبال بهترین راهکارها

۱- ۱. الکسیس کارل، انسان موجود ناشناخته ، برگردان: حمید عنایت، تهران، شهریار، چ ۲، ص ۱۴۹.

هستند تا آن چه را مصلحت جوامع است، انجام دهند. از سوی دیگر، در دنیای معاصر، هیچ حکومتی هر چند سازمان یافته و قدرتمند، نمی تواند تمامی امور را خود بر دوش گیرد و اصولاً مصلحت ملی و بین المللی چنین اقتضایی را برنمی تابد.

آیت الله ناصر مکارم شیرازی در این باره می گوید:

این مطلب که تشخیص مصلحت در بسیاری موارد فقط از طریق مشورت امکان پذیر می باشد، از امور واضحی است که نیاز به استدلال ندارد. به خصوص در زمان حاضر که حکومت گستره وسیعی پیدا کرده و اداره آن، نیاز به برخورداری یا استفاده از دانش ها و مهارت های گوناگون دارد. بدون شک، چون شخص مدیر معمولاً به طور کامل از تمام این دانش ها برخوردار نیست، به ناچار باید در آن موارد با صاحب نظران به مشورت بپردازد.(۱)

مسئله مشورت تا آن جا اهمیت می یابد که از حصار یک کارخانه، مدرسه، دانشگاه، روستا، شهر، اُستان و کشور فراتر رفته و تمامی جهان را زیر سیطره نفوذ خویش قرار می دهد، به گونه ای که ابرقدرت های بزرگ با ایدئولوژی ها و جهان بینی متضاد هم، خود را بی نیاز از یکدیگر ندانسته و برای بهره گیری از مواهب بیش تر و نیل به اهداف بزرگ تر، دست یکدیگر را فشرده و با هم رایزنی می کنند.

مهم تر این که امروزه شورا، فرآیندی برای تقویتِ هم بستگی اجتماعی است که در قیاس با هم بستگی های قومی، خونی و عشیره ای قوی تر است و در این برهه که هم بستگی های سنتی، جایگاه خود را یکی بعد از دیگری از

۱- ۱. فصلنامه علوم سیاسی ، سال اول، ش ۱۴، بهار ۱۳۷۸، صص ۲۷ و ۲۸.

کف می دهند، شورا به جهت ریشه داشتن در مکتب ارزشمند اسلام، می تواند ریشه های هم بستگی اجتماعی را تقویت و با مستحکم تر کردن رابطه ملت و دولت از بروز بحران پیش گیری کند.

۲. دلیل نقلی

اشاره

دومین دلیل لزوم مشورت، دلیل نقلی است. اسلام برای نخستین بار در عصری که حاکمان با خودرأیی و استبداد به تدبیر جامعه می پرداختند، با طرح مسئله شورا در آیه های قرآن، به آرا، اندیشه ها و استعدادهای یکایک افراد جامعه ارج نهاد. خداوند برای نشان دادن اهمیت این مطلب، یک سوره را با عنوان «شورا» بر رسول خدا نازل کرد و در چند مورد، از جمله در تبیین ویژگی های مؤمنان، تأیید روش پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و مشورت زن و شوهر در امور خانوادگی به آن پرداخته است. افزون بر موارد یاد شده، گفتار و رفتار ارزشمندی از پیشوایان معصوم علیهم السلام به یادگار مانده که به آن ها خواهیم پرداخت.

الف) تبیین ویژگی های مؤمنان

«والَّذین استَجابوا لِرَبِّهِم وَاَقامُوا الصَّلوةَ واَمرُهُمْ شوری بَیَنَهُم؛ و کسانی که [ندای]پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده و نماز بر پا کرده اند و کارشان در میانشان مشورت است». (شورا: ۳۷)

خداوند در این آیه، شورایی بودن امور زندگی مسلمانان را می ستاید و آن را از ویژگی های آنان برمی شمارد.هم چنین از آن جا که مشورت را در ردیف اطاعت خدا و به جا آوردن نماز آورده، می توان به اهمیتی که اسلام برای آن قائل است، پی برد.

آیت الله جعفر سبحانی در تفسیر این آیه می نویسد:

جامعه اسـلامی بایـد مشـکلات خود را از راه شور و تبادل افکار حل کند. البته شور و تبادل نظر، مربوط به شـکل اجرایی یک اصـلی است که برای نحوه پیاده کردن آن، دسـتور خاصـی وارد نشده است مانند برنامه های مربوط به بالا بردن سطح دانش و فرهنگ و گسترش عمران و آبادانی، پی ریزی یک اقتصاد سالم و توزیع کالا میان مردم و تشکیل ارتش و سپاه... و اموری که جامعه اسلامی بدان نیاز دارد.(۱)

در هر حـال، مراد از «امر» در این آیه نمی توانـد امـور شخصـی باشـد؛ زیرا این گـونه مشـورت هـا همواره در تاریـخ زنـدگی اجتماعی بشـر برای تأمین منافع شخصـی وجود داشته است. آن چه در این دستور قرآنی جدید و تازه به نظر می رسد، مشورت در مسائل عمومی جامعه، دولت و حکومت است؛ زیرا در حکومت های گذشته، برای نظر افراد جامعه، ارزشی قائل نبوده اند.

ب) تأیید روش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

قرآن کریم، بـار دیگر مسـئله مشورت را به صورت یک فرمان الهی بیان کرده و التزام به آن را بر پیامبر مقرر می دارد. البته بر احترام به دیدگاه های هم رزمان و همراهان مکتب نیز تأکید می ورزد و آن را از ویژگی های رهبری می داند: «و شاوِرهُم فِی الأَمر؛ و در کار[ها] با آنان مشورت کن». (آل عمران: ۱۵۹)

«این دسـتور، یک روش صـحیح و عقلایی را به پیامبر اسـلام صلی الله علیه و آله گوشزد می کند. دستور همگانی است و مراد فقط پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله نیست، گرچه ظاهر آیه خطاب به خود آن حضـرت است؛ زیرا دسـتورهای خداوند، حکم کلی و فرمان عمومی است که پیامبر اسلام و پیروان او را در هر عصر

۱- ۱. جعفر سبحانی، مبانی حکومت اسلامی ، مؤسسه علمی و فرهنگی سیدالشهداء، ۱۳۷۰، ص ۴۵۲.

و زمـان و هر منطقه و مکانی شامل است».(۱) جـالب این که این آیه، در زمانی نازل می شود که رسول خـدا صـلی الله علیه و آله پیش از جنـگ اُحـد، درباره چگونگی رویارویی با دشـمن، با یاران خود مشورت(۲) کرده بود و نظر آنـان، نتیجه رضایت بخشـی هم در پی نـداشت؛ در جنگ اُحد، یک نظر آن بود که سـپاهیان اسـلام در مدینه بمانند و از شـهر حفاظت کنند و نظر دیگر آن بود که شـهر را برای اسـتقبال از دشمن ترک گویند و در خارج از شهر با دشمن رویارو شوند. رأی پیامبر بر نظر اول بـود و رأی اکـثریت بر نظر دوم، ولی حضـرت بر اسـاس اعتقـادی که به مشـورت داشت، نظر دوم را بر نظر خـود ترجیـح داد؛ گرچه سرنوشت جنگ، نظر پیامبر را تأیید کرد.

علامه طباطبایی در این باره می گوید:

خداونـد بـا نزول این آیـات، روش پیغمبر خود را امضـا کرده است... که اصولاً ـ پیغمبر جز بر طبق اَمر الهی قـدم برنمی دارد و روش متین او، [مشورت] مورد تصویب و رضای الهی است.(۳)

در واقع، باید گفت که قرآن با این فرمان، اصل مشورت را تحکیم و به عنوان یک سـنت پسندیده آن را تأیید می کند. ممکن است مشورت در پاره ای از موارد نتایـج سودمندی به بار نیاورد، ولی در مجموع، منافع و آثار فردی و اجتماعی آن، به مراتب بیش تر از زیان های آن است. ازاین رو، نباید

ص: ۲۹

۱- ۱. علی مشکینی، حکومت اسلامی ، ۲۴/۱۲/۱۳۵۷، بی نا، بی جا.
۲- ۲. جعفر سبحانی، تاریخ اسلام ، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۶۵، ص ۱۱۱.
۳- ۳. ترجمه تفسیر المیزان ، نشر بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، ج ۴، صص ۱۰۰ و ۱۰۱.

مشورت را به عنوان یک امر زودگذر و موقّت تلقی کرد، بلکه باید به عنوان یک برنامه مستمر در جامعه اسلامی حاکم شود تا مردم و حکومت اسلامی، از پی آمدهای شیرین آن بهره مند گردند.

ج) مشورت زن و شوهر در امور خانوادگی

«فَإِنْ أَرادا فِصالاً عَنْ تَراضٍ مِنْهُما وَ تَشاوُرٍ فَلا جُناحَ عَلَيْهِما؛ پس اگر [پدر و مادر]بخواهند کودک را [زودتر]از شیر باز گیرند، با مشورتِ هم این کار را انجام دهند». (بقره: ۲۳۳)

خداوند در این آیه «به پدر و مادر، با همه علاقه و عاطفه ای که به فرزندانشان دارند، اجازه نمی دهد در امر تربیت و پرورش فرزندشان استبداد به خرج دهند [و] می فرماید با هم یا با دیگران (متخصص) مشورت کنند.(۱) در واقع، نگرش مکتبی اسلام در مسئله شورا، از چنان ظرافت و ژرفایی برخوردار است که حتی در مسائل بسیار کوچکی همانند «از شیر گرفتن فرزند» هم که در نظر همگان، امری عادی به شمار می رود، دستور می دهد که پدر و مادر با هم مشورت کنند و صَلاح فرزند خود را در نظر بگیرند. این در حالی است که مادر، در شیردادن یا شیر ندادن به فرزندش اختیار تام دارد. به راستی، وقتی اسلام در پرورش فرزند اجازه نمی دهد پدر و مادر مستبدانه رفتار کنند، چگونه «اجازه خواهد داد که در اداره امور کشور و اُمت ــ که با پرورش یک کودک قابل قیاس نیست ــ یک یا چند نفر، مستبدانه و بدون شور و مشورت بر آن ها حکومت کنند؟! در حالی که عاطفه حاکم نسبت به مردم، هیچ گاه به اندازه عاطفه پدر و مادر نسبت به

۱- ۱. رضا استادی، شورا در قرآن و حدیث ، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۶۰، ص ۴۹.

فرزندشان نیست».(۱) بر این اساس، می توان گفت که اسلام با طرح موضوع مشورت در اولین و کوچک ترین نهاد اجتماع (خانواده) بر آن است که روح تفاهم، همدلی و همراهی را در آن حاکم کند و استبداد رأی را عقیم سازد و با تعمیم و گسترش آن تا بالاترین سطح در جامعه و حکومت (ارائه نظر مشورتی در صورت نیاز)، زمینه را برای رشد و ترقی افراد جامعه فراهم آورد بدیهی است وقتی افراد خانواده فَرا نگیرند که در امور شخصی و خانوادگی خود مشورت کنند، نمی توانند پیشنهادهای مشورتی خود را در زمینه امور اجرایی و حکومتی در جامعه ارائه دهند.

د) گفتار و رفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام

افزون بر آیات قرآن، رفتار و گفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام به ویژه رسول اکرم صلی الله علیه و آلهو امام علی علیه السلامهم چون آیینه تمام نمایی، بیانگر ارج نهادن آن بزرگواران به اصل الهی شوراست، به گونه ای که تنها در یک مورد پژوهش، یکی از پژوهشگران(۲) اسلامی، موفق به جمع آوری حدود دویست حدیث و روایت از منابع گوناگون از معصومین علیهم السلام در موضوع مشورت شده است. البته به یقین با تلاش بیش تر، به روایات دیگری در مورد مشورت می توان دست یافت.

ص: ۳۱

۱- ۱. همان، ص ۴۹.

۲- ۲. همان.

به هر حال، همه موارد یاد شده، نشان دهنده جایگاه والای مشورت و شورا در آیین اسلام است و به لطف و عنایت الهی، روزبه روز بیش از گذشته، جایگاه خود را در جامعه اسلامی ما مستحکم تر می کند.

ص: ۳۲

فصل دوم: ویژگی های مشورت در اسلام

اشاره

در فصل گذشته، با مفهوم، اهداف، پیشینه و اهمیت شورا و مشورت، آشنا شدیم. در این فصل برآنیم که در چه زمینه هایی باید به مشورت پرداخت. آیا مسلمانان می توانند در همه امور اعتقادی، زندگی اجتماعی و مانند اینها به مشاوره بپردازند یا امر مشاوره، محدود بوده و حدود آن را شرع مقدس روشن ساخته است. دوم این که با چه افرادی باید مشورت کرد؟ این افراد چه ویژگی هایی باید داشته باشند؟ آیا می توان با هر کس، با هر بینش و اعتقادی که دارد، مشورت کرد؟

در ابتدا باید گفت که اسلام، حدود و شرایطی برای مشورت مقرر فرموده است. از حضرت امام صادق علیه السلام روایت است که فرمود:

مشورت جز با مراعات حدودش صحیح نیست و اگر آن حدود مراعات نگردد، زیان آن مشورت از سودش بیش تر خواهد بود.(۱)

۱. ویژگی موضوع مورد مشورت

در اسلام، موضوع مورد مشورت محدود است؛ یعنی در همه امور نمی توان مشورت کرد. فلسفه محدودیت هم بسیار روشن است؛ زیرا مشورت هنگامی موضوعیت پیدا می کند که حکم و قانون صریحی وجود نداشته باشد. آن جا که نص صریح خدا و رسول اللّه صلی الله علیه و آله در بیان حکمی از

۱- ۱. بحارالانوار ، ج ۷۲، ص ۱۰۲.

احکام وجود داشته و قانون و مقرراتی روشن در دست باشد، وظیفه فرد، اجرا و عمل به آن است. در واقع، مشورت در اصول و احکام و حدود شرعی که حکمش در کتاب و سنت آمده و مطابق با فطرت و طبیعت مادی و روحی انسان هاست، کاری لغو و بیهوده به شمار می آید.

علامه طباطبایی رحمه الله در توضیح آیه ۱۵۹ آل عمران می نویسد:

«و شاوِرهُمْ فِی الاَمر» مربوط به امور عامه اجتماعی است و [این که] بعد از جمله «فاستغفر» ذکر شده، به ما می فهماند که مورد هر دو (استغفار و مشاوره) امری واحد است و همان امور اجتماعی است که شأنیت و صلاحیت را برای مشاوره دارند.(۱)

حتی در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله این مسئله برای یاران آن حضرت روشن بود، به گونه ای که وقتی می خواستند اظهار نظر کنند، از آن حضرت می پرسیدند: آیا در این مورد وحی نازل شده است؟ و تنها اگر وحی نازل نشده بود، به اظهار نظر می پرداختند که نمونه آن در جنگ خندق است. وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره صلح با احزاب با سعدبن مَعاذ و سعدبن عباده، سران دو گروه بزرگ انصار؛ یعنی «اوس» و «خزرج» مشورت کرد، آنان گفتند: «اگر خداوند در این باره چیزی به شما وحی نکرده است، از ایشان اطاعت نمی کنیم و با شمشیر با ایشان مقابله می کنیم تا این که خداوند میان ما و ایشان حکم فرماید. پس رسول خدا صلح را رها کرد».(۲)

۱- ۱. ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۱۰۱.

۲- ۲. شیخ عباس قمی، کحل البصر ، قم، مؤسسه نشر الکتب المذهبیه، ص ۱۰۶.

بنابراین، مشورت در هر موضوعی درست نیست، بلکه در موارد خاصی به آن نیاز داریم و آن، مواردی است که در قرآن و سنت نیامده باشد. به تعبیری بهتر، مشورت در امور اجرایی مصداق می یابد، نه در احکام و فرمان های الهی. حتّی در این عرصه، شخص پیامبر تنها پیام رسان است و حق دخل و تصرف در احکام الهی را ندارد تا چه رسد به مردم. مردم تنها می توانند در چگونگی اجرای برنامه های اسلام، در زمینه های تربیتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مانند این ها مشاوره کنند و البته این مشورت و تصمیم گیری نیز باید در محدوده قوانین اسلامی بوده و با آن منافاتی نداشته باشد؛ چنان که امام علی علیه السلام می فرماید: «هیچ اطاعتی از مخلوق، در نافرمانی پروردگار روا نیست.»(۱) با این حساب، تصمیمی قابل احترام و اجراست که با احکام الهی و حاکمیت اللّه و نظام اسلامی منطبق باشد.

۲. مرحله ای بودن مشورت

اشاره

خداوند در قرآن به رسول خود، حضرت محمد صلی الله علیه و آله می فرماید:

وَ شاوِرْهُمْ فِی ٱلْأَمْرِ فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَکَّلْ عَلَی اللّهِ.

و در کار[ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن. (آل عمران: ۱۵۹)

از این آیه، چنین برداشت می شود که هر امر مشورتی، به ترتیب دارای سه مرحله شور، عزم و توکل است که در این مبحث، جداگانه به آن ها می پردازیم.

۱- ۱. نهج البلاغه، حکمت ۱۶۵، ص ۶۶۶.

الف) مرحله شور

«وَ شاوِرْهُمْ فِی اْلأَمْرِ؛ در امر با آنان مشورت کن». (آل عمران: ۱۵۹)

در دستور بالا که به صورت جمع مطرح شده و مختص پیامبر هم نیست، خداوند به حاکم اسلامی امر می فرماید که بر مردم منّت نهاده و در اموری که حکم قاطعی در میان نیست، زمینه ای فراهم آورد و از آنان در امور اجرایی نظرخواهی کند. به یقین، در این مرحله، افراد می توانند آزادانه به بحث و تبادل نظر پرداخته، نبوغ، استعداد، تجربه ها و طرح های پیشنهادی خود را ارائه دهند، ولی هرگز نمی توانند آن را به حاکم اسلامی تحمیل کنند، اگرچه در اکثریت باشند؛ چون حاکم اسلامی، مسئول پاسخ گویی به تصمیم های خویش در پیشگاه خداوند و امت است و مشاوران چنین وظیفه ای ندارند. اگر قرار باشد حاکم اسلامی مطابق با رأی اکثریت یا اقلیت رفتار کند و مصلحت را در نظر نگیرد، به هیچ وجه نمی توان او را در پیشگاه خدا و مردم پاسخ گو شمرد.

ب) مرحله عَزم

«فَاِذا عَزَمْتَ؛ هنگامی که تصمیم گرفتی». (آل عمران: ۱۵۹)

پس از مرحله شور، مرحله «عزم» است که به صورت مفرد ذکر شده و نشان از آن دارد که در تصمیم نهایی و اجرای آن، باید اراده واحدی به کار اُفتد؛ زیرا در غیر این صورت، هرج و مرج پدید خواهد آمد. مرحله عزم، مرحله سرنوشت سازی است؛ زیرا در این مرحله، شک، دودلی و ترس از شکست به سراغ انسان می آید و باید حق را از ناحق، صلاح را از فساد و زیبا را از نازیبا تشخیص داد. بر حاکم اسلامی است که در این مرحله، با مطالعه ای همه جانبه بر روی نظریات موافقان و مخالفان و پرهیز از هرگونه

انعطاف و نرمش، آن چه به مصلحت است تشخیص دهد و با قاطعیت، تصمیم نهایی را بگیرد و همگان نیز باید آن را بپذیرند و با جان و دل اجرایش کنند.

در سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله می خوانیم که ایشان در موارد گوناگون، بر خلاف رأی مشاوران عمل کرده اند. به عنوان مثال، «در ماجرای صلح حدیبیه، مشرکان از ورود پیامبر و مسلمانان به مکه برای انجام مراسم عمره ممانعت به عمل آوردند. حضرت با اصحاب به مشورت پرداخت. عده ای مانند ابوبکر، مقداد و اسیدبن خضیر، بر جنگ و مقاتله با مشرکان نظر دادند و مسلمانان نیز با حضرت بیعت کردند تا در برابر مشرکان بایستند.(۱) پس از مدتی، پیامبر مصلحت را در صلح دید و برخلاف نظر اکثریت مسلمانان، با مشرکان مکه صلح کرد. اگرچه برای عده ای گران آمد، ولی پس از مدتی، اعتراف کردند که در اسلام، پیروزی و فتحی بزرگ تر از صلح حدیبیه رخ نداده است».(۲)

بر این اساس، اگرچه در مرحله شور، افراد آزادانه می توانند به اظهار نظر پرداخته و درباره موضوع مطرح شده نظر مخالف یا موافق بدهند، تصمیم گیری نهایی با حاکم اسلامی است.

ج) مرحله توکل

۱- ۱. محمد بن عمر واقدی، المغازی ، با اندکی تلخیص عام الکتب، ۱۴۰۴ ه . ق، چ ۳، ج ۲، صص ۵۸۰ _ ۵۸۱.
۲- ۲. همان، صص ۶۰۹ _ ۶۱۰ .

«فَتَوَکَّل عَلَی اللّهِ؛ و بر خدا توکل کن». (آل عمران: ۱۵۹)

آخرین مرحله مشورت پس از شور و عزم، توکـل بر قادر یکتاست؛ «چون پس از مشورت و عزم، امر و انجام آن به هر صورت از اختیـار و اراده انسان بیرون می رود و در مجرای مشیـت الهی قرار می گیرد.»(۱) توکل، نشانه اعتقاد عمیق به خداونـد متعال است که از ایمانِ قوی سرچشمه می گیرد. در واقع، انسان بهترین تکیه گاه و بزرگ ترین پشتیبان را برای خود می گزیند؛ زیرا از قـدرت و توانایی انسان مأیوس است چنان که جبرئیل در پاسخ پرسـش رسول خدا صـلی الله علیه و آله که پرسـید: توکل بر خداوند چیست؟ فرمود:

حقیقت توکل این است که یقین داشـته باشی مخلوق نه می تواند زیانی به تو برساند و نه می تواند چیزی به تو ببخشد و نه آن را از تو باز دارد و در عمل، مأیوس از خلق بودن است.(۲)

البته باید توجه داشت که در توکل باید ابتدا وسایل و اسباب پیروزی را فراهم آورد و سپس به خدا توکل کرد.

گفت آری گر توکل رهبر است***این سبب هم سنت پیغمبر است

گفت پیغمبر به آواز بلند***با توکل زانوی اشتر ببند

۱- ۱. سید محمود طالقانی، کتاب نقد ، ش ۸ ، گزاره سوم، ص ۳۰۶.

۲- ۲. بحارالانوار ، ج ۷۷، ص ۱۰.

رمز الکاسب حبیب اللّه شنو***از توکل در سبب کاهل مشو(۱)

۳. ویژگی های مشاور

اشاره

از دیدگاه اسلام، با هر کس نمی توان مشورت کرد؛ زیرا ماهیت مشورت عبارت است از: «اجتماع اشخاصی برای بیان عقاید و نظریه های خود درباره موضوعی که بدیهی نبوده و امری است نظری. در حقیقت، اعضای مورد مشورت می خواهند واقعیت موضوع مورد مشورت را ــ که از نظر ابتدایی پوشیده است ــ روشن سازند و بهترین راه حل آن موضوع را برای دفع ضرر یا جلب منفعت برای مردم ارائه دهند. مسلّم است که مشورت به این معنا و با هدفی که از آن منظور شده است، بدون توجه به شعور و درک و معلومات و تقوای اعضای مشورت، به طور قطع نامعقول است».(۲)

کسی که شرایط مشورت را نداشته باشد، چیزی هم برای بیان و اظهار نظر به نفع انسان ها نخواهد داشت و این با هدف و غایت مشورت که به دست آوردن بهترین عقیده و نظر برای مصالح مردم بوده، مغایر است. در این زمینه، آیات قرآن و گفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام بسیار راه گشاست که در ادامه بحث از آن بهره گرفته، ابتدا به ویژگی های افراد مُناسب مشورت و سپس به ویژگی های افراد نامناسب مشورت خواهیم پرداخت.

الف) افراد مناسب برای مشورت

اشاره

ص: ۳۹

۱- ۱. مثنوی معنوی ، ص ۴۶.

۲- ۲. «علامه محمدتقی جعفری و شوراها»، کتاب نقد ، ش ۸ ، گزاره ۲، ص ۲۱۲.

امام صادق علیه السلام در حدیثی ارزشمند، ویژگی های افراد شایسته مشورت را چنین بیان می کند:

مشورت جز با مراعات حدودش صحیح نباشد و اگر آن حدود مراعات نگردد، زیان آن از سودش بیش تر خواهد بود. شرط اول [این که مشورت شونده] فردی عاقل و خردمند باشد. شرط دوم آن است که انسانی آزاد و فردی پای بند به مذهب باشد. شرط سوم، اهل صداقت و دلسوز باشد. شرط چهارم، از اسرار و رمز و حدود کار مورد مشورت آگاهی داشته، اهل راز و سِرنگهدار باشد. در چنین شرایطی، امور شورا تمام و خیرخواهی کامل می شود.(۱)

البته این که چرا چنین افرادی شایسته مشورتند، دلایلی دارد که با کمک گرفتن از گفتار دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام به آن می پردازیم.

یک _ خردمند

امام علی علیه السلام فرموده است:

با صاحبان خرد مشورت کن تا از لغزش و پشیمانی ایمن گردی.(۲)

خردمندان، از آن جهت شایسته مشورتند که افرادی مثبت و حقیقت جو هستند و به دور از هر گونه احساس، اوهام و آرزوها، با چشم دل به موضوع ها و مسائل می نگرند و تا هنگامی که تمام جوانب آن را به صورت شایسته بررسی نکرده و به خوبی و بدی و همین طور سود و زیان آن

ص: ۴۰

۱- ۱. بحارالانوار ، ج ۷۲، ص ۱۰۲.
۲- ۲. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، شرح غررالحکم و دررالکلم ، مقدمه و تصحیح: سید جلال الدین حسینی، تهران، ۱۳۷۳، ج ۴، ص ۱۷۹.

نیاندیشیده اند، درباره آن سخنی به میان نمی آورند و تصمیمی نمی گیرند. در واقع، آنان کسانی هستند که هر چیز را به جای خود می نهند. مرزهای دوستی و دشمنی، نرمش و خشونت، محبّت و نفرت و... را از هم شناخته و هر یک را در جای خود به دقت انجام می دهند. ازاین رو، مشاوره با آنان می تواند راه گشا بوده و اسباب پیروزی را برای مشورت کننده فراهم آورد.

خردمند اگر بود دین درست*** مر او را بود کیش و آیین درست

بُوَد بهترین یار، شُو همدَمش*** غنیمت شمار، ای برادر دَمش(۱)

دو ـ پرهیزکار و درست کردار

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرموده است:

با پرهیزکاران مشورت کنید. آن ها کسانی هستند که آخرت را بر دنیا ترجیح می دهند و کارهای شما را بر امور خویش مقدّم می دارند.(۲)

پرهیزکاران، افراد با ایمانی هستند که صفات نیک را به زیبایی در وجود خود نهادینه کرده اند. آن ها خود را از هر گونه آلودگی و زشتی دور نگه می دارند و با شناخت زیبایی های واقعی، در مسیر سعادت و رستگاری گام برداشته، از هیچ کوششی در این مسیر فروگذار نیستند. از آن جا که پرهیزکاران خود از گمراهی نجات یافته اند، همواره علاقه مندند دیگران را در این زمینه یاری کنند. آن ها حتی حاضرند برای جلب رضایت خدا، حلّ

۱- ۱. عطاءالله مجدی، هزار گوهر ، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸، چ ۲، ص ۱۲۱.
۲- ۲. شورا در قرآن و حدیث ، ص ۸۲.

مشـکلات دیگران را بر امور خود ترجیـح دهنـد. خداوند در قرآن، به زیبایی چهره افراد مؤمن و پرهیزکار را از دیگران متمایز ساخته و مشورت آنان را با یکدیگر می ستاید:

وَ الَّذینَ یَجْتَنِبُونَ کَبائِرَ الْإِثْمِ وَ الْفَواحِشَ وَ إِذا ما غَضِبُوا هُمْ یَغْفِرُونَ * وَ الَّذینَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلوةَ وَ أَمْرُهُمْ شُوری بَیْنَهُمْ وَ مِمّا رَزَقْنهُمْ یُنْفِقُونَ * وَ الَّذینَ إِذا أَصابَهُمُ الْبَغْیُ هُمْ یَنْتَصِرُونَ. (شورا: ۳۷ _ ۳۹)

و کسانی که خود را از گناهان بزرگ و زشت کاری ها به دور می دارنـد و چون به خشم درمی آیند، درمی گذرند و کسانی که [نـدای] پروردگارشان را پاسـخ [مثبت] داده و نماز برپا کرده اند و میانشان مشورت است و از آن چه روزی شان داده ایم، انفاق می کنند و کسانی که چون ستم بر ایشان رسد، یاری می جویند [و به انتقام برمی خیزند].(۱)

بنابراین، می بینیم که افراد با ایمان، بهترین صفات اخلاقی را دارند و امور خود را با مشورت و هم اندیشی پیش می برند.

سه _ افراد خیرخواه

رسول خدا صلی الله علیه و آله در حدیثی دل نشین، درباره مشورت با افراد خیرخواه فرموده است:

مشـورت بـا انسـان عاقـلِ خیرخواه، مـایه رشـد و برکت و توفیقی است از سوی خـدا. پس هرگـاه شـخص خیرخواهِ عاقـل، نظر مشورتی داد، از مخالفت با آن بپرهیز که سختی به دنبال خواهد داشت.(۲)

ص: ۴۲

۱- ۱. علامه جعفری رحمه الله صـفت های یاد شده در این دو آیه را از ویژگی های مشاور بر شمرده است. کتاب نقد ، ش ۸، گزاره ۲، ص ۲۱۲.

۲- ۲. بحارالانوار ، ج ۷۲، ص ۱۰۲.

خیرخواهان، افراد صادق و صالحی هستند که خداوند توفیق خدمت و لیاقت گره گشاییِ بی منّتِ امور و مشکلات مردم را به آنـان بخشیده است. آنان پاک کردن غبار انـدوه از چهره انسان های دیگر را برترین شادی خود و موجب خشنودی خـدا می دانند. در واقع، عبادت خدا را در خدمت به هم نوعان می شمارند. ازاین رو، آن چه برای خود نمی خواهند، برای دیگران هم نمی پسندند و آن چه در توان دارند، در سفره اخلاص قرار داده و از هرگونه راهنمایی برادرانه و دل سوزانه دریغی ندارند.

بنابراین، نه تنها بایـد مشورت و هم نشینی با افراد خیرخواه را سرلوحه زنـدگی قرار داد، بلکه به فرموده رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، نظر مشورتیِ خیرخواهانه آنان را پذیرفت و از مخالفت با آن پرهیز کرد.

چهار _ دانا و کاردان

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است:

با عالمان صالح مشورت کنید.(۱)

منظور از عالمـان صالـح، افراد اهل فن، دانش و معرفتنـد که نسبت به رُموز امور آگاهی کامل داشته و به آن چه می گوینـد، عمل می کنند. آنان، ستارگان نورافشانی هستند که نه تنها در پرتو دانشی که در وجودشان شعله ور است، خود روشن هستند، بلکه به دیگران نیز از دانش خود روشنایی و آگاهی می بخشند. آرا و اندرزهای این بزرگواران، همیشه

۱- ۱. شورا در قرآن و حدیث ، ص ۸۲.

گره گشا و حیات بخش است و به زیبایی، راه را از بی راهه و شاهراه را از پرتگاه می نمایانند و به همین جهت، شایسته مشورتند.

چو خواهی به کاری تو شورا کنی*** نکوتر که با مرد دانا کنی

گرت خصم باشد، چو عاقل بُوَد*** بسی بهتر از یار جاهل بود(۱)

پنج ـ راز نگهدار

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است:

المستشار مؤتمن؛ مشاور، مورد اطمینان است.(۲)

این جمله زیبا، بیانگر این موضوع است که یکی از ملاک های لازم برای شخص مشاور، مورد اطمینان بودنِ اوست تا بتوان اسرار و رازها را با او در میان گذاشت؛ زیرا افرادی که اقدام به مشورت با دیگران می کنند، برآنند تا با در میان گذاشتن امر یا مشکل خود با افراد مورد اعتماد و امین، بهترین راه حل را چاره جویی کنند. اگر مشاور امین و رازنگهدار نباشد و نتواند رازی را که با او در میان گذاشته شده حفظ کند، ممکن است به جای تسهیل امر، مشکل را پیچیده و حلّ آن را دشوار سازد.

شش ـ دور اندیش

امام علی علیه السلام فرموده است:

مشورت با شخص دوراندیش و دل سوز، [موجب]پیروزی است.(۳)

۱- ۱. هزار گوهر ، ص ۶۳.

۲- ۲. بحارالانوار ، ج ۷۵، ص ۱۰۱.

۳- ۳. شرح غررالحکم و دررالکلم ، ج ۶ ، ص ۱۴۶.

مشورت با افراد دوراندیش، بدان جهت سفارش شده است که این گونه افراد، با پرهیز از هرگونه شتاب زدگی در تصمیم گیری، با هوشیاری و دقتی که در بررسی امور دارند، می توانند با تجزیه و تحلیل دقیق مسائل، تا حدّ ممکن احتمال های آینده را پیش بینی و مشورت کننده را به عواقب آن آگاه سازند. در نتیجه، او را به تصمیم گیری صحیح راهنمایی کنند و پیروزی را برایش ارمغان بیاورند.

نباشد از آن دوراندیش تر***نه در راه عقل و خِرَد پیش تر

کز امروز کارش به فردا نماند***وفا را به پیمان به آخر رساند(۱)

هفت _ با تجربه

امام علی علیه السلام فرموده است:

برترینِ افراد برای مشورت، شخص دارای تجربه فراوان است.(۲)

بهره گیری از توان فکری افراد با تجربه، سبب می شود که کوته فکری ها، ندانم کاری ها و حسرت و پشیمانی به سراغ انسان نیاید؛ زیرا افراد باتجربه،

۱- ۱. هزار گوهر ، ص ۱۹.

۲- ۲. شرح غررالحکم و دررالکلم ، ج ۲، ص ۴۵۶.

پستی و بلندی های دنیا و تلخی و شیرینی زندگی را بسیار دیده و چشیده اند. ازاین رو، از آرایی پخته و اندیشه ای ژرف و قوام یافته برخوردارند. آنان می توانند انسان را از خطاها مصون بدارند و به راستی ها و درستی ها رهنمون شوند.

به طور مسلّم، کسانی که با چنین افرادی به مشورت می نشینند، از تجربه های ارزشمند آنان بهره مند شده و راه را بر روی هر گونه اشتباه خواهند بست.

چو از تجربت پند گیرد کسی*** چشد سرد و گرم جهان را بسی

به تحقیق، او را خرد رهبر است*** خِرَد بر سر آدمی افسر است(۱)

ب) افراد نامناسب برای مشورت

اشاره

همان گونه که مشورت با افراد مثبت و ارزنده در پیشرفت امور و برنامه ها کارساز است، به همان اندازه و شاید هم بیش تر، مشورت با افراد منفی و ناشایست که نقاط ضعف آشکاری دارند، زیان بخش است. بر این اساس، باید از مشورت با افرادی که صفات ناپسند روحی و اخلاقی دارند، به طور جدّی پرهیز کرد. شاعر چه زیبا گفته است:

دلا نزد کسی بنشین که او از جان خبر دارد*** به زیر آن درختی رو که او گل های تر دارد

در این بازار عطّاران، مرو هر سو چو بی کاران***

۱- ۱. هزار گوهر ، ص ۱۲۱.

به دکّان کسی بنشین که در دکان شکر دارد

نه هر کلکی شکر دارد، نه هر زیری زِبَر دارد***نه هر چشمی نظر دارد، نه هر بحری گهر دارد(۱)

پیشوایان معصوم علیهم السلام در گفتارهای ارزشمند خود، چهره افراد نامناسب مشورت را ترسیم کرده اند که به آن می پردازیم.

یک _ بخیل

امام علی علیه السلام فرموده است:

بخیل را در مشورت کردن دخالت نده، که تو را از نیکوکاری باز می دارد و از تنگ دستی می ترساند.(۲)

شخص بخیل یا تنگ نظر، به هیچ وجه شایسته مشورت نیست؛ زیرا او به جهت دل بستگی زیاد به مال دنیا، خودش را گُم کرده است؛ «یعنی خودش شده پول و ثروت. آدمی که پول و ثروت برای او اصالت پیدا می کند و هدف می شود، به تعبیر روان شناسی امروز، در پول تثبیت و تحکیم می شود. از جان، حیات، سلامت و عمر خویش برای پول سرمایه می گذارد، ولی از پول حاضر نیست برای سلامت و سعادت و حتّی عمر خودش» مایه بگذارد.(۳)

۱- ۱. جلال الدین مولوی بلخی، دیوان شمس تبریزی ، بر اساس نسخه فروزان فر، تهران، قطره، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۳۱۸.

۲- ۲. نهج البلاغه ، نامه ۵۳، ص ۵۷۱.

۳- ۳. مرتضی مطهری، فلسفه اخلاق ، قم، صدرا، ۱۳۶۶، ص ۱۷۷.

به همین جهت، کسی که خودش را گم کرده و در حصار مادّیات گرفتار آمده و از آن هم بهره منـد نمی شود، نمی تواند به دنبال نیکوکاری و رهایی دیگران از مشکلات و گرفتاری ها باشد. حتّی این فرد می کوشد دیگران را نیز از کارهای نیک باز دارد. او از عجیب ترین انسانهای روی زمین است؛ زیرا در حالی که می توانـد آسوده باشـد، به دست خـود، خویشتن را می آزارد و از آن چه باید سود ببیند، زیان می برد. حضرت علی علیه السلام در بخشی دیگر، درباره فرد بخیل می فرماید:

از بخیل درشگفتم! به فقری می شتابد که از آن گریزان است. سرمایه ای را از دست می دهد که برای آن تلاش می کند. پس در این جهان چون درویشان زندگی می کند و در آن جهان چون توانگران حساب پس می دهد.(۱)

تو را باید از بُخل بودن به دور*** کز آن دشمنی زاید و شر و شور

کند آشکارا عیوب تو را*** بیالاید اخلاق خوب تو را(۲)

دو ـ ترسو

امام علی علیه السلام می فرماید:

ترسو را در مشورت کردن دخالت نده، که در انجام کارها روحیه تو را

۱- ۱. نهج البلاغه ، حکمت ۱۲۶، ص ۶۵۵.

۲- ۲. هزار گوهر ، ص ۲۶.

سست می کند.(۱)

افراد ترسو نیز به هیچ وجه شایسته مشورت نیستند؛ زیرا مشاور ترسو، به جهت ترس، قدرت و شجاعت بیان حقایق را ندارد. ازاین رو، با بزرگ نمایی جنبه های مختلف خطر، راه خروج را بر مشورت کننده تنگ می کند، انسان را از شفّاف بینی محروم ساخته و او را به بیراهه می کشاند.

سه ـ حریص

امام علی علیه السلام فرموده است:

حریص را در مشورت کردن دخالت نده، که حرص را با ستم کاری در نظرت زینت دهد.(۲)

حریص، از افرادی است که شایسته مشورت نیست. او همواره با حرص و ولع، مشورت کننده را به اموری که دارای زیان اُخروی است، تشویق و ترغیب می کند و با پیش کشیدن آرزوهای دور و دراز دنیایی، فکر انسان را تباه می کند، او را به بردگی و وابستگی دنیا و گرداب هلاکت و نیستی می کشاند.

حریص ار بگیرد تمام جهان***شود مالکْ او بر زمین و زمان

فقیر است بیچاره از فرط آن***

۱- ۱. نهج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۵۷۱.
۲- ۲. همان.

همیشه بُود دست حرصش دراز(۱)

چهار _ احمق

امام علی علیه السلام فرموده است:

با احمق مشورت مکن... ؛ که او خود را برایت به رنج اندازد و به مقصودت نرساند.(۲)

دوستی با افراد کم عقل و مشورت با آنانی که ضعف فکری دارند، می تواند مانع از رشد فکری انسان شود؛ زیرا فرد احمق، بدون فکر و دقّتْ، زبان به سخن می گشاید و از آن جا که دوراندیشی و آگاهی لازم را ندارد، با تمام زحمت و رنجی که به خود می دهد، در نهایت آسیب می رساند. او گرچه هدف خیرخواهانه ای دارد و مثلاً ـ می خواهد خدمتی کند، ولی آبروریزی به بار می آورد. می خواهد صلح و صفا ایجاد کند، ولی به آتش اختلاف دامن می زند. می خواهد نیکی کند، ولی به بدی کشیده می شود. بنابراین، به هیچ وجه چنین فردی را نباید به عنوان مشاور و دوست خود انتخاب کرد.

بود صُحبت احمق آزار جان*** مبادا تو را نیزه سازد، روان

مکن رنجه خود را در این رهگذر***

۱- ۱. هزار گوهر ، ص ۲۷.

۲- ۲. حسین بن شعبه حرانی، تحف العقول ، انتشارات عملیه اسلامیه، ص ۳۶۶.

برو تا توانی از او کن حذر(۱)

پنج ـ دروغ گو

امام علی علیه السلام فرموده است:

با بسیار دروغ گو مشورت مکن؛ زیرا او مانند سراب است؛ دور را به تو نزدیک و نزدیک را از تو دور می سازد.(۲)

فطرت انسان، با راستی و درستی سرشته شده و از دروغ بیگانه است. البته برخی انسان ها به دلایل گوناگون، از جمله ترس، حقارت، خود کم بینی و... ، دست از راستی کشیده و به دامن دروغ پناه می آورند. آنان سراب گونه با دور نمایاندن واقعیت ها، از سویی، سبب نا امیدی انسان در امور دست یافتنی گشته و با بزرگ نمایی باطل، سبب طمع ورزی در امور دست نایافتنی می گردند. هم چنین بذر کینه، نفاق و دشمنی را در سینه مردم می افشانند.

شخص دروغ گو همیشه با دروغ های خود، در فکر فریب دادن مردم است؛ کارهای خوب را به صورت کارهای بد و کارهای بد را به صورت کارهای خوب وانمود می کند. بنابراین، مشورت و معاشرت با افراد دروغ گو، نتیجه ای به جز فریب خوردن و رویگردان شدن از کارهای خوب نخواهد داشت.

مبادا شود کاذبت یار و دوست***که با خوی بد برکَند از تو پوست

۱- ۱. هزار گوهر.

۲- ۲. شرح غررالحکم ، ج ۶، ص ۳۱۰.

کند بر تو نزدیک، او راه دور***کند دور، نزدیک آن بی شعور(۱)

ص: ۵۲

۱- ۱. هزار گوهر ، ص ۱۴۴.

فصل سوم: آثار مشورت در پرتو وحی و سیره معصومین علیهم السلام

اشاره

به طور مسلّم، اگر شور و مشورت با رعایت حدود و ویژگی های آن انجام پذیرد، آثار مثبت و نتایج ارزشمندی از نظر فردی و اجتماعی به همراه خواهد داشت. آثار و برکت مشورت به حدّی است که پیامبر با آن دانش لدنّی و درجه عصمت، به مشورت مکلّف شده است (آل عمران: ۱۵۹). البته این سخن، بدان معنا نیست که شاید آن بزرگوار و دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام نیازی به مشورت داشته اند. روایت است وقتی آیه شریفه «وَشاوِرهُم فِی الْامر»(۱) نازل شد، رسول خدا صلی الله علیه و آلهفرمود: «خدا و رسولش از مشاوره بی نیاز هستند، ولی آن را در این اُمت قرار داد تا رحمتی برای آن ها باشد. بنابراین، کسی که مشورت کند، رُشدی را از دست نداده و کسی که آن را ترک کند، از گمراهی مصون نخواهد ماند.»(۲)
در واقع، مشورت معصومین علیهم السلام، نشانه لطف آن بزرگواران به اُمت و کرامت آن هاست که شاعر گران مایه، مولوی، به زیبایی آن را به نظم کشیده است:

اَمرِ شاورهم پیمبر را رسید***گرچه رأیی نیست رأیش را ندید (مزید)

ص: ۵۳

۱- ۱. آل عمران، ۱۵۹.

۲- ۲. الدرالمنثور ، ج ۲، ص ۱۵۹.

در ترازو جو رفیقِ زر شده است***نی زآنک جُو چو زر گوهر شده است

روح قالب را کنون همره شده است***مدتی سگ حارس درگه شده است(۱)

به یقین، با مطالعه عمیق در منبع وحی و اندیشه دقیق در گفتار و کردار پیشوایان معصوم علیهم السلام، بهتر می توان به اهداف مقدّس و آثار مشورت آن بزرگواران پی برد.

۱. الگو واقع شدن مشورت معصومین علیهم السلام

خداونـد در آیه «لَقـد کانَ لَکُم فی رَسولِ اللّهِ اُسوَهٌ حَسَـنَهٌ» رسول خـدا و در همان راسـتا، پیشوایان معصوم علیهم السـلام را به عنوان الگویی کامـل، جـامع و معقول برای جـامعه اسـلامی مطرح می کنـد؛ زیرا آنـان همه اسـتعدادهای وجودی خویش را به فعلیت رسانیده و شخصـیت الهی خویش را در پرتو وحی شـکوفا کرده اند. به همین جهت، نه تنها در زمان حیات، در دل ها و جان ها نفوذ می کند، بلکه پس از حیات نیز رفتار و گفتارشان سرمشق و الگوی دیگران می شود.

بنابراین، ممکن است یکی از اهـداف مقدّس پیشوایان معصوم علیهم السـلام از مشورت، این باشد تا مردم با هر مقام و منزلتی، مشورت را برای خود نقص و ننگ ندانند و با دوری از تکبّر و خودبینی، آن را به عنوان یک سـنت پسـندیده بپذیرند و به کار بندند.

۱- ۱. مثنوی معنوی، ص ۱۴۱.

۲. از بین بردن استبداد رأی

در هر جامعه ای، خودرأیی و خودسری، از بزرگ ترین آفت هاست که در صورت حاکم شدن بر جامعه، می تواند با نادیده گرفتن شخصیت مردم، بهترین سرمایه و پشتوانه حکومت را از دست زمام دار خارج کند و سیر انحطاط جامعه را تسریع بخشد، به گونه ای که بهترین افراد و محکم ترین نظام ها در صورت فرو افتادن در دام استبداد، به هلاکت می رسند. این حقیقتی است که چنین بر زبان امام علی علیه السلام جاری شده است:

هر کس تنها به رأی خویش تکیه کند، هلاک می گردد و هر کس با صاحب نظران مشاوره کند، در عقل هایشان شریک شود.(۱)

به واقع، خودمحوری و بی توجهی به آرای دیگران، مانند چوب خشک و بدون انعطاف است که به محض خم شدن می شکند، ولی احترام به نظر دیگران، همانند فنری است که انسان، هر آن می تواند آن را به هر سویی که بیش تر مفید است، خم کند و از آن بهره مند شود. در سیره حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است که فرمان حضرت مُطاع بود و بی درنگ اجرا می شد و یاران آن حضرت بارها می گفتند که به حضرت ایمان قاطع دارند و اگر فرمان دهد، حاضرند خود را در دریا یا در آتش بیافکنند. با تمام این اوصاف، آن بزرگوار به شیوه مستبدان و خودکامگان رفتار نمی کرد. ایشان در اموری که از خداوند دستوری نرسیده بود، با یاران خویش در جنگ و

۱- ۱. نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱.

صُلح مشورت می کرد و آرای آنان را محترم می شمرد. حتّی گاه نظر آن ها را بر رأی خود ترجیح می داد. نمونه آن در جنگ اُحد است(۱) که خداوند این روش پیامبر و مهربانی او را با یاران در آیه زیر تأیید می کند و باز هم می خواهد که با آنان مشورت و سپس به خدا توکل کند:

فَبِما رَحْمَهٍ مِنَ اللّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَکَّلْ عَلَی اللّهِ. (آل عمران: ۱۵۹)

پس به [برکت]رحمت الهی، با آنان نرم خو [و پرمهر]شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی، همانا از پیرامون تو پراکنده می شدند. پس از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه و در کار[ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن.

روش امام علی علیه السلام نیز همین گونه بود؛ چنان که می بینیم در خطابه ای جالب و تاریخی، در مقابل هزاران نفر می فرماید:

با من چنان که با پادشاهان سرکش سخن می گویند، حرف نزنید و چنان که از آدم های خشمگین کناره می گیرند، دوری نجویید و با ظاهرسازی با من رفتار نکنید و گمان مبرید اگر حقّی به من پیشنهاد دهید، بر من گران آید یا در پی بزرگ نشان دادن خویشم؛ زیرا کسی که شنیدن حق یا عرضه شدن عدالت بر او مشکل باشد، عمل کردن به آن، برای او دشوارتر خواهد بود. پس، از گفتن حق یا مشورت در عدالت خودداری نکنید؛ زیرا خود را برتر از آن که اشتباه کنم و از آن ایمن باشم، نمی دانم؛ مگر آن که خداوند مرا حفظ کند.(۲)

۱- ۱. در مبحث مشورت پیامبر صلی الله علیه و آله در فصل اول شرح داده شده است.

۲- ۲. نهج البلاغه ، خطبه ۲۱۶، ص ۴۴۵.

بنابراین، ملاحظه می شود پیشوایان معصوم علیهم السلام بر آن بودند تا در قالب گفتار ارزشمند یا رفتار پسندیده، زمینه های استبداد را از میان برداشته و استبدادی نبودن حکومت خود را به مردم و جهانیان اعلام کنند.

۳. کرامت بخشیدن به اُمت

وجود مشورت در هر جامعه ای، سبب می شود که افراد آن جامعه، در خود احساس استقلال رأی و بزرگی کنند و در عوض، نبود آن می تواند شخصیت افراد را از بین ببرد و رشد افکار را متوقف سازد، به گونه ای که شایستگی زندگی واقعی را از دست بدهند و به مردگانی متحرک بَدَل شوند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: هنگامی که زمام داران شما نیکانتان و توانگران شما، سخاوت مندانتان باشند و کارهایتان به مشورت انجام شود، روی زمین از زیرزمین برای شما بهتر است.[؛ یعنی شایسته زندگی و بقا هستید]، ولی اگر زمام دارانتان بَدان و توانگرانتان بخیل باشند و کارها به مشورت برگزار نشود، در این صورت، زیرزمین از روی آن برای شما بهتر است.(۱)

همان گونه که از کلام گُهربار رسول خدا صلی الله علیه و آله برداشت می شود، آن حضرت سخت به مشورت زمام داران در امور با مردم تأکید دارد و آن را مایه حیات می داند. به همین جهت، آن حضرت می کوشید با شخصیت دادن به اُمت مسلمان، آنان را برای پیشبرد اهداف مقدّس اسلام تربیت کند. اُمت هم وقتی احترام رهبر را به خود احساس می کردند، حاضر می شدند که والاترین جان فشانی را در راه اهداف مقدّس انجام دهند، به گونه ای که

۱- ۱. تحف العقول ، ص ۳۵.

وقتی در جنگ بدر به مشورت با ایشان پرداخت، گفتند: «اگر بگویی از میان دریا عبور کنید، همانا همراه تو این کار را می کنیم و به شما نمی گوییم آن گفتاری را که قوم موسی علیه السلام گفتند: «تو و خدایت بروید جنگ کنید، ما این جا نشسته ایم»،(۱) بلکه می گوییم: برو، پس ما با تو و در پیش تو هستیم و از سمت راست و چپ با دشمن می جنگیم».(۲)

در ادامه روش رسول خدا صلی الله علیه و آله، دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام هم به پیروی از آن بزرگوار کوشیدند زیردستان خود را متوجه این امر سازند که به آنان بی اعتنا نیستند و برای رأی و نظرشان ارزش و احترام قائلند؛ چنان که امام موسی کاظم علیه السلام حتّی با غلام سیاه خود به مشورت می پرداخت. حسن بن جَهم گوید: «نزد امام رضا علیه السلام بودیم، پس، از پدرش صحبت به میان آمد. آن حضرت فرمود: با این که عقلش خیلی زیاد بود، با غلام سیاهی از غلامانش مشورت می کرد. به او گفته شد: آیا با مثل چنین شخصی مشورت می کنی؟ فرمود: چه بسا خداوند تبارک و تعالی حل مشکلی را بر زبان او قرار داده باشد».(۳)

در حالت های امام صادق علیه السلام هم می نویسند که آن بزرگوار، با فضیل بن یسار ــ که یکی از یاران ایشان بود ــ مشورت کرده است. فضیل بن یسار

۱- ۱. مائده، ۲۴.

۲- ۲. المغازی ، ج ۱، ص ۴۸ با تلخیص.

۳- ۳. بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۰۱.

گفت: «امام صادق علیه السلام یک بار از من در امری مشورت خواست. گفتم: آیا شخصی همانند شما، با شخصی همانند من مشورت می کند؟ فرمود: آری، زمانی که از تو تقاضای مشورت کنم، چنین چیزی محقق می شود».(1)

بنابراین، رفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام بیانگر این مهم است که یکی از اهداف آن بزرگواران از مشورت، شخصیت دادن و کرامت بخشیدن به افراد جامعه اسلامی بوده است تا جایگاهشان را در امور اجتماعی بیابند.

۴. آماده ساختن جامعه برای تصمیم گیری در شرایط دشوار

شاید یکی دیگر از اهداف مشورتِ معصومین علیهم السلام، آماده کردن افراد جامعه اسلامی برای تصمیم گیری از راه مشورت برای روزهای سخت و مواقع حساس باشد؛ یعنی مردم به گونه ای تربیت یابند که بتوانند در هر زمان و هر مکان، در برابر مشکلات پیش آمده تصمیم گیری کنند و موانع را از میان بردارند.

در این زمینه، مرور یک حادثه تاریخی بر روشنی موضوع می افزاید. به گواه تاریخ، در سال هشتم هجرت، رسول خدا صلی الله علیه و آله برای سرکوبی مزاحمانِ تبلیغ اسلام، سپاهی سه هزار نفری را به سرزمین موته، در نزدیکی مرزهای روم فرستاد، ولی پیش از اعزام، پس از سفارش های لازم، سه فرمانده را به شرح زیر برای آنان انتخاب کرد:

ای مجاهدان! پسر عمّم، جعفربن ابی طالب، فرمانده شماست. اگر او

۱- ۱. همان، ج ۷۲، ص ۱۰۱.

کشته شد، پرچم را زیدبن حارثه برمی دارد و سپاه را هدایت می کند و اگر او نیز کشته شد، فرماندهی سپاه از آن عبداللّه بن رواحه است و اگر او نیز کشته شد، شما یک نفر را از میان خود [با مشورت] به عنوان فرمانده برگزینید و به نبرد مشغول شوید.(1)

سپاه اسلام راه شام را در پیش گرفت. در راه آگاه شدند که هرقل، پادشاه روم با یکصدهزار سرباز در آن حدود اردو زده است. این خبر در مرحله نخست، سپاه اسلام را از پیشرفت بازداشت، ولی در نهایت، فرماندهان سلحشور اسلام تصمیم گرفتند به راه خود ادامه دهند و با دشمن روبه رو شوند. جنگ سختی در گرفت و هر سه فرمانده رشید اسلام با جان فشانی های فراوان، یکی پس از دیگری به شهادت رسیدند. «در این هنگام، سپاه اسلام بدون فرمانده ماند و باید بر اساس راهنمایی پیامبر رفتار [و مشورت] می کردند. مردی به نام ثابت بن ارقم، پرچم را برداشت و رو به سربازان کرد و گفت: برای خود فرماندهی برگزینید. نیروهای اسلام خواستند مقام فرماندهی را به خود او بسپارند، ولی وی نپذیرفت. آن گاه خالد بن ولید را که تازه اسلام آورده بود، برای فرماندهی برگزیدند. لحظه ای که خالد به فرماندهی برگزیده شد، لحظه بسیار حساسی بود. او برای نجات سپاه اسلام، به یک تاکتیک نظامی دست زد و نیمه شب که سیاهی همه جا را فرا گرفته بود، به نقل و انتقال نیروها پرداخت. این انتقال تا سپیده صبح ادامه داشت. خالد دستور داد نیمه شب به نقطه ای دور بروند و با دادن شعار لااِله اِلاّ اللّه به اردوگاه بازگردند تا از این راه، دشمن تصور کند که نیروهای

۱- ۱. المغازی ، ج ۲، ص ۷۵۶.

امدادی به مسلمانان رسیده و آنان تقویت شده اند. سرانجام پس از سه روز مقاومت، سپاه اسلام با چنین تدبیر خاصی عقب نشینی کرد و به مدینه بازگشت».(۱)

در واقع آن چه در این واقعه تاریخی مهم می نماید، بینش و آینده نگری ژرف رسول خداست که با آموزش و تربیت خود، مسلمانان را بر آن داشت تا با انتخاب خالد در آن زمان، بهترین راه حل را برای رهایی از مهلکه بیابند و نشان داد که معصومین علیهم السلام از مشورت خود اهدافی والا دارند.

۵. فراهم آوردن زمینه برای بروز استعدادها و تبلور تجربه های سازنده

بیش تر مردم ترجیح می دهند دیگران به جای آن ها فکر کنند و به خود زحمت اندیشیدن نمی دهند. ازاین رو، در جوامع دیکتاتوری، به نسبت جوامع آزاد، نادانی بیش تر نمود می یابد. بر پیشوایان مصلح و اداره کنندگان امور امت اسلامی است که زمینه را برای تفکر افراد جامعه و برانگیختن حس کنجکاوی آنان فراهم آورند تا در پرتو بحث و گفت وگو، به شناخت حقایق ترغیب شده و در نهایت، رشد فکری در جامعه ایجاد شود؛ زیرا بنا به فرموده رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله: «هیچ قومی مشورت نکرد، جز آن که به بهترین امور هدایت یافت».(۲)

۱- ۱. تاریخ اسلام ، ص ۱۷۷.

۲- ۲. الدرالمنثور ، ج ۲، ص ۱۵۹.

همین طور در پرتو مشورت، جامعه از خمودی و جمودی رهایی و به پویایی و بالندگی می رسد و استعدادهای توان مند و خلّاق و افکار جدید متولد می شود. بنا به فرمایش علی علیه السلام: «برخی از آرا را به برخی دیگر بزنید، تا بهترین آرا متولد شود».(۱) نمونه بروز استعدادها و تبلور تجربه های مفید را در جنگ های پیامبر و از سوی یاران آن حضرت به روشنی می توان دید؛ از جمله طرح سلمان فارسی در جنگ خندق یا طرح های نظامی حُباب بن منذر(۲) در جنگ بدر، بنی قریظه و بنی نضیر.

به عنوان مثال، وقتی به دستور پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در جنگ خندق شورای دفاعی تشکیل شد، «برخی پیشنهاد کردند که به شیوه «قلعه داری» از مدینه دفاع کنند و از فراز برج ها و نقاط مرتفع، با دشمن نبرد کنند. ناگفته پیداست این نقشه در شرایطی مفید است که سپاه دشمن زیاد نباشد وگرنه در مقابل یک سپاه سیل آسا که همه چیز را در برابر خود نابود می سازد، برج و بارو چندان کارساز نیست. سلمان فارسی که با فنون رزمی ایرانیان آشنایی کامل داشت، نقشه ارزنده ای طرح کرد. او گفت: مصلحت این است که در اطراف شهر خندق ژرفی کنده شود تا از پیشرفت دشمن به داخل مدینه جلوگیری به عمل آید و سپس با ساختن برج ها و لنگرها در

۱- ۱. شرح غررالحکم ، ج ۲، ص ۲۶۶.

۲- ۲. برای آگاهی از نبوغ حُباب در جنگ ها نک: به فصل مشاوره های رسول خدا صلی الله علیه و آله در کتاب شورا در قرآن و حدیث.

اطراف خندق و با پرتاب تیر و سنگ، از عبور دشمن از خندق جلوگیری به عمل آید».(۱)

پیشنهاد سلمان به اتفاق آرا تصویب گردید و این طرحِ دفاعی، توانست نقش مؤثری در حفظ مدینه ایفا کند و کارشناسان امور نظامی قریش را به شگفتی وا دارد. بنابراین، به خوبی می بینیم که معصومین علیهم السلام چگونه با گستردن سفره مشورت، زمینه ای را فراهم می آوردند تا افراد خلّاق و با تجربه، نبوغ و تجربه های خود را ارائه کنند تا جامعه از آن بهره مند گردد.

۶. شناخته شدن افراد صادق از مدعیان دروغین

گرچه آزمایش افراد نمی تواند از اهداف مشورت واقعی باشد، ولی می تواند معیاری برای شناخته شدن افراد خیرخواه و صادق از مدعیان دروغین به شمار آید. حضرت علی علیه السلام در این باره می فرماید:

با دشمنان خود مشورت کن تا از رأی آن ها مقدار دشمنی شان و جایگاه هایی را که مقصدهای ایشان است، بدانی.(۲)

در این گفتارِ دل نشین، مولا علی علیه السلام مشورت با دشمنان را اگر برای آگاه شدن از مقدار دشمنی باشد، جایز می داند. معصومین علیهم السلام هم در صورت ضرورت، از مشورت به عنوان ابزاری برای معرفی دوستان و دشمنان خود بهره می گرفتند. در این مورد، بیان نمونه هایی می تواند گویای

۱- ۱. تاریخ اسلام ، ص ۱۳۴.

۲- ۲. غررالحکم و دررالکلم ج ۲، ص ۲۳۲.

مطلب باشد.

نمونه اول، جنگ اُحد است. وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله شیوه مقابله با دشمن را به شورا گذاشت، رأی عبداللّه بن اُبی، سردسته منافقان مدینه بر این بود که زنان را در نقاط مرتفع جای دهند تا آنان از آن جا دشمن را سنگ باران کرده و خود در کوچه های مدینه از شهر دفاع کنند، ولی وقتی که رأی خویش را در اقلیت دید، به بهانه این که پیامبر نظر جوانان را بر نظر سالمندان ترجیح داده، با گروهی از منافقان از همراهی رسول خدا صلی الله علیه و آله خودداری ورزید و بدین وسیله، بر منافق بودن خود تأکید کرد».(۱)

نمونه دوم، جنگ بدر است. در جلسه مشورتی که رسول خدا صلی الله علیه و آلهتشکیل داده بود، حضرت بر آن بود که میزان دوستی و وفاداری یاران خویش، به ویژه انصار را که با آن حضرت پیمان دفاعی بسته بودند، بیازماید. ازاین رو، وقتی نظر مشورتی انصار را خواست، سعد بن معاذ، رئیس قبیله اوس چنین گفت: «ای رسول خدا! ما به تو ایمان آورده و تو را تصدیق کرده ایم و گواهی می دهیم که هر چه آورده ای، حق است و بر همین اساس با تو عهد و پیمان داریم که بشنویم و فرمان برداری کنیم. ای رسول خدا! حرکت کن و سوگند به کسی که تو را به حق فرستاده است، اگر پهنای این دریا را بپیمایی و در آن فرو روی، ما نیز پشت سر تو خواهیم آمد و حتّی یک نفر از ما تخلف نخواهد کرد. برای ما هیچ دشوار نیست که فردا با دشمن روبه رو شویم که ما در جنگ، سخت شکیبا و

۱- ۱. تاریخ اسلام ، صص ۱۱۱ و ۱۱۲ با گزینش.

هنگام برخورد با دشمن، پا برجا و ثابت قدم هستیم. امیدواریم خداوند رفتاری از ما به تو نشان دهد که چشمت را روشن کند».(1)

این گونه بود که رسول خدا و دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام با معیار مشورت، میزان دوستی و وفاداری دوستان و دشمنی و بی وفایی دشمنان را می آزمودند و آنان را از یکدیگر تفکیک می کردند تا افراد در تشخیص شایستگان تردید نکنند. آن بزرگواران با دادن اختیارات به افراد شایسته، در راه پیشبرد اهداف و آرمان های والای اسلام گام برمی داشتند و امکان سوء استفاده را از افراد فرصت طلب و منافق می گرفتند.

۷. تربیت و تقویت رشد سیاسی مردم

یکی دیگر از اهداف مشورت معصومین علیهم السلام تقویت و رشد سیاسی مردم در برابر رهبران سیاسی بود تا بتوانند در سرنوشت اجتماعی خویش سهیم باشند و کسی نتواند خود را سرپرست آنان سازد و بر ایشان ستم روا دارد.

طه حسین در مورد مشورت امام علی علیه السلام می نویسد:

علی علیه السلام امور مردم را علنا اداره می کرد و در هر امر بزرگ و مهمی، با آنان مشورت می کرد و اگر در امری مخالفت می کردند، رأی آن ها را می پذیرفت و بدان عمل می کرد و همین امر سبب می شد که آنان گستاخ تر شوند.(2)

نمونه این گستاخی را در قضیه درخواست طلحه و زبیر برای مشورت

۱- ۱. المغازی ، ج ۱، صص ۴۸ و ۴۹.

۲- ۲. طه حسین، علی و فرزندانش ، برگردان: محمدعلی شیرازی، تهران، انتشارات گنجینه، ۱۳۵۴، ص ۱۸۷.

می توان دید. آنان پس از بیعت با امام علی علیه السلام، به او اعتراض کردند که چرا در اداره امور با آنان مشورت نمی کند. امام در پاسخ فرمود:

... هیچ نیازی به فکر و رأی شما و دیگران ندارم. هنوز چیزی پیش نیامده که حکم آن را ندانم و نیاز به مشورت شما و دیگر برادران مسلمان داشته باشم. اگر چنین بود، از شما و دیگران روی گردان نبودم.(۱)

همین طور در قضیه قیس بن عباده، رگه هایی از گستاخی می توان دید. «قیس کارگزار امام علی علیه السلام در مصر بود. شایعات و مدارک، بر گرویدن او به معاویه دلالت داشت. امام علی علیه السلام در مورد قیس با یاران خویش مشورت کرد. همگی بر این عقیده بودند که قیس به معاویه گرویده است و باید هر چه زودتر عزل شود. نظر امام بر این بود که قیس چنین خیانتی مرتکب نشده و بهتر است باقی بماند. در نهایت، علی علیه السلام به رأی یاران خود عمل کرد و قیس را عزل کرد. او که از استانداران با کفایت بود، به مرکز آمد و گله و شکایت کرد و در نهایت معلوم شد که نظر علی علیه السلامدرست بوده و نباید او عزل می شد».(۲)

گرچه گستاخی مردم در نمونه هایی مانند قضیه قیس بن عباده برای معصومین علیهم السلام گران تمام می شد، آن بزرگواران که خود آموزگارانی دل سوز و راهنمایانی مشفق برای جامعه بودند، با بصیرت و ژرف اندیشی

۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۰۵، ص ۴۲۷.
۲- ۲. موسی نجفی، تأملات سیاسی در تاریخ تفکر اسلامی ، تهران، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پاییز ۱۳۷۷، چ ۱، ج ۴، ص ۱۰۲.

خاص خود، به مبتدی بودن شاگردان خویش در دخالت در امور آگاهی کامل داشتند. آن بزرگواران می کوشیدند با فراهم آوردن زمینه و امکان تمرین مشورت، اصل شورا را تحکیم بخشند تا آنان بتوانند شجاعت بیش تری به دست آوردند و در آینده، در برابر انحراف های حاکمان سیاسی بایستند و از انحطاط جامعه پیش گیری کنند.

۸. پیش گیری از انتقادهای بی جا

پیشوایان معصوم علیهم السلام با آن که نظرشان در هر موردی درست بود، با این حال برای جلب همکاری بیش تر و به تأیید رسانیدن صَلاح و مصلحت خود، با افراد به مشاوره می پرداختند تا ضریب موفقیت طرح های خویش را فزونی بخشند و از انتقادهای بی جا در صورت شکست احتمالی پیش گیری کنند؛ زیرا آنان در تمام مراحل تصویب و اجرای طرح ها نقش داشتند و در نتایج آن نیز دخیل بودند. به همین جهت، حضرت علی علیه السلام وقتی آهنگ عزیمت به شام کرد، مهاجران و انصار را فرا خواند و فرمود:

بی گمان شما کسانی هستید که نظرتان محترم، خردتان ارجمند، سخنانتان حق و کردار و رفتارتان نیکوست. اکنون آهنگ آن کرده ایم که سوی دشمن خود و شما رهسپار شویم، پس نظر مشورتی خود را اعلام دارید.(۱)

در واقع، هدف امام علی علیه السلام از این درخواست، به تأیید رسانیدن مصلحت خویش است. در هر حال، مُهر تأیید انجام امور از سوی مردم، سبب می شد آنان همواره در شادی ها و غم ها، و پیروزی و شکست ها، در

۱- ۱. شورا در قرآن و حدیث ، ص ۶۱.

کنـار معصومین علیهم السلامباشـند و از هرگونه جان فشانی دریغ نورزنـد. برای نمونه، وقتی علی بن یقطین با نامه ای مخفیانه، امام موسـی کاظم علیه السـلامرا از تهدید موسـی بن مهدی عباسـی آگاه کرد، آن حضـرت، صـبح هنگام، «اهل بیت و شیعیان خود را حاضـر سـاخت و ایشان را از جریان با خبر ساخت و به ایشان گفت: نظرتان در این باره چیست؟ آن ها گفتنـد: نظرمان این است که خودت را از این جبار و ستمگر دور نگهداری، ولی ما در هر حال با شما هستیم».(۱)

این گونه بود که پیشوایان معصوم علیهم السلام با مشورت، افزون بر پیش گیری از انتقادهای بی جا، مردم را با خود در پیشبرد اهـداف مقـدس اسـلام همراه می ساختند و روشن است که اگر مردم کاری را مورد تأیید خود بدانند، خیلی بیش تر و بهتر در انجام آن می کوشند تا کاری که به آن ها دستور داده شود.

۱- ۱. همان، ص ۶۲.

فصل چهارم: شوراها در قانون اساسی

جایگاه شورا

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، با الهام از اندیشه و باورهای دینی، افزون بر پذیرش حاکمیت مطلق خداوند بر انسان و جهان، جامعه اسلامی را مظهر حاکمیت الهی تلقی می کند و مردم را حاکم بر سرنوشت اجتماعی و سیاسی خویش می داند؛ چنان که در اصل هفتم به صراحت به این موضوع اشاره شده است:

حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هر انسانی را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است. هیچ کس نمی تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد و گروهی خاص قرار دهد.(۱)

به طور دقیق، در راستای تحقق حاکمیت ملّت بر سرنوشت خویش، دولت ملزم می شود زمینه آن را فراهم سازد و از تمامی امکانات در راه رسیدن به آن بهره گیرد. یکی از راه های تحقق این مهم، اجرای قانون شوراهاست که یک فصل کامل از قانون اساسی به آن پرداخته و از آن به عنوان یکی از ارکان مهم تصمیم گیری یاد شده است:

طبق دستور قرآن کریم «و اَمرهُم شوری بینهم و شاورهم فی الامر»، شوراها، مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر این ها از ارکان مهم تصمیم گیری و اداره امور کشورند.(۲)

۱- ۱. قانون اساسی ، اصل ۵۶.

۲- ۲. همان، ص ۲۸.

در قانون اساسی، شوراها افزون بر شرکت در فرآیند تصمیم گیری و سیاست گذاری، از اختیارات و صلاحیت های اجرایی چندی، از جمله عزل و نصب شهردار در شهر و دهدار در روستا برخوردارند. مردم نیز با انتخاب افراد با صلاحیت و با حق انتخابی که دارند، می توانند در تعیین سرنوشت خویش سهیم باشند.

انواع شورا و ساختار آن

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به جز شوراهایی که مانند مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان، شورای امنیت ملّی و... به عنوان ارگان های عالی قدرت و نهادهای اصلی نظام معرفی شده اند، در اصل یکصدم، از شوراهای ده، بخش [شهرك]، شهر، شهرستان، استان و در اصل یکصدودوم، از شورای عالی استان ها و هم چنین در اصل یکصدوچهارم، از شوراهای اصناف و واحدها نام برده شده است. براساس «ماده یکم قانون تشکیلات شوراهای اسلامی مصوب نهم آذرماه یکهزار و سیصد و شصت و یک»،(1) پس از شورای اسلامی بخش، شورای اسلامی محل [محله _ منطقه] نیز اضافه شده است که بدین ترتیب، تعداد شوراهای پیش بینی شده در قانون، به نُه شورا می رسد که به غیر از شوراهای اصناف و واحدهاست که ویژگی خاص خود را دارند و در واحدهای تولیدی، کشاورزی، آموزشی،

---

۱ – ۱. دادگستری جمهوری اسلامی ایران، مجموعه قوانین سال ۱۳۶۱ ، تهران، روزنامه جمهوری اسلامی ایران، صص ۱۰۳ _ ۱۱۴.

اداری و خدماتی تشکیل می شوند. بقیه شوراها، ساختاری مخروطی شکل دارند که در رأس آن ها شورای عالی استان ها قرار می گیرد و براساس ماده واحده اشاره شده، مجلس شورای اسلامی در حکم مافوق شورای عالی استانها به شمار می آید.

«سیستم مخروطی شوراها، در برگیرنده همه اقشار مردم و منطقی ترین سلسله مراتب تصمیم گیری و انجام وظایف و مسئولیت های قانونی است و مردم می توانند با پیمودن سلسله مراتب، عادلانه در قدرت عروج کنند و زمینه برای بالا آمدن افراد با استعداد و فعال در مدارج قدرت فراهم آید».(۱)

جدول زیر نوع شورا، تعداد اعضای اصلی و عَلی البدل را با توجه به میزان جمعیت نشان می دهد.(۲)

نوع شورا

میزان جمعیت

اعضای اصلی

اعضای عَلَی البَدل

شورای اسلامی روستا (دِه)

با جمعیت ۱۵۰۰ نفر

۳ نفر

۲ نفر

شورای اسلامی روستا (دِه)

با جمعیت بیش از ۱۵۰۰ نفر

۵ نفر

۳ نفر

شورای اسلامی شهرک (بخش)

دویست تا هزار خانواری

۳ نفر

۲ نفر

۱- ۱. عباسعلی عمید زنجانی، فقه سیاسی ، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۴۶۷.

۲- ۲. مرکز آموزش سیاسی وزارت کشور، جزوه آشنایی با شوراهای اسلامی، آبان ماه ۱۳۷۷، ص ۸ .

شورای اسلامی شهرک (بخش)

دویست تا هزار خانواری

۳ نفر

۲ نفر

شورای اسلامی شهرک (بخش)

بیش از هزار خانواری

۵ نفر

۳ نفر

شورای اسلامی شهر

با جمعیت تا ۵۰ هزار نفر

۵ نفر

۳ نفر

شورای اسلامی شهر

با جمعیت ۵۰ هزار نفر تا ۲۰۰ هزار نفر

۷ نفر

۴ نفر

با جمعیت ۲۰۰ هزار نفر تا یک میلیون نفر

۹ نفر

۵ نفر

با جمعیت بیش از یک میلیون نفر

۱۱ نفر

۹ نفر

شهر تهران

۱۵ نفر

۶ نفر

در جدول بالا، به تعداد نمایندگان شورای عالی استان ها، شورای اسلامی شهرستان، منطقه و محله اشاره نشده که بدین شرح است:

۱. شورای عالی استان ها، از نمایندگان منتخب شوراهای اسلامی استان تشکیل می گردد و هر استان، یک نماینده در آن خواهد داشت.

۲. شورای اسلامی شهرستان، از نمایندگان منتخب شورای شهر و شورای بخش تشکیل می گردد و هر کدام، یک نماینده خواهند داشت و در صورتی که جمعیت شهر از سیصد هزار نفر بیش تر شود، به ازای هر دویست هزار نفر، یک نماینده در شورای شهرستان خواهند داشت.

۳. شورای اسلامی منطقه، از میان نمایندگان شورای محلات تشکیل می گردد و شورای اسلامی محله نیز که کوچک ترین واحد شوراها در

ص: ۷۲

محدوده شهر است، متشکل از هفت نفر با انتخابات مستقیم رسمی و رأی مستقیم مردم تشکیل می گردد.(۱)

این شوراها، دارای دو نوع شرح وظایف هستند: شرح وظایف کلی که شامل ۲۱ مورد است و شرح وظایف اختصاصی که برای شورای دِه، نُه فقره؛ شورای بخش، هشت فقره؛ شورای شهر، شش فقره؛ شورای شهرستان، دو فقره؛ شورای استان، پنج فقره و شورای عالی استان، نه فقره است که قانون گذار برای آن ها معیّن کرده است.(۲)

چگونگی اجرای اصل شورا

اشاره

در مورد چگونگی یا کیفیت اجرای اصل شورا در قانون اساسی، دو روش را می توان تصور کرد:

۱. شورا به عنوان بازوی مدیریت

شورا در این نقش، کارکردی مشورتی و در مواردی نقش نظارتی دارد و از مسئولیت مبرّاست. تصمیم گیری نهایی، با مدیریت است و شورا نمی تواند مانع جریان عملی مدیریت باشد. از مصادیق برجسته شورا با کارکرد مشورتی، شورای مجمع تشخیص مصلحت نظام است که از اعضای صاحب نظر تشکیل شده و شخص رهبر آن ها را تعیین می کند. این شورا، به جهت گستردگی، پیچیدگی و اهمیت امور در «تعیین سیاست های کلی

۱- ۱. همان، ج ۱، ص ۴۶۶.

۲- ۲. برای آگاهی از شرح وظایف کلی و اختصاصی شوراها نک: فقه سیاسی ، ج ۱، صص ۴۷۳ _ ۴۷۶.

نظام» که بر اساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی بر عهده رهبر گذاشته شده، به رایزنی و مشاوره با رهبری می پردازد. رهبر در بیش تر موارد، با اعتمادی که به تصمیم مجمع دارد، از تصمیم آن بهره جسته و آن را به اجرا می گذارد. با این حال، «اگر در مواردی خاص، رهبری تصمیم مجمع تشخیص مصلحت نظام را برخلاف مصلحت تشخیص دهد یا در میان اقلیت و اکثریت مجمع، دلایل اقلیت را ترجیح دهد، در چنین مواردی به تشخیص خود عمل خواهد کرد».(۱)

شاید گفته شود براساس بند ۸ اصل یکصدودهم باید «حل معضلات نظام که از طریق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع مصلحت نظام» انجام پذیرد. در پاسخ باید گفت: رهبری حق دارد و بلکه موظف است بر اساس تشخیص خود عمل کند؛ زیرا:

الف) از نظر شرع و قانون، او حاکمی است که به طور مستقیم، مسئولیت اداره جامعه را بر عهده داشته و در پیشگاه خداوند و مردم، در مورد رفتار و تصمیم های خویش پاسخ گو است.

ب) مشاوره با مجمع، محدود به اموری است که رهبری به آن ارجاع می دهد.

ج) «این امر، به معنای لزوم تبعیت رهبری از رأی اکثریت مجمع نیست، بلکه به معنای لزوم مشورت با این مجمع است و میان «لزوم مشورت» و

۱- ۱. مجله حکومت اسلامی، ش ۲۲، ص ۱۱۱.

«تبعیت» ملازمه ای وجود ندارد».(۱)

نمونه دیگر این نوع شوراها، شوراهایی است که بر اساس اصل ۱۰۴ قانون اساسی، در واحدهای تولیدی، صنعتی، کشاورزی، آموزشی، اداری و خدماتی تشکیل می گردد که از نمایندگان واحدهای بالا- ترکیب یافته است. این شوراها، در راه تأمین قسط اسلامی، همکاری در تهیه برنامه ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور فعالیت دارند و تصمیم گیرنده نهایی در آن ها، رئیس یا مدیر واحد مربوطه است. این شوراها، افزون بر کارکرد مشورتی، نقش نظارتی هم دارند و می توانند در صورت دیدن موارد خلاف، اخطار داده یا از راه مراجع قانونی، مدیریت را مورد بازخواست قرار دهند.

۲. شورا به عنوان مقام تصمیم گیرنده

شورا در این نقش، تصمیم گیرنده و جایگزین مدیریت فردی و عهده دار مسئولیت ها و وظایف است. مصداق این گونه شوراها، شوراهایی مانند مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان، شورای امنیت ملّی، شورای عالی دفاع، شورای وزیران و شوراهای اسلامی شهر و روستاست که به اتفاق و اکثریت آرا تصمیم گیری می کنند و برخی از آنان، از جمله شوراهای شهر و روستا، قدرت اجرایی نیز دارند؛ مانند عزل و نصب شهردار در شهر و دهدار در روستا.

این گونه شوراها، اگرچه به ظاهر در بسیاری از امور سیاست گذاری و قانون گذاری مستقل عمل می کنند، براساس اصل پنجاه وهفتم قانون اساسی، رهبر بر عملکرد آن ها اعمال نظر می کند:

۱- ۱. همان.

قوای حاکم بر جمهوری اسلامی ایران، عبارنند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت، بر طبق اصول... عمل می کنند.(۱)

اهداف شورا در قانون اساسی

اشاره

همان گونه که گذشت، اهداف کلی مشورت، پرهیز از پی آمدهای خودمحوری، تک روی، خودکامگی و تنگ نظری، رسیدن به غنای فکری و تولد فکر جدید از هم اندیشی و دست یابی به توافق جمعی است، ولی این اهداف کلی را می توان به صورت مشروح تر و به تناسب موارد کاربرد اصل شورا، به تفصیل تبیین کرد. ازاین رو، با تلفیق «اصول یکصدم، یکصدویکم و یکصدوچهارم»(۲) قانون اساسی و با تجزیه و تحلیل آن ها، می توان به اهداف زیر دست یافت:

۱. جلوگیری از تبعیض و برقراری قسط اسلامی

در اسلام، حاکمیت منحصر به خداست و یکی از صفات خداوند عدل

۱- ۱. قانون اساسی ، ص ۵۱.

۲- ۲. اصل یکصدم : « برای پیشبرد سریع برنامه های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی، از طریق همکاری مردم با توجه به مقتضیات محلی اداره امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان، با نظارت شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان، یا استان صورت می گیرد ...». اصل یکصدویکم : «به منظور جلوگیری از تبعیض و جلب همکاری در تهیه برنامه های عمرانی و رفاهی استان ها و نظارت بر اجرای هماهنگ آن ها،... شوراهای استان ها تشکیل می شود». اصل یکصدوچهارم : «به منظور تأمین قسط اسلامی و همکاری در تهیه برنامه ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور، در واحدهای... شوراهایی تشکیل می شود».

است و او خود مکرر در قرآن(۱) به عدل و نیکی امر فرموده است. ازاین رو، حکومتی که از حاکمیت اللّه ناشی می شود، باید در راه گسترش عدالت در جامعه گام بردارد، به گونه ای که در بهره مندی از امکانات، میان دورترین نقاط و نزدیک ترین نقاط به مرکز حکومت، تفاوتی نباشد. به ویژه این موضوع در کشور ما، به جهت گستردگی جغرافیایی و وجود فرهنگ های بومی و محلی، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در گذشته شاهد بودیم مناطق دور از مرکز، از امکانات مرکز محروم بودند و درآمدهای سرشاری که از مناطق آنان به دست می آمد، بیش تر صرف آباد کردن مناطق مرکزی می شد و مناطق دوردست، دچار محرومیت های بی شماری بودند. بر این اساس، دولت اسلامی می تواند با بهره گیری از دل سوزان محلی در شوراهای هر ده، بخش، شهر، شهرستان و استان، در ایجاد تعادل و توازن میان مناطق از نظر توزیع عادلانه ثروت و امکانات عمومی، خدمات و دیگر امور رفاهی گام های اساسی بردارد.

۲. سرعت بخشیدن به کارها

از اهداف دیگر شوراها، سرعت بخشیدن به امور و افزایش کارآیی اداری است. به یقین، با اجرای سیستم غیر متمرکز و انتقال بخشی از مسئولیت ها به شوراها، به ویژه شوراهای محلی و شهر و روستا، از بار مسئولیت سنگین دولت کاسته شده و یک نظام اداری کارآ و منظم در راه حمایت از نیازهای محلی ایجاد می گردد که می تواند از تحمیل هزینه های اضافی بر دولت و

۱- ۱. حدید: ۲۵؛ اعراف: ۲۹.

دوباره کاری ها پیش گیری کند. از سوی دیگر، برطرف کردن موانع و هموار ساختن راه اجرای هر برنامه برای پیشرفت منطقه با توجه به مقتضیات، تابع شرایطی است. «شوراها می توانند در رفع این موانع و هموار کردن راه اجرای این برنامه ها، به جریان امور کشور سرعت بخشیده و همگونی و هماهنگی لازم را میان مناطق و استان های مختلف برای اجرای صحیح برنامه های دولت به وجود آورند و دولت را در رسیدن به هدف نهایی اش، که همان یکسان اجرا شدن برنامه های مختلف در سطح کشور است، یاری دهند».(۱)

۳. نظارت اجتماعی

بر دولت اسلامی است که با تدبیر و سازمان دهی گسترده، بر همه امور حکومتی نظارت و اشراف داشته باشد. به ویژه در مورد کارگزاران حکومت، باید تلاش و جدیّت بیش تری به کار بَرَد تا آنان، از مدار قانون و حکم خداوند خارج نشوند و آن گونه که اسلام طراحی کرده است، به اداره حکومت بپردازند. شوراها، به عنوان وجدان بیدار و چشم تیزبین امّت و همین طور بازوان پرتوان دولت، می توانند در دور افتاده ترین مناطق کشور، بر جریان اداره امور و اجرای برنامه ها و دستورهای دولتی نظارت کامل داشته باشند. بدین ترتیب می توان از به وجود آمدن جریان های انحرافی در داخل دستگاه های دولتی و تبعیض و گرایش های نادرست در مدیریت، از قبیل تنگ نظری، اختلاس، رشوه، اسراف، تبذیر، بوروکراسی، ناراضی تراشی،

۱- ۱. عباسعلی عمید زنجانی، فقه سیاسی ، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۴۶۲.

دیوان سالاری و جریان های نفوذی ضد انقلاب پیش گیری کرده و زمینه را برای سالم سازی محیط اداری و فعالیت نیروی انسانی فراهم آورد. در صورت تحقق این امر، نتایج خجسته ای هم چون اعتماد هر چه بیش تر مردم به زمام داران و تقویت بنیان های حکومت و امنیت عمومی به همراه می آید.

۴. هدایت و رهبری برنامه های محلی

یکی دیگر از اهداف شوراها، هدایت و رهبری برنامه های محلی است. در حقیقت، همان گونه که نمایندگان سراسر کشور در مجلس شورای اسلامی، مصالح کشور را در چارچوب قانون اساسی در نظر گرفته و به شور و تصمیم گیری و برنامه ریزی می نشینند، شوراها نیز در شهرها، بخش ها و روستاهای کشور، مجلس محلی تشکیل می دهند و با توجه به مصالح، شرایط و مقتضیات محلی، به تصمیم گیری، اجرا و نظارت بر امور می پردازند. اهمیت این موضوع وقتی آشکار می شود که یادآور شویم پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با دگرگونی ارزش ها در این مناطق به ویژه مناطق روستایی و عشایر، از جمله کاهش قدرت خان ها، خلأ مدیریتی شدیدی به وجود آمده بود. در این میان، نیاز به وجود مدیریت و رهبری محلی و آشنا به مقتضیات و شرایط جمعی بیش تر احساس می شد.

۵. بهره گیری از همکاری مردم

هر قدر دولت مترقی، با کفایت بوده و از برنامه های جامع و حرکت آفرین برخوردار باشد، بدون همکاری مردم، توان انجام همه اموری را که بر دوش گرفته، ندارد. ماهیت برخی از مسئولیت ها چنان است که همواره ظرفیت دولت برای انجام آن ها محدود است. حوزه های آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، تأمین اجتماعی و آموزش عالی از آن جمله اند. شوراها

این امکـان را فراهم می سازنـد که محـدودیت هـای مـالی، زمـانی و فنّی دولت، از راه همکـاری مردم و امکانـات موجـود در منطقه، رفع و بسیاری از مسئولیت ها به خود مردم سپرده شود و بر حجم توان دولت در خدمت رسانی افزوده گردد.

۶. ایجاد هماهنگی برای پیشرفت امور

از اهداف دیگر شوراها، هماهنگی و همکاری با مؤسسه ها، دستگاه های دولتی و سازمان های تابعه برای پیشرفت امور است. شوراها در نقش هماهنگ کننده، نه تنها به عنوان رقیب یا مزاحم بر دستگاه های دولتی مطرح نیستند، بلکه ماهیت کار آنان به گونه ای است که به عنوان مکمّل، به تکمیل کار دستگاه های دولتی می پردازنـد. در واقع، شوراها به عنوان نهادی مردمی، با حضوری سبز در عرصه های مختلف، کمبودها را جبران کرده و دولت را در انجام وظایفشان یاری می رسانند.

ضوابط حاکم بر فعالیت شوراهای اسلامی

اشاره

قـانون گـذار، فعـالیت شوراهای اسـلامی را در چارچوب قانون مجاز دانسـته و چنـد اصل کلی را بر آن حاکم ساخته است، به گونه ای که با تلفیق اصول سه گانه (اصل یکصدم، یکصدوپنجم و یکصدوششم)(۱) یک اصل کلی به این شرح به دست می آید:

۱ - ۱. اصول یکصـدم: «...حـدود وظـایف و اختیـارات شوراها، ... بایـد با رعایت اصول وحـدت ملی و تمامیت ارضـی و نظام جمهوری اسـلامی و تـابعیت حکومت مرکزی باشـد. اصل یکصـدوپنجم: «تصـمیمات شوراها نبایـد مخالف موازین اسـلام و قوانین کشور باشـد». اصل یکصدوشـشم: «انحلال شوراها، جز در صورت انحراف از وظایف قانونی ممکن نیست. ...شورا در صورت اعتراض به انحلال، حق دارد به دادگاه صالح شکایت کند».

شوراها، نهادی مستقل و مردمی می باشند که باید از حکومت مرکزی تبعیت کرده و فعالیت آنان نه تنها نباید مغایر با اصول وحدت ملّی، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی باشد، بلکه در حفظ و تقویت آن بوده و مصوّبات آن باید کامل با شرع و موازین مقدس اسلام مطابقت داشته باشد.(۱)

با تجزیه و تحلیل این اصل کلّی، درمی یابیم که ضوابط زیر بر شوراهای اسلامی حاکم است:

۱. رعایت اصول نظام جمهوری اسلامی

رعایت اصول نظام جمهوری اسلامی، به مفهوم پذیرفتن نظام و وفاداری به آن است. شوراها براساس این ضابطه کلی که خود در برگیرنده ضوابط دیگری است، باید در چارچوب قانون اساسی کشور فعالیت کنند و از نقض قانون اساسی یا ضدّیت با نظام جمهوری اسلامی بپرهیزند.

۲. پیروی از حکومت مرکزی

شوراها از آن جهت که داخل یک کشور و یک دولت شکل می گیرند، خواه ناخواه باید همه عوامل چهارگانه تشکیل دهنده (سرزمین، مردم، دولت و حاکمیت) را پذیرفته و از آن پیروی کنند. به همین جهت، براساس قانون تشکیلات شوراهای اسلامی، «وابستگان تشکیلات به احزاب، سازمان ها و گروهک هایی که غیرقانونی بودن آن ها از طرف مراجع ذی صلاح اعلام شده و کسانی که به جرم اقدام بر ضد جمهوری اسلامی ایران محکوم شده اند»،(۲)

ص: ۸۱

۱- ۱. برداشت کلی نویسنده از اصول یکصدم، یکصدوپنجم و یکصدوششم.

۲- ۲. مرکز آموزش سیاسی وزارت کشور، جزوه آشنایی با شوراهای اسلامی ، آبان ۱۳۷۷، ص ۱۲.

جهت نمایندگی برای شوراها صلاحیت ندارند؛ زیرا وجود چنین گرایش هایی، نقض تابعیت حکومت مرکزی و ردّ حاکمیت دولت جمهوری اسلامی ایران است.

۳. حفظ وحدت ملّی

در هر کشوری، وحدت ملّی از عوامل معنوی تشکیل دهنده قدرت ملی به شمار می آید و بر همه افراد جامعه است که بیش از هر چیز، خود را عضوی از ملت دانسته و با دیگران احساس وحدت کنند. شوراها نیز به عنوان نهادی مردمی، از دیگران جدا نیستند.

بنابراین، نه تنها فعالیت شوراها و مصوباتشان نباید با اصل وحدت ملی منافاتی داشته باشد و خدشه ای بر آن وارد سازد، بلکه باید در راه تقویت و تحکیم این وحدت و ایجاد برادری و برابری میان قومیت ها و ملیت های تشکیل دهنده باشد. در اصل نهم قانون اساسی بر این مسئله، تأکید و از وظایف اساسی دولت و آحاد ملّت معرفی شده است:

در جمهوری اسلامی ایران، آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور، از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آن ها، وظیفه دولت و آحاد ملت است.(۱)

۴. حفظ یکپارچگی سرزمین

حفظ سرزمین و یکپارچگی آن و همین طور پرهیز از تجزیه طلبی، از عوامل مهمی است که در اصل نهم قانون اساسی بر آن تأکید شده و به عنوان یک اصل خدشه ناپذیر، باید بر برنامه ها و فعالیت های شوراها حاکم باشد. هیچ

۱- ۱. قانون اساسی ، ص ۲۹.

شورایی در هیچ نقطه ای از کشور، نباید به بهانه حفظ و تقدم مصالح منطقه، استان و نظایر آن، یکپارچگی سرزمین و قلمرو حاکمیت دولت جمهوری اسلامی ایران را خدشه دار سازد و زمینه های تجزیه کشور را فراهم آورد.

۵. هماهنگی مصوّبه ها با موازین اسلامی

شوراها از آن جهت که با عنوان شوراهای اسلامی در کشور به فعالیت می پردازند، باید در تمام مراحل تصمیم گیری و عمل، موازین شرع مقدس اسلام را رعایت کنند و آن را به عنوان یک ضابطه مکتبی، بر فعالیت های خود حاکم سازند. در اصل یکصدوپنجم قانون اساسی، به صراحت بر این موضوع تأکید شده است:

تصمیمات شوراها، نباید مخالف موازین اسلام و قوانین کشور باشد.(۱)

در پایان این فصل، لازم است با توجه به مباحثی که درباره شورا مطرح گردید، یادآور شویم با تمام توجه و اهمیتی که اسلام به شورا قائل است، ولی نظام حکومت اسلامی، با دموکراسی های رایج در دنیا تفاوت اساسی دارد؛ زیرا در اسلام، حکومت مردم، جدا از حکومت خدا مطرح نیست. خداوند در قرآن مجید، خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «إِنّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ بِالْحَقِّ لِتَحْکُمَ بَیْنَ النّاسِ بِما أَریکَ اللّهُ؛ ما این کتاب را به حق بر تو نازل کردیم، تا میان مردم به [موجب]آن چه خدا به تو آموخته، داوری کنی». (نساء: ۱۰۵)

بنابراین، وقتی بر اساس این آیه مبارک، رسول خدا صلی الله علیه و آله موظف می گردد تا بر اساس آن چه خداوند به او آموخته است، حکومت کند، تکلیف شورا و اعضای آن نیز مشخص است. در واقع، شورا در نظام

۱- ۱. همان، ص ۷۴.

حکومتی اسـلام زیر مجموعه نظـام امـامت و ولایت اُمت قرار می گیرد و در غیر این صورت، شورای اسـلامی در کار نخواهد بود.

ص: ۸۴

فصل پنجم: آفات شورا

اشاره

نهال نوپای شورا، به جهت کوتاهی حیات و اندکی تجربه و هم چنین وجود دلایل متغیر و پیچیده روابط اجتماعی، با آفات متعددی روبه روست که توجه نکردن به آن ها، می تواند به ریشه های اصلی شورا آسیب جدّی و جبران ناپذیری وارد سازد و آن ها را از رشد و بالندگی باز دارد. اینک مهم ترین این آفات را برمی شماریم:

۱. کم رنگ شدن روحیه اسلامی

شوراهای اسلامی باید فضای سالمی داشته باشند، به گونه ای که روح حاکم بر جمع اعضای آن، نشان دهنده صمیمیت، برادری، یکرنگی، ملاطفت، رحمت، اخلاص و ایمان باشد. در این صورت، آن ها می توانند بدون تحقیر یکدیگر، به همه نظرها، به ویژه نظر مردم و کسانی که از طرف آنان نمایندگی دارند، توجه کنند، انتقادهای سازنده را بپذیرند و با جامع نگری، آن چه را رعایت کامل مصالح انتخاب کنندگان خود است، در نظر بگیرند و اعمال کنند. بدیهی است در صورتی که این روح جمعی بر شورا حاکم نباشد، شوراهای اسلامی از نیرنگ های پنهان و آشکار و دسیسه بازی های سیاسی در امان نمی مانند و متحمل آسیب های جدّی خواهند شد.

۲. خودمحوری و حزب محوری (سیاست زدگی)

از اهداف مهم شکل گیری شوراها در نظام جمهوری اسلامی ایران، توزیع قدرت، افزایش سطح تصمیم گیری، آماده سازی زمینه مشارکت مردم در عرصه های مختلف برای پیشرفت سریع امور، برقراری قسط و عدالت و در نهایت، ترجیح منافع عمومی بر منافع فردی است. البته گاه ممکن است

برخی از اعضای شوراها، به دلیل تمایل های فردمـدارانه و دخالت دادن مسائل گروهی و جناحی، درصدد تقویت قدرت خود برآیند، به گونه ای که به تمام فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با دیدی سیاسی بنگرند.

«شورا در این حـالت، به جای تبیین تفکر «چه چیزی»، تفکر «چه کسـی» را اولویت می دهـد. این جوّ سیاسـی یا نوعی سیاسـت زدگی، در صورت غلبه بر رفتارهای مردم، همانند بوی کارخانجات شـیمیایی یا بیمارسـتان، حالت عادی پیدا می کند که افراد تا پس از مدتی متوجه آن نمی شوند».(۱)

اگر شورا دچار سیاست زدگی شود، همانند ماشین پر سر و صدایی است که شعار فراوانی می دهد، ولی عمل و حرکتی از آن دیـده نمی شود. تـداوم این رونـد، بـاعث اتلاـف انرژی و منـابع عمومی شـده، مردم را نسبت به عملکرد شورا، دل سـرد و بی تفاوت می کنـد. اعضای شورا بایـد به این باور برسـند که شورا، جایگاه درگیری های سیاسـی نیست، بلکه مکان مقدّس تبلور مسئولیت اجتماعی مردم است که باید از سوی معتمدان و انتخاب شدگان آنان اعمال شود.

۳. فراموشی وظایف اصلی و توجه به مسائل جانبی (عمل زدگی)

براساس قانون، شوراها چه در سطح شـهرها و چه در سـطح روستاها، وظایف متعددی را بر عهده دارند. در کنار این وظایف، آن ها مسئولیت برخی اهداف را نیز به عنوان وعده انتخاباتی در برابر مردم بر عهده گرفته اند. تمام این وظایف و مسئولیت ها، مجموعه گسترده ای از

۱- ۱. نقی وحید مهدی نیا، مدیریت در شوراها ، تبریز، احرام، پاییز ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۱۸۱.

فعالیت های مختلف را ایجاب می کند. در این شرایط، توجه بیش از اندازه به مسائل اجرایی و جزئیات برنامه ها و طرح ها سبب دور شدن از وظایف اصلی و درگیر شدن با مسائل جانبی می گردد که می توان آن را از جمله آسیب های جدّی شورا دانست که به طور کلی، «عمل زدگی»، نام می گیرد. این امر هر ازگاهی موجب می شود که برخی مسائل پیش پا افتاده و ساده، به مسائلی پیچیده و مهم تبدیل شوند و هم انرژی و تلاش اعضا و هم منابع مردم، در حد همان مسائل ساده و غیرضروری صرف شود. تداوم این روند، به کاهش کارآیی و پویایی شورا خواهد انجامید.(۱)

۴. مشخص نبودن جایگاه قانونی

اختصاص جایگاهی ویژه در هر نهاد حکومتی به تصمیم گیری ها و تصمیم سازی ها، باعث می شود که آن نهاد، به طور شایسته به خدمت رسانی پردازد و از سردرگمی در انجام وظیفه رهایی یابد. شوراها با وجود این که بخشی از ساختار حکومتی را تشکیل می دهند، شکل گیری شان به گونه ای است که جایگاه چندان مشخصی ندارند؛ زیرا نهاد شورا، زمانی در ایران پا به عرصه وجود نهاد که بستر لازم ذهنی، عملکردی، قانونی و تخصصی برای فعالیت آن آماده نبود. بدین ترتیب، همه دستگاه های اجرایی، جای خود را باز کرده بودند و دولت وظایف تعیین شده و قانونی شوراها را در غیاب آن ها انجام می داد. تشکیلات خاصی در این زمینه ایجاد نشده و در

ص: ۸۷

۱- ۱. نک: همان، ص ۱۸۳.

فعـالیت هـا و برنـامه های محلی، منطقه ای و ملّی میان دسـتگاه های اجرایی و شوراها تفکیکی به وجود نیامـده بود. همین امر، مشـکلات فراوانی را برای شوراها به وجود آورده است که از آن جمله می توان به تداخل وظایف، تضاد قانونی و تعدد مراکز تصـمیم گیری در اموری که ظـاهرا مربوط به شورا می شود، اشـاره کرد. به عنوان مثـال، از وظـایف شوراهـای اسـلامی شـهر، فعالیت در امور شـهری است، ولی در شـرایط کنونی، گستره فعالیت آن فقط در عرصه شهرداری هاست و قوانین کنونی، حتّی در حیطه شهرداری هم اختیار تصمیم گیری کامل را به شوراها تفویض نکرده اند. نمونه این مسئله، در طرح های شهری است. «نظـام تصـمیم گیری در تهیه طرح هـای شـهری ایران در مرکز و تمـام طرح هـا به تصویب شورای عالی شـهرسازی می رسـد. سپس از طریق وزارت کشور، برای اجرا به شـهرداری ها ابلاغ می شود. شوراها و شهرداری ها، در فرآیند تصویب و تهیه طرح هـا مشـارکت ندارنـد. از این جهت، طرح هـا در اجرا بـا مشـکل روبه رو می شونـد، در صورتی که در بسـیاری از کشورهـای پیشـرفته، شـهرداری ها خود اقدام به تهیه و تصویب طرح ها می کنند و تنها به منظور هماهنگی عمومی، طرح ها را به تصویب حکومت مرکزی می رسانند».(۱)

به یقین، این گـونه تـداخل وظـایف، بـاعث می شـود که شورا نتوانـد به صورت شایسـته، به ایفـای نقش پرداخته و به وظـایف قانونی خود عمل کند و در نتیجه، توان پاسخ گویی کافی به انتظارات مردم را نخواهد داشت.

۱- ۱. همشهری ، ش ۲۵۷۵، ۷ آذر ۱۳۸۰، ص ۸.

۵. مشخص نبودن ساختار و تشکیلات

قانون گذار در مورد ساختار و تشکیلات شوراهای اسلامی، قانون و مقررات خاصی وضع نکرده و چگونگی آن را بر عهده شوراها نهاده است. در هر حال، ساختار سازمانی شوراها باید به گونه ای باشد که به سادگی در ارتباط با مردم باشد و به اداره اُمور مراجعه کنندگان بپردازد.

اگر شوراها، به ویژه در شهرهای بزرگ، به برپاساختن دستگاه های عریض و طویل و پیچ در پیچ اداری بپردازند، به تدریج فلسفه وجودی شان که براساس قانون اساسی، سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... است، به جای خدمتگزاری به مردم، در دام بوروکراسی و تشکیلات گرفتار خواهد آمد که در نهایت، سردرگمی و دل سردی مردم را از شوراها به همراه خواهد داشت.

۶. نقش تخریبی رسانه ها

رسانه ها و مطبوعات می توانند با برنامه های تبیینی خود، در شفّاف سازی و پی گیری امور شوراها و هم چنین آموزش و مشارکت مردم نقشی محوری داشته باشند. البته گاه دیده می شود که برخی رسانه ها و مطبوعات، با وارد شدن به مباحث حاشیه ای و کشاندن برخی چالش های سیاسی به عرصه عمل شوراها، خواسته یا ناخواسته، به تخریب شوراها می پردازند و مردم را از عملکرد شوراها نا امید می کنند. حتی گاه در برخی موارد، بعضی از نمایندگان شوراها، با تحت تأثیر قرار گرفتن از مسائلی که مطبوعات و رسانه ها مطرح می کنند، وارد مباحث حاشیه ای شده یا با توسل به رسانه ها،

درصدد برمی آیند که خواسته های فردی و جناحی خود را بر تصمیم های جمعی تحمیل کنند یا مسائل خارج از موضوع شورا را مطرح سازند.

بنابراین، بر اعضای محترم شوراهاست که از وارد شدن به مباحث حاشیه ای که رسانه ها به عرصه عمل شوراها می کشانند، خودداری ورزند و با رفتار و گفتار خود، برای این گونه رسانه ها خوراک تهیه نکنند که در این صورت، آن ها را از انجام وظایف اصلی باز خواهد داشت.

۷. انتظار زیاد مردم و فشار شورا بر دولت

شوراها در برابر دولت و مردم، رابطه متقابل و پیچیده ای دارند. شوراها افزون بر آن که در ارتباط مستقیم با مردم هستند، با دولت نیز ارتباط گسترده ای دارند؛ چنان که بدون آن ها، جایگاه مشخصی نخواهند داشت.

دولت شوراها مردم

در مورد رابطه متقابل مردم و شوراها باید گفت اگر انتظارهای مردم و وعده های اعضای شورا، به شکل واقعی و عقلایی مطرح نشود، می تواند آسیب های مؤثری به عملکرد شوراها وارد کند. برای مثال، اگر اعضای شورا در نشست ها، گفت وگوها و شعارهای انتخاباتی، وعده هایی به مردم بدهند که سطح توقع و انتظار مردم را بیش از حدّ وظایف تعریف شده، بالا ببرد و آن ها در کوران کار و فعالیت، نتوانند به خواسته ها و وعده های داده شده جامه عمل بپوشانند، فشار نامتعارفی به شوراها وارد خواهد شد و آنان مجبور می شوند آن را از دو راه «فشار» و «نفوذ» به دستگاه های اجرایی انتقال داده و اعمال قدرت کنند.

گفتنی است این شیوه ها، افزون بر این که غیرقانونی بوده و شوراها را به سمت گسترش شیوه های غیرقانونی و جناح بندی های سیاسی ترغیب می کند، می تواند به تشنّج آفرینی بیانجامد و دسته بندی های سیاسی را به سطوح پایین جامعه نیز بکشد.

افزون بر آن، ماهیت رابطه دولت و شوراها، با ماهیت رابطه مردم و شورا به کلی متفاوت است؛ زیرا «هم دولت و هم شوراها، ذاتا در مقابل مردم پاسخ گوینـد و این امر، موجب می شود انتظارات متقابل دولت و شوراها، یک حالت مکمّل داشته باشد. این انتظارات از طرف دولت، مسئولیت پذیری، کمک به تحقق اهداف، توسعه منطقه ای، رعایت قوانین ملی [و اسلامی] و هماهنگ با سیاست های کلان توسط شوراهاست. در مقابل، شوراها نیز انتظار دارند دولت در مورد کمک های مالی، اختیارات بیش تر و فراهم کردن تسهیلات قانونی نسبت به شوراها توجه نشان دهد».(۱)

بنابراین، وقتی دولت احساس کند شورا به جای تسهیل و تسریع امور، با اعمال قدرت، قصد اشکال تراشی دارد، فشار و نفوذ شورا را تحمل نخواهد کرد. تحمل ناپذیری دولت، ممکن است حکومت را به سوی پذیرش شکلی از شورا بکشاند که در قالب ساخت قدرت دولت معنا یابد. در این صورت، شوراها دیگر کارکردهای پیش بینی شده را از دست خواهند داد.

۱- ۱. مدیریت در شوراها ، صص ۱۹۰ و ۱۹۱.

۸. شناخت ناکافی مردم از حوزه شورا

موفقیت شوراهـا، به مشـارکت همه جانبه مردم در عرصه های گوناگون امور بسـتگی دارد؛ چنان که امام خمینی رحمه الله می فرمود:

بدون مردم نمی شود کار کرد و موفقیت حاصل نمی شود.(۱)

این مشارکت بایـد به گونه ای باشـد که مردم در تمام فرآینـد برنامه ریزی، انتخاب اهداف، اجرای برنامه ها و ارزیابی چرخه، فعّالانه حضور داشته باشند؛ زیرا در غیر این صورت، دچار آسیب های جدّی خواهند شد.

کالبـد شـکافی موضوع، حکایت از این دارد که مردم ایران، به علت نداشـتن اُنس و الفت تاریخی با اداره امور از راه شورا، با این مسـئله بیگانه هستند و در قرون متمادی و دوران پیش از انقلاب، تنها تماشاچیانی منفعل در برابر تصمیم گیری های آمرانه حکومت ها بوده اند. مهم تر آن که آن ها، به طور مسـتقیم و غیرمسـتقیم، نقشی در حکومت نداشته اند و اداره امور و مجریان آن را دولتی دیده اند و درنهایت، فرهنگ مشارکت به بار نشسته است. مقطع جاری، به جز دوره اول شورا، اولین تجربه جدّی مردم است. چنین بستر تـاریخی نامأنوس، یـک شـبه دگرگون نمی شود و از دست دادن این عـادت، به آگـاهی و شـناخت از وضعیت جدید، به ویژه در نقاط دورافتاده نیاز دارد.

اگر مردم حوزه شورا را همزاد دولتی بودن تلقی کننـد، با این که کوچک ترین خطا و سوء مـدیریت و اهمال در این حوزه ها به حساب دولت گذاشته خواهد شد، موجب می شود که شوراها نتوانند بار سنگین مسئولیت

ص: ۹۲

۱- ۱. صحیفه نور ، مؤسسه تنظیم و نشر و آثار امام خمینی رحمه الله ، ج ۱۷، ص ۱۵.

را به تنهایی به سر منزل مقصود برسانند. در نتیجه، مشکلات فراوانی را پدید خواهند آورد.

۹. ناهمگونی شورا و احتمال ناکارآیی آن

از ویژگی های شوراهای اسلامی، رعایت حدود به ویژه موضوع اعضا و معتمدان به شوراست. در اسلام، شورا، اعتماد به رأی خواص است، نه عوام؛ یعنی ترکیب شورا بایـد از کارشـناسان و اهل فن باشد. از سوی دیگر، شورا یک امر مدیریتی و به طور کامل کارشـناسانه است. اعمال روش های مـدیریتی سـنتی، خدا منشانه و ریش سـفیدانه، امور را با چالش های جدّی روبه رو خواهـد سـاخت. ازاین رو، برای دست یـابی به یـک شورای محلی و منطقه ای پویـا و عملی، بایـد اعضای شورا، افراد صاحب نظر، کارشـناس و دارای تحصـیلات عالی باشـند. گرچه صـرف داشـتن مدرک تحصـیلی، بر شـناخت مسائل دلالت نمی کند، برخورداری از دیـد کارشناسـی و اعتقـاد به آن می توانـد در بررسـی امور مربوطه مفیـد باشـد و سـطح کارآمـدی شورا را در رسیدن به اهداف و جایگاه واقعی آن افزایش دهد. البته اگر ترکیب شورا به گونه ای باشد که افراد، سابقه حضور در مجامع و امور اجرایی و مـدیریتی را نداشـته باشـند و سـطح آگـاهی ها و تحصـیلات آنان به نسبت کم باشـد، نتیجه چنین ترکیبی برای شورا، فاجعه انگیز خواهد بود.

در حـال حاضـر، بررسـی شـرایط انتخـاب شونـدگان، بیـانگر آن است که اکثریت قریب به اتفاق شـهروندان با کم ترین میزان آگاهی، می تواننـد عضو شورا شونـد و بیش تر کسانی هم که انتخاب می شوند، به دلیل دانش، توانایی و تخصصـشان نیست؛ بلکه بیش تر به جهت وجهه اجتماعی آنان است.

ص: ۹۳

انتخاب این گونه افراد افزون بر این که سبب ناهمگونی و کاستی در عملکرد شوراها می شود ــ چون نمی تواننـد به مطالبات مردم پاسـخ دهنـد ــ باعث از بین رفتن اعتماد مردم به نهاد شورا و خود می گردد و این به معنای از دست رفتن فرصت طلایی خدمت رسانی به مردم به وسیله شورا است.

۱۰. کمبود نرم افزار

برای هـدایت هر پدیده جدید به جایگاه مناسب و واقعی آن، نیازمند آموزش، پژوهش و قانون هستیم که در فرهنگ امروزی، از آن به «نرم افزار» تعبیر می شود. شورا نیز به عنوان پدیـده ای جدیـد در ساختار حکومت اسـلامی ایران، از این قاعـده بیرون نیست.

شوراها در حیطه آموزش، در سه بُعـد: انتخاب شـدگان، مردم و مسـئولان دولتی، نیازمند آموزش هسـتند. هر اندازه در مراحل اوّلیـه بـه این آمـوزش هـا اهمیت بیش تری داده شـود، حرکت شوراهـا روان تر خواهـد شـد. در حیطه پژوهش نیز شوراهـا، با متغیرهـای اجتمـاعی و سیاسـی بسـیاری روبه رو هسـتند و آثار متقابلی را در این زمینه خواهنـد داشت. شورا برای بررسـی آثار عملکرد، درک صـحیح نیازهـا و گره گشـایی از امور مردم و دولت و همین طور ارائه خـدمات بهتر و توسـعه آن هـا، نیـازمند توجه به پژوهش است. افزون بر این دو، ضروری ترین عامل تحرک شوراها، قانون است.

«شوراها به وسـیله قانون ایجاد شـده و در یک چارچوب قانونی فعالیت می کننـد. بایـد و نبایـدهای حکومت، از طریق قانون و مقررات برای شوراها تعریف می شود. این قانون، همواره در برخورد با مسائل، موضوع ها و شرایطِ جدید، نیازمند رفع نواقص و اشکال های موردی است و بدون آن،

شوراها جایگاه تضعیف شده ای خواهند داشت».(1)

بنـابراین، ابزار نرم افزاری، عامـل توسـعه و رونق بخشـی حرکت شوراهـا در جـامعه است و فقـدان یـا نقصان آن، می توانـد از اثربخشی شوراها بکاهد.

۱۱. تعصّب و گرایش های محلی و منطقه ای

تعصب و گرایش های محلی و منطقه ای، از آسیب های دیگری است که می تواند آسیب های جدّی بر پیکر نهاد شورا وارد سازد؛ زیرا در این حالت، منافع و اهداف محلی و منطقه ای، بر اهداف ملّی و ارزشی اسـلام پیشـی گرفته و شوراها به صورت دولت های محلی و منطقه ای، به رقابت با دولت می پردازند. این مسـئله، نه تنها با اصل یکصدم قانون اساسی که شوراها را به پیروی از حکومت مرکزی ملزم کرده، مغـایر است بلکه دولت را از انجام برنامه ها و وظایفش بازخواهـد داشت. این مسـئله در کشورهایی که دارای فرهنگ های گوناگون و شرایط جغرافیایی مختلف هستند، به شکل حادتری امکان ظهور دارد.

۱۲. امکان تشدید تضادهای سیاسی

اگر میـان شوراها و نماینـدگان دولت، در مورد موضوع های خاص حوزه عمل شوراها، اختلاف فکری پیش آیـد، در صورت بی توجهی و همکـاری نکردن دو طرف، ممکن است دامنه اختلاـف ها، به عرصه مسائل سیاسـی نیز کشـیده شود و به تشـدید تضادهای سیاسی بیانجامد. این نوسان های سیاسی

۱- ۱. مدیریت در شوراها ، ص ۱۸۸.

و اجتماعی می تواند هزینه های پیش بینی شده برای توسعه مناطق را افزایش دهد و به همبستگی اجتماعی آسیب وارد سازد که این موضوع، با ضوابط حاکم بر شوراها مغایر است. افزون بر آن، سبب می شود که وقت و انرژی اعضای شورا و مسئولان، در مسائل حاشیه ای و غیرواقعی صرف شود و در نهایت، اثربخشی شوراها و اعتماد مردم را از بین ببرد.

۱۳. بی توجهی به محدودیت ها

شوراها از نظر قانونی، مالی، فنی، نیروی انسانی، کارآییِ اداری، نظارت بر طرح ها و...، توان، ظرفیت و محدودیت خاصی دارند. بی توجهی به این محدودیت ها و تراشیدن مخارج و سرمایه گذاری های بیش از توان درآمدی در قلمرو حوزه های شورا، می تواند روند رشد و توسعه را مختل ساخته و تصویری ناخوشایند از ناکارآمدی شوراها را نمایان سازد که نتیجه آن، کاهش اعتبار شوراها در دید مردم و نظام سیاسی است.

بنابراین، از اصلی ترین وظایف اعضای شوراها، شناخت محدودیت در حوزه عملکردی و تلاش برای رفع محرومیت و محدودیت از آن است.

۱۴. نداشتن تمایل سیاسی

از دیدگاه سیاسی، شوراها نوعی توزیع قدرت در سطوح پایین جامعه تلقی می شوند. این توزیع قدرت، به یقین در مسیر حرکت و رشد، نیازمند اختیار، انتقال امکان و فراهم شدن ابزارهای تصمیم گیری و اجرایی در سطح شهرها و روستاهاست. در این حالت، اگر تمایل سیاسی برای تأمین این نیازها وجود نداشته باشد، شوراها به شکل کلیشه ای و دستوری تبدیل می شوند و فرآیند مشارکت مردم را مختل می سازند. این تمایل، نه تنها باید در سطح

مسئولان حکومتی و قانون گذاری باشد، بلکه در سطوح سازمان های محلی [و منطقه ای] نیز باید فراهم باشد؛ زیرا کمبود آن، می تواند به کاهش کارآیی برنامه ها و فعالیت های شوراها بیانجامد.(۱)

به یقین، توجه به این مجموعه آسیب ها و آفات، می تواند از افتادن شوراها در مسیرهای انحرافی و مشکل آفرین پیش گیری کند و مایه های خیر و برکت واقعی را برای نظام اسلامی ایران فراهم آورد.

فصل ششم: راهکارهای پیشنهادی

اشاره

برای پیشرفت کارآیی و دستیابی شوراها به جایگاه واقعی خود، راهکارهایی به شرح ذیل ارائه می گردد:

۱. نهادینه کردن مشارکت مردمی

اشاره

در اسلام، هیچ فرد بی مسئولیتی نمی تواند وجود داشته باشد، بلکه همه درباره سرنوشت خود و دیگران در برابر خداوند مسئولند. در واقع، مردم باید از هر فرصتی برای رشد و پیشرفت خود و دیگران در عرصه های

۱- ۱. همان، ص ۱۹۲.

گوناگون زندگی بهره گیرند و شورا، نهادی است که می تواند این بستر رشد را آماده سازد.

برای رسیدن به این هدف ارزشمند، شایسته است زمینه مشارکت مردم فراهم آید؛ یعنی مشارکت نهادینه شود، به گونه ای که مردم از زمان انتخاب افراد مورد اعتماد خود در شورا، در تمام مراحل برنامه ریزی، اجرا، پی گیری و نظارت بر آن ها، خود را سهیم دانسته و از هیچ کوششی برای تحقق اهداف شورا و رسانیدن آن به جایگاه واقعی اش دریغ نورزند.

بدیهی است با نهادینه شدن مشارکت مردم در شوراها، بسیاری از موانع و مشکلات اجتماعی و اقتصادی که فراروی جامعه اسلامی و دولت مردان آن است، از میان برداشته خواهد شد. البته باید دانست که نهادینه کردن مشارکت به سادگی امکان پذیر نیست و به برنامه ریزی و آشنایی به رموز کار نیاز دارد که به مهم ترین آن ها می پردازیم.

الف) اطلاع رسانی

اطلاع رسانی به مردم، یکی از ضرورت های زمان و نیز نشانه احترام به نظر و خواست آن هاست. به ویژه این موضوع، به دلیل ماهیت مردمی بودن شورا، به طور جدّی تر مطرح است. موضوع اطلاع رسانی، جریانی دو سویه است. در یک سوی این جریان، اعضای شورا قرار دارند که دست کم باید از دیدگاه ها، چشم داشت ها و خواست های مردم آگاه باشند و در سوی دیگر، شهروندان هستند که حق دارند از عملکرد نمایندگان خودآگاهی یابند.

شوراها اگر بخواهند از روزمرگی و سکون نجات یابند و به پویایی برسند و رسالت واقعی خود را انجام دهند، به برقراری ارتباط با لایه های

مختلف مردم نیاز دارنـد. با این ارتباط، اعضای شورا می تواننـد به وظایف خود عمل کنند. هر اندازه این ارتباط قوی تر باشد، اطلاـع رسـانی نیز بهتر انجـام خواهـد پـذیرفت. اگر این روابـط متقابـل با شـفافیتِ اطلاع رسانی همراه باشـد، به بهبود عملکرد شوراها کمک خواهـد کرد و از هر گونه سوء تعبیر، برداشت ناقص و ایجاد ذهنیت های منفی و بی اساس جلوگیری می کنـد. چشم داشت های مردم و شوراها را تعدیل خواهد بخشید و هماهنگی مستحکمی میان این دو ایجاد خواهد کرد.

آن چه در امر اطلاـع رسـانی بایـد به آن تـوجه شـود، مـاهیت کـار اطلاـع رسـانی در این حوزه است؛ حوزه ای که «در سـطح گسترده ای بـا مردم در ارتبـاط است. ابزارهـای اطلاع رسانی قادرنـد شورا را به معنای واقعی به میان آحاد مردم بکشاننـد و از فاصـله به وجود آمـده میان شورا و مردم بکاهنـد و منتخبان را در تحقق خواسـته های مردم یاری رسانند. به عنوان مثال، گاهی مصوّبه ها و تصمیم هایی در شورا گرفته می شود [که] در کوتاه مدت، شاید منفی ارزیابی و با واکنش مخالفان روبه رو شود، ولی در درازمدت، به نفع شـهر و شهروندان خواهد بود. در این گونه موارد، اطلاع رسانی صحیح می تواند در تحقق اهداف و هموارسازی و آماده سازی مسیر شورا نقش به سزایی ایفا کند».(۱)

اطلاع رسانی در این نقش، می تواند از راه توسـعه مطبوعات محلی، تقویت برنامه های صدا و سیما در مناطق گوناگون، ایجاد ایستگاه های

۱- ۱. بیژن سورانی، روزنامه جوان ، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۸۲، ص ۱۰.

محلی، پخش بولتن های شهری در زمینه برنامه شورا، برپایی جلسه های همیشگی با مردم، طراحی ساختار پیشنهاد مردمی، ایجاد روابط عمومی فعّال، بهره گیری از اینترنت و... انجام پذیرد و بر مشارکت مردمی تأثیرگذار باشد.

ب) اعتمادسازی

امام علی علیه السلام در نامه ای به یکی از فرمانداران خود می نویسد:

بکوش تا خوش بینی من به شما استوار باشد و نظرم دگرگون نشود.(۱)

این کلام دل نشین، روشنگر این موضوع است که اعتماد، مایه خوش بینی است. به واقع، اعتماد، بنیان و پیش شرط اساسیِ هر گونه تعامل اجتماعی سالم، مانند همکاری، رقابت، هم زیستی، مشارکت و تلاش برای بهروزی اجتماع است. در فضایی که بی اعتمادی بر آن حاکم باشد، هم گرایی اجتماعی با بحران جدّی روبه رو خواهد شد. به تجربه ثابت شده است که وجود بی اعتمادی در خانواده ها، به از هم پاشیدگی بنیان خانواده؛ در شرکت ها به خروج سهام داران و در حکومت ها، به تضعیف سیاسی و درنهایت، فروپاشی آن ها می انجامد.

بنابراین، با توجه به مطالبی که در مورد اعتماد گفته شد، شوراها هم برای جلب مشارکت مردم، ناگزیر از اعتمادسازی هستند. آن ها برای رسیدن به این مطلوب، باید از هر تصمیم یا عملی که موجب آسیب و تضعیف اعتماد مردم می شود، خودداری کنند و موانع اعتمادسازی را از میان برداشته

۱- ۱. نهج البلاغه ، نامه ۱۸، ص ۴۹۹.

یا آن را به حداقل برسانند تا جوّ اعتماد و تفاهم بر روابط مردم و شورا حاکم شود.

ج) آموزش فرهنگ مشارکت

برای ایجاد مشارکت مردمی در شوراها، به آموزش فرهنگ مشارکت نیازمند هستیم. مشارکت نهادینه مردم در برخی کشورها، نتیجه تلاش همیشگی و بلندمدّت مردم و مسئولان آن جاست. در این کشورها، فرهنگ مشارکت، از دوران تحصیل به متون درسی و در میان خانواده ها راه یافته و مردم در قالب صدها برنامه مشارکتی، آموزش می بینند و اهمیّت دخالت در تمامی ابعاد سرنوشت خویش را با همه وجود حس کرده اند.

این رویداد خجسته، در کشور اسلامی ما با وجود پایگاه های قدرتمند مذهبی که ترویج دهنده تفکر مشارکتی اسلامی هستند، می تواند به شکل گسترده تر، ولی متفاوت تر از کشورهای دیگر رخ دهد و صدها سازمان و گروه اجتماعی کاری داوطلبانه را در میان زنان خانه دار، نوجوانان و جوانان متعهد و نیز توده های میلیونی مردم پدید آورد. این به شرطی رخ خواهد داد که بخواهیم مبانی مشارکت را برای مردم تبیین کرده و راه های مشارکت را توسعه دهیم. هم چنین باید از نهادهای ارتباطی جامعه، مانند: صدا و سیما، مطبوعات، آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت علوم تحقیقات و فنآوری بخواهیم که بیش از گذشته، به وظیفه و رسالت خود در این زمینه عمل کنند. جالب این که ما الگویی ارزشمند هم چون بسیج مستضعفان را از مشارکت داوطلبانه و میلیونی مردم در عرصه های مختلف اجتماعی، از جمله دفاع از ارزش ها و سازندگی در پیش رو داریم.

د) نظارت نهادهای مردمی و غیردولتی

امام علی علیه السلام در نامه معروف خود به مالک اشتر، اهمیت نظارت بر امور کارگزاران حکومتی را چنین یادآور می شود:

رفتار کارگزاران را بررسی کن. افرادی راست گو و باوفا بر آنان بگمار؛ که مراقبت و بازرسی پنهانی تو از کار آنان، سبب امانت داری و مهربانی مردم خواهد شد.(۱)

بر این اساس، نظارت، پادزهر فساد در شکل های گوناگون امور حکومتی است و شورا هم نمی تواند از این قاعده بیرون باشد. اگر این نظارت، نظارتی مردمی و خارج از حیطه نظارت های دولتی باشد، موجب خواهد شد تا اعضای شورا، افزون بر رعایت عدالت و برابری، بیش تر منافع مردم و خواسته های به حق آن ها را در حیطه وظایف خود مورد توجه قرار دهند.

در بخش نظارت بر عملکرد شوراها، نقش احزاب مردمی و سازمان های غیردولتی (NGO) به عنوان بدنه کارشناسی و متخصصان داوطلب، بدون وابستگی به دولت، می تواند بسیار مفید و ارزنده باشد؛ زیرا «در تمام دنیا، نقش NGO ها در بهبود مسائل شهری، شامل مسائل زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، بسیار شایان توجه است. کمک های لازم به این گونه تشکل ها، به منزله سرمایه گذاری عمرانی است که می توان با استفاده از توان تخصصی NGO ها همانند دیگر کشورها، محرومیت را

۱- ۱. همان، نامه ۵۳، ص ۵۷۹.

کاهش داد».[(۱)] به یقین، احزاب مردمی و تشکل های غیردولتی می توانند با نظارت همیشگیِ خود بر عملکرد شوراها و همین طور آموزش مردم در راستای پرسشگری نسبت به چگونگی ارائه خدمات، نقش مفید و مؤثری را ایفا کنند. البته این گفتار در صورتی صحیح است که از این تشکّل ها نیز سوء استفاده نشود؛ زیرا امکان آسیب پذیریِ آن ها نیز وجود دارد.

۲. حاکم کردن روح اسلامی بر فعالیت های شورا

دمیدن روح اسلامی به کالبد فعالیت شوراها می تواند موفقیت شوراها را در خدمت رسانی به مردم تضمین کند. برای تحقق این امر، شورا باید شایسته ترین، مؤمن ترین و مخلص ترین افراد را در خود جای دهد تا با حفظِ حرمت جامعه اسلامی و بندگان خدا، بار دیگری بر دوش آن مردمی نباشند که با امید آزادی، استقلال و حکومت اسلامی، راه های پر پیچ و خم و توان فرسایی را پشت سر نهاده اند. منتخبان در شورا نباید از آن، نام و پُلی برای رسیدن به اهداف دنیایی خود بسازند و برای موفقیت احتمالی آن، به هر کار غیرصادقانه و غیرمردمی دست زنند، بلکه برعکس، باید در ارتباط با مردم بوده و با ارائه راهکارهای عملی و به کاربستن تصمیم های درست، در پی حل مشکلات اساسی مردم باشند. شاید در این زمینه، اُسوه قرار دادن ویژگی و روحیه اعضای شوراهای اسلامی اوائل انقلاب کارساز باشد که به طور خودجوش و طبیعی و نه به صورت یک مجموعه قالبیِ پیش ساخته، از میان توده مردم برخاستند. عضویت در آن شوراها، نه انتخابی بود و نه

۱- ۱. همشهری ، ش ۳۰۱۶، ۱۹ فروردین ۱۳۸۲، ص ۸.

انتصابی و هیچ کس به منظور تصدی یک مقام، اشغال یک پست، اعمال طرز تفکر خاص، تقویت یک جناح، تضعیف گروه های دیگر و... ، به عضویت این شوراها درنمی آمد، بلکه هدف، تنها کار برای اسلام، کمک به بندگان خدا و پیشبرد اهداف انقلاب بود و اعضای شورا، از آنچه در توان داشتند، دریغ نمی ورزیدند.

۳. به کارگیری رهنمودهای رهبری

خداونـد در قرآن می فرمایـد: «وَ کَذلِکَ فَتَنّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ...؛ و بـدین گونه، مـا برخی از آنـان را به برخی دیگر آزمودیم». (انعام: ۵۳)

بر اسـاس این آیه، مسئولیت هـا و برتری هـای دنیـایی، ملاـک برتری حقیقی نیست، بلکه ابزاری برای آزمـایش است که باید سرافراز و سـربلند از عهـده آن بیرون آمـد. شورا نیز می تواند یکی از این عرصه های آزمایش باشد که اعضای آن باید به این مسئله تـوجه داشـته باشـند و آن را عرصه ای برای خـدمت رسـانی قرار دهنـد. به همین منظور، جـا دارد که شوراهـای سراسـر کشور، رهنمودهـای معمـار انقلاب، امام خمینی رحمه الله و مقام معظم رهبری مـدّ ظله العالی را سـرلوحه حرکت مردمی خود قرار دهند و به دور از دغدغه ها و چالش های سیاسـی، راهی را بپیمایند که در آن، اساسـی ترین نیازهای مردم را دریابند و با مشارکت پویا و مؤثر در نهضت خدمت رسانی، خدمت خالص و بی منّت خود را که مردم بزرگوار ما چشم به راه آن هسـتند، ارائه کنند. در این زمینه، مقام معظم رهبری چه زیبا فرمود که:

وعـده و ادعا برای قانع کردن مردم، کافی و کارآمد نیست. مردم وفادارِ ما، تشـنه عمل و صداقتند و هر جا از آن نشانی ببینند، همدلی و همکاری و

وفاداری خود را نثار می کنند.(۱)

باری خدمت الهی به منصه ظهور نخواهد رسید، مگر با:

رعایت ویژه محرومان، آلوده نشـدن به اسـراف و هـدر ندادن بیت المال با تجملات زاید و سـفرها و مراسم غیرلازم و در یک کلمه، رعایت تقوا و تدبیر و پشتکار و بهره گیری از دانش و تجربه.(۲)

۴. آگاهی به وظایف و دانش روز

امام علی علیه السلام فرموده است:

هیچ حرکت و کاری نیست، مگر این که در انجام آن، به آگاهی و آشنایی و معرفت نیازمند باشی.(۳)

براساس این فرمایش گهربار، آگاهی به وظایف و دستیازی به دانش روز و مهارت های فکری و عملی، می توانـد در هر امری گره گشا باشد. شورا هم به عنوان یک مجموعه فراگیر و ملی که کارکرد آن مبتنی بر تصـمیم جمعی و رأی اکثریت است، از این آگـاهی و شـناخت ناگزیر خواهـد بود؛ زیرا بایـد با به کار گرفتن مهارت ها و راهکارهایی بتوانـد این فراگیری را حفظ و سکّان این کشتیِ را ــ که گسترده ترین و قوی ترین نهاد مردمی است ــ به

---

۱ – ۱. متن پیـام مقـام معظم رهبری زیـد عزه به مناسـبت آغاز به کار شوراهای شـهر و روسـتا، برگرفته از: روزنامه کیهان ، ش ۱۷۶۴۴، ۶ اردیبهشت ۱۳۸۲.

۲ – ۲. همان.

۳ – ۳. بحارالانوار ، ج ۷۷، ص ۲۶۹.

سوی ساحلی که ناخدایش از پیش در نظر گرفته، هدایت کند و پاسخ گوی خواسته های به حق مردم باشد.

به یقین، کم ترین حُسن مسلّح شدن این نهاد مدنی به ابزار علمی و عملی در حیطه وظایف، تضمین هر چه بیشترِ کارگشایی و برطرف ساختن مشکلات مردم خواهد بود و در این زمینه، برگزاری آموزش های کوتاه مدت پیش و پس از آغاز فعالیتِ داوطلبان نمایندگی شوراها، می تواند مفید و مؤثر باشد.

۵. حمایت مادی و معنوی دولت

در هر نظام سیاسی، دولت نقش اساسی را در شکل گیری و توسعه نهادهای نوپا بر عهده دارد. امروزه، شوراها از نهادهای نوپا در جامعه ما به شمار می آید و برای گستردگی حوزه فعالیت خود، نیازمند حمایت های بی دریغ دولت است. به یقین، حمایت های دولت در ابعاد مادّی و معنوی می تواند عامل مؤثری در جلب اعتماد مردم به عملکرد و برنامه های شورا باشد. هم چنین می تواند امکان بهره برداری بهینه و بیش تر از امکانات و ابزارهای دولتی را ــ که در اختیار سازمان ها و نهادهای دولتی قرار دارد ــ فراهم آورد و با تأمین اعتبار کمبود منابع مالی شوراها را جبران کند و از وابستگی مالی شوراها به سازمان ها و نهادهای دولتی بکاهد و آن ها را به خودکفایی و استقلال رأی نزدیک تر کند. هم چنین آنان را در تهیه و اجرای طرح های محلی و منطقه ای یاری رساند و در نهایت، مردم را نسبت به عملکرد شوراها خوش بین سازد.

ص: ۱۰۶

۶. بهره گیری از نظریه های کارشناسان و پژوهشگران

گرچه از ویژگی های اعضای شوراهای اسلامی، کارشناسی و صاحب نظر بودن در امور است، به جهت گستردگی حوزه فعالیت، اعضای شورا نمی توانند در همه حیطه ها کارشناس باشند. از سوی دیگر، در حال حاضر، شوراها از نظر سطح تحصیلات و تخصص ناهمگون هستند و امکان ناکارآیی آن ها وجود دارد. به همین جهت، شایسته است شوراهای محترم، بستری را فراهم سازند که بتوانند از وجود کارشناسان، دانشگاهیان و صاحب نظران بهره مند شوند، هم چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «در همه صنایع و حرفه ها، از اهلش یاری بجویید».(۱) آن ها حتّی می توانند با تأسیس سازمانی همانند مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، از پژوهش های پژوهشگران تغذیه فکری کنند.

بدیهی است مشارکت دانشگاهیان و نخبگان در تصمیم گیری های شورا، موجب نگاه واقع بینانه، افزایش نظارت و کاهش دخالت شورا در امور اجرایی گشته، موفقیت شورا را دو چندان می کند و فصل جدیدی از کارآمدی را برای شوراها رقم خواهد زد.

۷. اصلاح و بازنگری قانون شوراها

با این که «قانون شوراها تا سال ۱۳۵۷ در هفت مرحله بازنگری شده است»(۲)

ص: ۱۰۷

۱- ۱. ابن شهر آشوب مازندرانی، تفسیر متشابه القرآن ، ۱۳۲۸، ج ۲، ص ۱۲۳.

۲- ۲. همشهری ، ش ۳۰۱۶، ۹ فروردین ۱۳۸۲، ص ۹.

هنوز به دلیل شفّاف نبودن قوانین، تداخل وظایف و محدود بودن اختیارات، توانایی پاسخ گویی به انتظارهای مردم را ندارد و آن ها را با تعارض های فراوانی روبه رو می سازد.

بنابراین، بهتر است مجلس شورای اسلامی و دولت، با اصلاح و بازنگری دوباره قانون شوراها و پرهیز از آزمون و خطاهای گذشته، ابزار و امکانات خدمت رسانیِ بهتر را برای افراد جامعه فراهم آورد. هم چنین با به اجرا در آوردن بخش های دیگر قانون شوراها، از جمله شوراهای شهرستان و عالی استان، به تکمیل حلقه های گم شده شوراها بپردازند. بدیهی است هر اندازه دولت برای شفّاف سازی قانون شوراها گام بردارد، به همان میزان، از برداشت های فردی از قانون می کاهد و گامی اساسی در راه نهادینه شدن مردم سالاری دینی و افزایش میزان مسئولیت پذیری مردم برداشته، مشکلات و گرفتاری مسئولان و دولت را کاهش می دهد.

۸. پیش گیری از سیاست زدگی

شایسته است برای پیش گیری از سیاست زدگی یا به تعبیری، جلوگیری از خودمحوری و حزب محوری، «اعضای محترم شوراها به تدوین یک آرمان مشترک میان خود و مردم دست زنند تا با جهت گیری فکری هماهنگ و بلندمدت، زمینه هم بستگی عمومی میان مردم و نسل های آینده را فراهم سازند و از تبدیل شدن اختلاف نظرها به تضادهای سیاسی میان احزاب و جناح ها، بکاهند و از آسیب های احتمالی پیش گیری کنند».(۱)

ص: ۱۰۸

۱- ۱. مدیریت در شوراها، ص ۱۸۱.

۹. پرهیز از عمل زدگی

به یقین، برای پرهیز از عمـل زدگی شوراهـا، اعضـای آن هـا نیازمنـد داشـتن نگرش ساختـاری به مسائل از راه ایجاد یک نظام جامع ارزیابی، کنترل همیشـگی برنامه ها، ارتباط با مردم و نظرسـنجی افراد هسـتند. تحقق این نگرش، مستلزم توجه گسترده به امر برنامه ریزی و طراحی برنامه ها و پروژه های مختلف خدماتی و اجرایی است. ممکن است بدون این امر و صـرفا با تکیه بر دیـدگاه حسـی و نظری، شوراهـا در یـک مسـیر توسـعه غیر واقعی هـدایت شود که در نهایت، موجب صـرف منابع، اعتبارها و بودجه های متعدد، بدون کسب اهداف واقعی و مؤثر خواهد گردید.(۱)

۱۰. به کارگیری نوآوری برای رفع محدودیت ها

برای این که شوراهـا از دام محـدودیت هـا رهـایی یابنـد، موفقیتشان تا حـدود زیادی با به کارگیری روش های ابتکاری پیوند دارد. بـه ویژه ایـن امر در محیـط هـای متغیر و ناشـناخته، از ضـریب مـوفقیت بیش تری برخـوردار اسـت. برای مثـال، در زمینه اعتبارهـای مـالی، وقتی دولت نمی توانـد به تمام درخواست های اعتباری شوراها جامه عمل بپوشانـد، می توان با به کارگیری راهکارهـایی هم چون کنترل هزینه ها، افزایش دقت در توجیه اقتصادی پروژه ها، ایجاد درآمـدهای جدیـد، افزایش بهره وری از امکانات و سرمایه های

۱- ۱. همان، صص ۱۸۳ و ۱۸۴.

عمومی، ایجاد یک برنامه مالی تدوین یافته یا تهیه بودجه بندی برنامه ای و مشخص ساختن اولویت ها، بر بسیاری از مشکلات مالی پیروز شد.

ص: ۱۱۰

فصل هفتم: مشورت در ادب فارسی

تأثیر عقلِ ایمانی در مشورت

(۱)

مشورت می کرد شخصی با کسی*** کز تردد وا رَهد وز مَحبسی

گفت ای خوش نام، غیر من بجو*** ماجرای مشورت با او بگو

من عدویم مر تو را، با من مپیچ*** نبود رأی عدو پیروز هیچ

رو کسی جُو که تو را هست دوست*** دوست بَهر دوست، لاشک خیرجُوست

من عدُویم چاره نبود کز منی*** کژ روم با تو نمایم دشمنی

من تو را بی هیچ شکّی دشمنم*** من تو را کی ره نمایم، رهزنم

هر که باشد هم نشین دوستان*** هست در گلخن میان بوستان

هر که با دشمن نشیند در زمن*** هست او در بوستان، در گولخن

چون که کردی دشمنی، پرهیز کن***

ص: ۱۱۱

۱- ۱. مثنوی معنوی، ص ۶۶۵.

مشورت با یار مهرانگیز کن

گفت می دانم تو را ای بوالحسن*** که تویی دیرینه دشمن دار من

لیک مرد عاقلی و معنوی*** عقل تو نگذاردت که کژ روی

طبع خواهد تا کَشَد از خصم کین*** عقل بر نفس است بند آهنین

آید و منعش کند، وا داردش*** عقل چون شحنه است در نیک و بدش

عقل ایمانی چو شحنه عادل است*** پاسبان و حاکم شهرِ دل است

مشورت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

اَمرِ «شاورهم»، پیمبر را رسید*** گرچه رأیی نیست، رأیش را ندید

در ترازو جو رفیق زر شده است*** نی از آنکه جُوْ چو زر گوهر شده ست

روح، قالب را کنون همره شده ست*** مدتی سگ حارس درگه شده ست(۱)

هدف مشورت

۱- ۱. مثنوی معنوی، ص ۵۲.

مشورت ادراک و هوشیاری دهد*** عقل ها مرعقل را یاری دهد

گفت پیغمبر بکن ای رای زن*** مشورت «کالمُستشار مؤتمن»(۱)

مشورت کن با گروه صالحان***بر پیمبر امر «شاورهم» بدان

«امرهم شوری» برای این بُوَد***کز تشاور، سهو و کژ کم تر بود

این خِرَدها چون مصابیح انور است***بیست مصباح از یکی روشن تر است(۲)

پوشاندن رأی از اغیار در مشورت

(۳)

مشورت دارند سَرْ پوشیده خوب*** در کنایت با غلط افکن مشوب

مشورت کردی، پیغمبر بسته سر*** گفته ایشانش جواب و بی خبر

در مثالی بسته گفت رأی را***

ص: ۱۱۳

۱- ۱. همان، ۱۰۷۸.

۲- ۲. همان، ص ۵۲.

۳- ۳. همان، ۱۴۱.

تا نداند خصم از سر پای را

او جواب خویش بگرفتی از او*** و از سؤالش می نبردی غیر بو

مشورت؛ چگونه و با که؟

مشورت در کارها واجب شود*** تا پشیمانی در آخر کم بُوَد

گفت امت مشورت باکی کنیم*** انبیا گفتند با عقل اِمیم(۱)

مشورت با نفس خود گر می کنی***هر چه گوید، کُن خلاف آن دَنی

گر نماز و روزه می فرمایَدَت***نفسِ مکّار است، مکری زایدت

مشورت با نفسْ خویش اندر فعال***هر چه گوید، عکس آن باشد کمال

بر نیایی با وی و استیز او***رو بر یاری بگیرآمیز او

عقلْ قوّت گیرد از عقل دگر***نَی شکر کامل شود از نَیْ شکر(۲)

گر بود آب روان بر بنددش***وربود جبر زمان بر خنددش

ص: ۱۱۴

۱- ۱. عقل سالم و دست نخورده.

۲- ۲. همان، ص ۲۸۲.

عقل را با عقلِ یاری، یار کن***اَمرهم شوری بخوان و کار کن(۱)

پرهیز از پشیمانی

(۲)

بود آدم دیده نور قدیم*** موی در دیده بُوَد کوه عظیم

گر در آن آدم به کردی مشورت*** در پشیمانی نگفتی معذرت

زآن که با عقلی چو عقلی جفت شد*** مانع بدفعلی و بد گفت شد

روبجو یار خدایی را تو زود*** چون چنان کردی، خدا یار تو بود

عقل، با عقل دگر دو تا شود*** نور افزون گشت، ره پیدا شود

دو بیتی ها

مشورت را زنده ای باید نکو*** که تو را زنده کند و آن زنده کو

ای مسافر با مسافر رأی زن*** زآن که پایت لنگ دارد رایِ زن(۳)

۱- ۱. همان، ص ۷۶۲.

۲- ۲. همان، صص ۱۸۷ و ۱۸۸.

۳- ۳. همان، ص ۶۷۵.

مولوی

ص: ۱۱۶

هر که بی مشورت کند تدبیر***غالبش بر غرض نیاید تیر

بیخ بی مشورت که بنشانی*** بر نیارد به جز پشیمانی(۱)

سعدی

با یکی دو کس مشاوره کن***در اموری که پر خطر بینی

با یکی آیینه پیش رو بینی*** با دو تا آیینه پشت سر بینی(۲)

دخالت ندادن افراد بخیل، ترسو و حریص در مشورت

(۳)

دنائت پیشه مرد با بخالت*** مَده در مجلس شورت دخالت

به هر کاری که خواهی کردن اقبال*** کند از بُخل، در آن کار اخلال

زبیم فقرت آرد دل به رنجش*** نگه دست تو را دارد زبخشش

نه در بخشندگی خود دست دارد***

۱- ۱. مجله پیوند ، ش ۲۴۱، ص ۲۳.

۲- ۲. کلیات سعدی ، با مقدمه فروغی، تهران، افکار، ۱۳۷۹، چ ۲، ص ۷۴۰.

۳- ۳. محمدعلی انصاری، آیین جهانداری ، بر اساس عهدنامه مالک اشتر اسفند ۱۳۴۴، ص ۲۸.

نه بخشنده به حال خود گذارد

به خویش آن مرد ترسو راه مگذار*** طمع کار از در خود دور می دار

جبون در کارها سُستَت نماید*** زترست در درون در می گشاید

حریص از بخل و حرص و آزمندی*** کِشد در خواری ات از ارجمندی

فروزان در درونت آتش آز*** نماید با ستم کاری ات انباز

به هم این ترس و حرص و آز یارند*** سه خوی مختلف با هم به کارند

چو این، هر سه به یک جا گرد گردید*** از آن گردد شک و تردید تولید

به حق بنده شود در بدگمانی*** دهد نسبت به یزدان ناتوانی

دگر او را مقدّر می نداند*** به سُویِ سوء ظنّ زان خود کشاند

تو بر این هر سه خود امان بیافشان*** زحُسن ظنّ توکل کن به یزدان

که او از فضل دارد کامکارت*** به هر کاری مدد کار است و یارت

ویژگی های افراد شایسته مشورت

(۱)

میان توده افرادی نجیبند*** وزیرانی خردمند و لبیبند

به دور استند از هر زشت کاری*** از آثام و گُنَهشان قلب، عاری

به مردم خوش رئوف و مهربانند*** پناه و یاور ملّت زجانند

نه تنها از ستم خود دست شستند*** که انگشت ستم کاران شکستند

نه اموال یتیمان را ستانده*** نه اشک از چشم مظلومی فشانده

به گوهر مهرآسا تابناکند*** به دل آیینه سان بی عیب و آکند

همه با تو به میل و مهربانی*** به تو هم عهد و اندر هم عنانی

زجام مهر تو، همواره مستند*** اجانب پیششان دوراند و پستند

وزیر از این چنین اشخاص بگزین*** به خلوت با چنین افراد بنشین

ص: ۱۱۹

۱- ۱. همان، ص ۳۰.

بده تشکیل مجلس گاه و بی گاه*** بکن شورا بدین اشخاص آگاه

نکوتر باز از اینان آن وزیر است*** که در گفتار حق بر تو دلیر است

چو دل سوز است بَهرِ ملک و ملت*** نترسد از تو و آن شأن و شوکت

متون ادبی

فرصت طلایی مشورت

برای این که حسرت فرصت ها را نخوریم، بجاست فرصتی بیابیم که اندیشه ها را در آن حَرَس و یخ های جمودی فکر را آب کنیم؛ به گونه ای که پرده های ابهام را کنار زده و پنجره های نور و روشنایی را به روی خود باز کنیم تا انوار درخشان به چشم درونمان، روشنایی و شفافیت بخشند. به یقین، مشورت می تواند این فرصت طلایی را برای همگان فراهم آورد و به فکرها روشنگری بخشد و همواره به آن چه حق است، رهنمون باشد.(۱)

ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم

ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم؛ برکه هایی جدا از هم. حتّی اگر عقل کل هم باشیم، باز برکه ایم. اگر آرزوی پیوستن به دریا را نداشته باشیم، اندک اندک، خشکی های خودمحوری و تنگ نظری اطرافمان را احاطه کرده،

۱- ۱. نگارنده.

طراوت و شادابی را از ما خواهند گرفت و به تدریج، در باتلاق خودکامگی که خود ساخته ایم، فرو خواهیم غلتید.

ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم، ولی می توانیم با پیوند به هم، دریایی بی کران شویم؛ دریایی با شکوه و با طراوت، به دور از تعفن و مردابْ بودن، دریایی که صدف پرور و گوهرزاست.

آن چه در زیبایی دریا بیش تر چهره می نماید، برخورد امواج کوچک و آفرینش امواج خروشان و تحول زاست. زندگی اجتماعی نیز بدین گونه است. وقتی اندیشه های بزرگ و تحول زا ایجاد می شوند که اندیشه های کوچک با هم درآمیزند. در این مطلوب، شورا می تواند آب باریکه ای باشد که این بستر را هموار می سازد.(۱)

شورا، هنگامه آزمون دیگر

فراموش نکنیم که دنیا، با تمام پستی ها و بلندی ها و خوش و ناخوشی هایش، محل آزمون است. انسان همیشه و همه جا در نقش های گوناگون در امتحان است. زمانی با زن و فرزند، گاهی با ثروت و شهرت و هنگامی با پُست و مقام و قدرت. مهم آن نیست که در کدام نقش و هنگامه باشیم، مهم آن است که صعود و سقوط و موقعیت های اجتماعی، ما را از گوهر وجود خویش غافل نسازد. «چه بسا کسی با نعمت هایی که به او رسیده، به دام اُفتد و با پرده پوشی بر گناه، فریب خورد و با ستایش شدن

۱- ۱. نگارنده.

آزمایش گردد؛ خدا هیچ کس را همانند مهلت دادن نیازمود».(۱)

مسئولیت شورا نیز نقش و هنگامه ای دیگر برای آزمونی دیگر است. زمانی می توان سربلند و سرافراز از عهده این آزمون بیرون آمد که خود را در اختیار مطامع،(۲) هوس ها و دام های اغواگر شیطان قرار ندهیم و در پرتو تزکیه و تهذیب اسلامی، خویشتن را وقف خدمت به خلق کنیم و کام تشنه آنان را از جام عمل سیراب سازیم.(۳)

مشورت، فرهنگ اسلام

مشورت، فرهنگ اسلام است. فرهنگ اندیشه و خردورزی است. فرهنگ ارزش گذاری به شخصیت انسان و پاسداری از ارزش ها و سنت های نیکوست. فرهنگ پیروی از بهترین اسوه های بشری محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام است. فرهنگ پیش گیری از آفت ها و آسیب های فردی و اجتماعی است. فرهنگ هم اندیشی و گفت وگو، به دور از هرگونه عناد و ستیزه جویی است. فرهنگی که در دنیای آشوب زده امروز، انسان ها سخت بدان نیازمندند و می توانند با وجود اختلاف فرهنگی، قومی و نژادی، از این خوان گسترده و پرنعمت الهی، برای حل اساسی ترین مشکلات سیاسی و

۱- ۱. نهج البلاغه، حکمت ۱۱۶.

۲- ۲. طعمه ها.

۳- ۳. نگارنده.

اجتماعی و فرهنگی خود بهره گیرند.(۱)

شورا در گفتار بزرگان

امام خمینی رحمه الله

لزوم وجود شورا: این شوراها باید باشد. در شهرها، بعد هم در سایر نقاط. اِن شاءالله تأسیس بشود و سرنوشت هر شهرستانی، هر شهری که آن شوراها در آن هست، با خود این شوراهاست که از طرف مردم تعیین می شوند.(۲)

هدف شورا: شوراهای محترم ـ که در سراسر کشور هستند ـ آن ها هم برای خدمتگزاری به روستاها و محرومین و طبقه ای که از سالیان دراز در زحمت بوده اند و برای آن ها هیچ کاری نشده بود، انجام خدمت می دهند.(۳)

اهمیت شورا: خیال نکنید شورای شهر یک چیز آسانی است، یک چیز کمی است.(۴) شورای شهر، یعنی همه کارهای شهر دست اینهاست؛ شهرداری را هم تعیین می کنند، کارهای دیگر شهر را اینها انجام می دهند، نظارت در بازار، نظارت در همه جا دارند.(۵)

۱- ۱. نگارنده.

۲- ۲. صحیفه امام ، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله ، چ ۳، ج ۱۰، ص ۲۵۰.

۳- ۳. همان، ج ۱۷، ص ۷۸.

۴- ۴. همان، ج ۱۰، ص ۲۵۱.

۵- ۵. همان، ج ۱۰، ص ۲۵۲.

ویژگی منتخبـان شورا: اول این که مؤمن باشـند؛ مؤمن به این نهضت باشـند و شـرقی و غربی نباشـند. انحرافات مکتبی نداشـته باشند تا این که کارهایی که می کنند، برای نفع ملت، برای نفع خود شهرستان باشد.(۱)

باید آقایانی که در شورا هسـتند... تمام سوابق آن ها... بعد از انقلاب... ضمن انقلاب و... قبل از انقلاب... بررسی بشود به این که اینها مردمی هسـتند که به انقلاب عقیده دارند، متعهد به اسلام هستند و برای خدمت به این توده های مستضعف که همیشه محروم بودند، آمده اند خدمت کنند.(۲)

توجه کننـد که در شوراها، یک وقت افراد نفوذی از منحرفین به صورت اسـلام و به صورت مقدّس مآبی وارد نشوند. اینها که شیاطین هسـتند، همان طوری که شیطان به شکل های مختلف وارد می شود و انسان را گول می زند، اینها هم همان شیطان ها هستند و به صورت های مختلفی وارد می شوند.(۳)

لزوم همکـاری مردم: مردم گمـان نکننـد شوراهـای شـهر می توانـد کار را انجام دهـد. شورای شـهر هفت نفر، ده نفر، از خود همین مردمند. ...این بسته به این است که مردم با این شوراها و با این اشخاص که می خواهند خدمت

۱- ۱. همان.

۲- ۲. همان، ج ۱۷، ص ۷۸.

۳- ۳. همان.

کنند، ...[همکاری] کنند. تا کمک ملت نباشد، کاری انجام نمی گیرد.(۱)

مقام معظم رهبری (زید عزه)

ـ تشکیل شوراها، یکی از موفقیت های بزرگ جمهوری اسلامی است.(۲)

ـ خداوند را شاکر هستم [که] یک نهاد دیگر برای خدمت به مردم تأسیس شد و ملت ایران، یک گام دیگر به تحقق قانون اساسی نزدیک شد.(۳)

ـ مردم باید شرکت در انتخابات شوراها را جدّی بگیرند و به این انتخابات توجه کنند و در آن شرکت نمایند.(۴)

ـ امیدواریم تشکیل شوراهای جدید در سرتاسر کشور، به آغاز مسابقه خدمت به مردم تبدیل شود و همه مسئولان، در هر رده و مقامی، با حضور در این رقابت اصلی و رسمی، وظایف خود را در قبال مردم به بهترین نحو انجام دهند.(۵)

۱- ۱. همان، ج ۱۰، ص ۲۳۱.

۲- ۲. سلام ، ۱۲ دی ماه ۱۳۷۷، ص ۱.

۳- ۳. اطلاعات ، ش ۲۲۷۵۶، ۷ اردیبهشت ۱۳۸۲، از پیام مقام معظم رهبری به آغاز کار نخستین دوره شورای شهر و روستا.

۴- ۴. سلام ، ۱۲ دی ماه ۱۳۷۷، ص ۵.

۵- ۵. هفته نامه شما ، ش ۳۰۵، ۲۴ اسفندماه ۱۳۸۱.

ـ شوراهای... سراسر کشور، باید امانت دار باشند.(۱)

ـ شوراهای اسلامی شهر و روستا، باید از اولین روزِ آغاز به کار، بدون هدر دادن حتّی یک روز، مسابقه در خدمت رسانی را آغاز کنند.(۲)

آیت الله سیدمحمود طالقانی رحمه الله

ـ از نظر قرآن و از نظر اسلام، هر خانه یک مرکز شورایی می باشد. هر دهکده و هر گروهی، باید در کارشان یک شورایی داشته باشند.(۳)

ـ وجود شورا، مهم تر از اصل آرایی است که از شورا بیرون می آید.(۴)

ـ شورا،... پایه اجتماع اسلامی است.(۵)

ـ از همه خواهران و برادران در همه کشور تقاضا می کنم که به این امرِ مسئله شوراها اهمیت بدهند و بدانند سرنوشتشان دست خودشان است.(۶)

ـ یک سوره به اسم شورا است. مسلمان ها! هر کس که صدای مرا در

۱- ۱. همان.

۲- ۲. اطلاعات ، ش ۲۲۷۵۶، ۷ اردیبهشت ۱۳۸۲.

۳- ۳. کتاب نقد ۸ ، ص ۳۰۸.

۴- ۴. همان، ص ۳۰۷.

۵- ۵. همان، ص ۳۰۴.

۶- ۶. همان، ص ۳۰۹.

داخل و خارج کشور می شنود، راه اصلاح و حرکت و تکامل انقلابی یک کشوری، منحصر به همین است.(۱)

ــ من پیـام خاصـی در مورد شوراها نـدارم، پیام من پیام انقلاب است،... پیام قرآن است؛ یعنی اولین مسـئله برای یک ملتی که در مقابل طغیان و ظلم قیام کرده، همین است که مردم احساس کنند که در سرنوشت خودشان دخالت دارند.(۲)

سیدمحمد خاتمی

ــ شوراها، هسته اصلی مردم سالاری دینی در جامعه هستند.(۳)

ــ مسئولان نظام، امیدهای زیادی به کارآمدی [شوراها] دارند.(۴)

ــ تدابیر ایجاد نهاد شوراها در قانون اساسی، برای مقابله با آسیب های آینده انقلاب بود.(۵)

ــ شوراها، زمینه بسیار مناسبی برای خدمت به مردم دارند.(۶)

۱- ۱. همان، ص ۳۰۹.

۲- ۲. همان، ص ۳۰۶.

۳- ۳. کیهان ، ش ۱۷۶۴۶، ص ۲.

۴- ۴. همان.

۵- ۵. همان.

۶- ۶. همان.

ـ کار شوراها، کار سیاسی نیست و شوراها و شهرداری ها نباید سیاسی کار کنند و باید تنها تخصصی کار کنند.(۱)

علامه محمدتقی جعفری رحمه الله

شورا و مشورت، از اصول بـدیهی و ضـروری اسـلام است که تردید در آن ناشـی از بی اطلاعی یا غرض ورزی های نابکارانه است.(۲)

ـ اگر محصول مشورت، مخالف واقع هم بوده باشد، ضرری بر ارزش مشورت وارد نمی آورد.(۳)

ـ اصل مشورت، نعمت بزرگ خداوندی برای انسان هاست؛ آنان را به خود متکی می سازد و از داشـتن استعدادها و امکانات و نیروهای سازنده آگاه می نماید.(۴)

ـ خداوند با اصل مشورت، اثبات می کند که این موجود (انسان) شایسته زندگی است.(۵)

۱- ۱. همان.

۲- ۲. کتاب نقد ۸، ص ۲۹۶.

۳- ۳. همان.

۴- ۴. همان، ص ۲۹۸.

۵- ۵. همان.

آیت الله ناصر مکارم شیرازی

هم فکری و مشورت، اثر اعجازآمیزی دارد... هر فکر جرقه ای دارد که در فکر دیگری نیست. هنگامی که این جرقه ها به هم ترکیب شوند، شعله فروزانی ایجاد می کنند که هر تاریکی در پرتو آن روشن می گردد.(۱)

آیت الله جعفر سبحانی

تبادل نظر و برخورد آرا با یکدیگر، افکار را بارور می سازد و انسان را به نتیجه کامل و رأی درست می رسانـد؛ هم چنان که از برخورد سیم های مثبت و منفی، نور و حرارت تولید می شود.(۲)

۱- ۱. ناصر مکارم شیرازی، یکصدوپنجاه درس زندگی ، قم، انتشارات نسل جوان، ۱۳۶۸، ص ۱۲۴.

۲- ۲. جعفر سبحانی، مبانی حکومت اسلامی ، برگردان: داود الهامی، مؤسسه علمی و فرهنگی سیدالشهدا، ۱۳۷۰، ص ۴۵۱.

فصل هشتم: همراه با برنامه سازان

پیشنهادهای کلی

اگرچه شورا در اسلام پیشینه ای به قدمت خود این آیین دارد و از اساسی ترین مسائل و از ارکان اجتماع اسلامی است، اجرای آن در قالب یک نهاد اجتماعی، دست کم در کشور ما، یک پدیده جدید به شمار می آید که باید به شیوه ای شایسته به مردم شناسانده شود و برای موفقیت خود به عنوان یک نهاد اجتماعی، به همکاری همگان نیاز دارد. در این زمینه، امروز نقش محوری وسایل ارتباط جمعی به ویژه صدا و سیما در شکل گیری نهادهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و تقویت و تضعیف آن ها به جهت دارا بودن ابزارهای کارآمد، برای همه مردم آشکار است.

بنابراین، از وظایف اساسی این رسانه مردمی است که به موفقیت شوراها، به عنوان یک نهاد اجتماعی جدید کمک کند؛ زیرا موفقیت شوراها، بیانگر موفقیت نظام جمهوری اسلامی ایران در اداره جامعه به وسیله حکومت دینی است. ازاین رو، در این بخش، نکته هایی را یادآور می شویم که امیدواریم مورد توجه برنامه سازان محترم قرار گیرد.

۱. حمایت بی دریغ از شوراها

نوپا بودن نظام شورایی، بیانگر آن است که این نهال نوپا، برای رسیدن به رشد و بالندگی، به فرصت و حمایت همه جانبه و رفع موانع فراوری نیاز دارد. بر این اساس، برنامه ها و تحلیل های صدا و سیما باید به گونه ای باشد که با پرهیز از بزرگ نمایی کاستی های شورا، از کشانیدن مسائل حاشیه ای به عرصه عمل شوراها خودداری کرده و حمایت های لازم را از برنامه های

ص: ۱۳۰

نظام شورایی کشور به عمل آورد. البته منظور از حمایت از شورا، حمایت از جناح بندی ها و باندبازی ها نیست که متأسفانه در برخی موارد دیده می شود، بلکه هدف، حمایت از برنامه های سازنده و دستاوردهای موفق شوراست که خدمتگزاران صادق، در نقاط دور و نزدیک کشور انجام می دهند. مسلّم است حمایت از آن ها، موجب دلگرمی همه خدمتگزاران کشور خواهد بود.

۲. تسهیل ارتباط مردم و شورا

رسانه های گروهی به ویژه صدا و سیما می توانند با اطلاع رسانی، ارتباط متقابل مردم و شورا را تسهیل کنند تا به آگاهی دو طرف از اهداف، خواسته ها، پیام ها و برنامه های مورد نظر همدیگر بیانجامد. در صورت تحقق این امر، چشم داشت های مردم و شوراها تعدیل یافته و هماهنگی اجتماعی مستحکمی ایجاد خواهد شد، به گونه ای که مردم با آگاه شدن از برنامه های شورای خود، در راه تقویت آن ها حرکت می کنند. در مقابل، شوراها نیز از خواسته های مردم و نیاز آن ها آگاهی یافته و براساس آن ها برنامه ریزی و تصمیم گیری خواهند کرد.

۳. نیاز به برقراری ارتباط تنگاتنگ با نهاد شورا و مردم

برای تسهیل ارتباط متقابل مردم و شورا و همین طور انتقال صحیح پیام دو طرف، باید ارتباط تنگاتنگی میان نهاد شورا و مردم برقرار باشد که برای تحقق این مهم، نیاز به اعتماد سازی است. به یقین، اگر رسانه ها، به ویژه صدا و سیما نتوانند اعتماد مردم و شورا را با برقراری ارتباط تنگاتنگ جلب کنند، جریان ارتباط به شکل ضعیف و ناقص ایجاد می شود که نتیجه آن، سوء تفاهم، تحریف و انتقال ناقص پیام خواهد بود.

۴. آموزش فرهنگ مشارکت

به یقین، توفیق شوراهـا، در گرو همکـاری و مشـارکت مردم است، ولی مردم مـا به علّت نداشـتن اُنس و الفت تـاریخی، با آن ناآشـنا هستند. بنابراین، بهتر است بخشی از امکانات صدا و سیما، در مسیر این رویکرد صرف شود و گروه های مختلف مردم، به ویژه جوانان و خانواده ها در قالب برنامه های جذّاب، آموزش های لازم را در زمینه مشارکت ببینند.

۵. شفّاف سازی برنامه های شورا

در برخی موارد، شایـد مصوبه های شورا به گونه ای باشـد که در بلنـد مـدت، منافع مردم را تأمین کنـد، ولی در کوتاه مـدت، چنـدان رضـایت بخش نبوده و مردم بخواهنـد با برنامه های شورا احساسـی برخورد کننـد. در این زمان، رسانه های جمعی می تواننـد با پرهیز از پخش برنامه های تهییجی، با روشـنگری، به شـفّاف سازی برنامه های شورا پرداخته و مردم را از منافع آینده طرح آگاه سازند تا به طور معقول، حمایت های لازم از برنامه های شورا به عمل آید.

موضوع های برنامه سازی

۱. برنـامه مردم و شورا: صـدا و سـیما می توانـد در راسـتای اطلاـع رسـانی و تسـهیل ارتبـاط مردم و شورا، با ساخت برنامه ای هفتگی با عنوان «مردم و شورا»، مردم را در جریان برنامه های شوراهای اسـتان ها و شـهرهای مختلف قرار دهد. این برنامه می تواند در هر هفته به یک شهر یا استان اختصاص یابد و مشکلات مردم و دیدگاه های منتخبان شوراها، در قالب گفت وگوها، گزارش ها، میزگردها و... مطرح و پیگیری شود.

۲. پخش زیرنویس: گاهی شـنیدن یک جمله زیبا و حکیمانه می توانـد اثری اعجازآمیز داشـته، فردی را متحول کند. در مورد اهمیت شورا و مشورت و آثـار آن در زنـدگی فردی و اجتمـاعی، گفتارهـای ارزنـده ای از پیشوایـان معصوم علیهم السـلام به یادگار مانـده که می توانـد در برنامه های صدا و سیما، به ویژه پیش از اخبار سراسـری و به مناسـبت هفته شورا مورد اسـتفاده قرار گیرد.

۳. تهیه گزارش های مؤثر: گزارش ها از پراثرترین برنامه های صدا و سیما به شـمار می آیند. همان گونه که صدا و سـیما می توانـد به معرفی دسـتاوردها و عملکردهـای موفـق شوراهـا بـپردازد، می توانـد بـا تهیه گزارش هـای مـؤثر و به تصویر کشـیدن محرومیت منـاطق شـهری و روسـتایی، توجه بیش تر اعضـای شوراهـا را به رفع محرومیت از این منـاطق معطوف سازد و اعتماد بیش تر مردم را به این رسانه ملّی جلب کند.

۴. برنـامه تشـکر از شورا: تشـکر از شورا، می توانـد عنوان برنامه ای باشـد که به تلفن های مردم و تشـکر آنان از عملکـردهای موفق شوراهـا در نقـاط دور و نزدیـک اختصـاص یابـد. این برنامه می توانـد برای اعضای محترم شوراهایی که در نقاط دور و نزدیـک به صورت صادقـانه به خـدمتگزاری مشـغولند و عملکرد صادقـانه آن هـا، کم تر در رسـانه ها بازتاب یافته است، مایه دلگرمی شود.

۵. اجرای مسابقه های متنوع: مسابقه ها اگر در قالبی زیبا و پرمحتوا اجرا شونـد، می توانند از هیجان انگیزترین و آموزنده ترین برنامه های صدا و سیما باشند. فصل اول تا چهارم این نوشتار، زمینه های مختلفی را برای طرح پرسش این مسابقه ها ایجاد می کند که می تواند در سطح آگاهی مردم، به ویژه جوانان از

تاریخچه شورا در اسلام، دلایل مشورت معصومین علیهم السلام، ویژگی های لازم برای منتخبان شورا و اهداف آن در قانون اساسی و موارد دیگر مؤثر باشد. اگر پرسش ها در قالب نمایش مطرح شوند، می تواند جذابیت برنامه را بیش تر سازند.

پرسش های مسابقه ای

۱. در کدام آیه قرآن مجید، پیامبر به مشورت با مردم مأمور شده است؟

الف) آل عمران: ۱۵۹ ب) شوری: ۳۷

ج) نمل: ۲۲ د) قصص: ۲۰

۲. در کدام آیه قرآن، مشورت در بیان ویژگی اخلاقی مؤمنان آمده است؟

الف) بقره: ۲۳۳ ب) شورا: ۳۷

ج) آل عمران: ۱۵۹ د) نمل: ۳۲

۳. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در کدام جنگ، چگونگی رویارویی با دشمن را به مشورت نهاد؟

الف) جنگ بدر ب) جنگ اُحد

ج) جنگ تبوک د) جنگ موته

۴. در جنگ بدر، رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نظر مشورتی چه کسی را پذیرفت؟

الف) سلمان فارسی ب) عباس ابن عبدالمطلب

ج) حُباب بن منذَر د) ابوذر

۵. مشورت در چه اموری صحیح است؟

الف) در امور اجرایی ب) احکام الهی

ج) فقط در امور نظامی د) هر سه مورد

۶. حدیث «مشورت، عین هدایت است» از کدام معصوم است؟

الف) امام علی علیه السلام ب) امام حسن علیه السلام

ج) امام صادق علیه السلام د) رسول اکرم صلی الله علیه و آله

۷. حدیث «مشورت، مبارک است» از کدام پیشوای معصوم علیه السلام است؟

الف) رسول اکرم صلی الله علیه و آله ب) امام علی علیه السلام

ج) امام صادق علیه السلام د) امام جواد علیه السلام

۸. کدام یک از پیشوایان معصوم علیهم السلام، با غلام خود به مشورت پرداخته است؟

الف) امام محمدباقر علیه السلام ب) امام جعفرصادق علیه السلام

ج) امام موسی کاظم علیه السلام د) امام هادی علیه السلام

۹. کدام یک از فرماندهان اسلام، در جنگ موته با شورا انتخاب شد؟

الف) عبدالله بن رواحه ب) خالدبن ولید

ج) جعفر بن ابی طالب د) زیدبن حارثه

۱۰. طرح نظامی کدام شخصیت در شورا، از عوامل مهم پیروزی مسلمانان در جنگ خندق بود؟

الف) حُباب بن منذر ب) مقداد

ج) عباس بن عبدالمطلب د) سلمان فارسی

۱۱. سالروز تأسیس شوراها در ایران چه روزی است؟

الف) ۱۲ اردیبهشت ۱۳۵۸ ب) ۹ اردیبهشت ۱۳۷۸

ج) ۱۸ اسفند ۱۳۷۸ د) ۱۹ اردیبهشت۱۳۸۲

ص: ۱۳۵

۱۲. اولین انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا، در چه سالی در ایران انجام پذیرفت؟

الف) سال ۱۳۷۷ ب) سال ۱۳۷۸

ج) سال ۱۳۷۹ د) سال ۱۳۸۰

۱۳. کدام فصل از قانون اساسی، به اصل شوراها پرداخته است؟

الف) فصل چهارم ب) فصل پنجم

ج) فصل ششم د) فصل هفتم

۱۴. کدام یک از موارد زیر، از اهداف تأسیس شورا در قانون اساسی است؟

الف) تسریع امور ب) توزیع قدرت

ج) بهره گیری از مشارکت مردم د) هر سه مورد

۱۵. آیا براساس قانون اساسی، مصوبه های شوراها می تواند با احکام اسلام مغایر باشد؟

الف) بلی ب) خیر

۱۶. آیا براساس قانون اساسی، شوراها باید تابع حکومت مرکزی باشند؟

الف) بلی ب) خیر

پرسش های مردمی

۱. شما در مورد شورا چه می دانید؟

۲. آیا تا کنون در انتخابات شوراهای شهر و روستا شرکت کرده اید؟ هدف شما چه بوده است؟

۳. از شورای شهر یا روستای خود چه انتظاری دارید؟

۴. آیا در مورد مشورت پیشوایان معصوم علیهم السلام چیزی می دانید؟

۵. آیا می توانید حدیثی درباره مشورت بگویید؟

۶. به نظر شما، نامزدهای نمایندگی شوراهای اسلامی باید چه ویژگی هایی داشته باشند؟

۷. آیا در زندگی خود مشورت کرده اید؟

خیر چرا؟

آری چه نتایجی برای شما داشته است؟

۸. بیش تر می کوشید با چه کسانی مشورت کنید؟

۹. مشورت چه نقشی در موفقیت خانواده می تواند داشته باشد؟

۱۰. به نظر شما، جامعه بدون مشورت، چگونه جامعه ای است؟

۱۱. آیا از عملکرد شورای شهر یا روستای خود راضی هستید؟ چرا؟

۱۲. به نظر شما، شوراها چگونه می توانند مردم را با خود همراه و همگام سازند؟

۱۳. به نظر شما، آیا شوراها نیازی به همکاری مردم دارند؟

۱۴. اگر کسی با شما مشورت کند، چگونه او را راهنمایی می کنید؟

پرسش های کارشناسی

۱. تفاوت نظام شورایی اسلام با دموکراسی های موجود در چیست؟

۲. آیا در اسلام باید میان بحث شورا و مشورت تفکیک قائل شد؟

۳. مشورت در اسلام در چه اموری جایز است؟

۴. مقصود از این که می گویند در شورا، اعتماد به رأی خواص است نه عوام چیست؟

۵. آیا معصومین علیهم السلام نیازی به مشورت داشتند؟ چرا؟

۶. در مفهوم اسلامی شورا، رسیدن به چه مطلبی اهمیت دارد؟

۷. حدود شورا را در اسلام شرح دهید.

۸. امروزه، چه آفاتی شوراها را تهدید می کند؟

۹. شوراها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از چه جایگاهی برخوردارند؟

۱۰. رسانه ها در موفقیت شوراها چه اندازه تأثیر دارد؟

۱۱. روابط عمومی فعّال تا چه اندازه در موفقیت شوراها مؤثر است؟

۱۲. تخصص در امور شهری یا روستایی، به چه میزان در توان مندی شوراها نقش دارد؟

۱۳. برای مشارکت مردم در امر شوراها، چه اقداماتی می توان انجام داد؟

زیرنویس یا پیام های مجری

سخنان رسول اکرم صلی الله علیه و آله

۱. هیچ قومی مشورت نکردند، جز آن که به بهترین امر هدایت یافتند. (الدرالمنثور، ج ۲، ص ۱۵۹)

۲. وحشتناک ترین تنهایی، خودرأیی است. (بحارالانوار، ج ۶۶، ص ۴۰۹)

۳. کسی که مشورت کرد، پشیمان نگشت. (نهج الفصاحه، حدیث ۲۵۰۹، ص ۶۷۸)

۴. هیچ کس از مشورت بی نیاز نیست. (نهج الفصاحه، حدیث ۱۶۳۷، ص

(۴۹۷

۵. هیچ کس از پی مشورت هلاک نشود. (نهج الفصاحه، حدیث ۲۲۹۶، ص ۶۴۰)

۶. هیچ کس از مشورت، بدبخت و از خودرأیی، خوش بخت نشد. (نهج الفصاحه، حدیث ۲۵۷۰، ص ۶۸۷)

سخنان امام علی علیه السلام

۱. مشورت کردن، عین هدایت است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۵۲)

۲. هیچ پشتیبانی مانند مشورت وجود ندارد. (نهج البلاغه، حکمت ۵۴)

۳. هر کس تنها به رأی خویش تکیه کند، هلاک گردد. (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱)

۴. مشورت کننده بر جانب رستگاری است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۳۱۹)

۵. گردآوردن خوبی ها و خیرها در مشورت کردن است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۳، ص ۳۶۸)

۶. کمک کردن یکدیگر با مشورت، خوب یاری کردن است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۶، ص ۱۵۷)

۷. مشورت کردن در کارها، پشت گرمی است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۵۲)

۸. مشورت کردن، آسایش است برای تو و زحمت است برای غیر تو.

(شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۶۶)

۹. صلاح رأی، به خالص بودن مشورت کننده است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۱۹۴)

۱۰. مشورت کردن با دوراندیش مهربان، پیروزی است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۶، ص ۱۴۶)

۱۱. هر کس با دیگران مشورت کرد، در عقل های آنان شریک شد. (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱)

۱۲. آن کس که از افکار و آرای گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب شناسد. (نهج البلاغه، حکمت ۱۷۳)

۱۳. ستم کردن بر مشورت جوینده، ستم است و خیانت. (غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۲۷۳)

پیام های کوتاه شورا

(۱)

ـ هم اندیشی و تدبیر شورا، رمز گشایش کارهاست.

ـ ارتباط مناسب، پُل پیروزی شوراست.

ـ حلقه تدبیر، در شورا متجلّی است.

ـ شورا در پرتو نور ولایت بیمه است.

ـ شورا بدون حدود و حصار، محکوم به آسیب پذیری است.

ـ تشریفات برای شورا، مشکل ساز و سادگی برای آن چاره ساز است.

۱- ۱. نگارنده.

ـ شورا جایگاه پرهیزکاران و دانشمندان است، نه پایگاه ناپرهیزگاران و نادانان.

ـ ضریب موفقیت شورا، در گرو ضریب مشارکت مردم است.

ـ همدلی و هم آوایی اعضا، رمز پیروزی شوراست.

ـ جلب اعتماد، زمینه ساز هرگونه مشارکتی است.

ـ خدمت به مردم، کلید تسخیر قلعه قلب هاست.

ـ شورا، مولود مدنیت انسان هاست.

ـ شورا هم بی نیاز از مشاوره نیست.

ـ شورا وقتی نعمت است که مجمع صفا باشد.

معرفی کتاب برای مطالعه بیش تر

۱. حاکمیت در اسلام، سیدمحمد موسوی خلخالی، تهران، آفاق، ۱۳۶۱.

۲. تنبیه الامه و تنزیه المله، محمدحسین نایینی، شرکت سهامی انتشار.

۳. حکمت اصول سیاسی اسلام، محمدتقی جعفری، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۹.

۴. پرتویی از قرآن (جلد ۵)، سید محمود طالقانی، گردآورنده: سید محمدمهدی جعفری، انتشارات اهل قلم، ۱۳۵۸.

۵. چهل حدیث (شورا و مشورت در قرآن)، میثم موسایی، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴.

۶. قانون گذاری در اسلام، سید محمدتقی مدرسی، سیدمحمد علوی مقدم، کتابخانه طهوری، ۱۳۷۶.

۷. جامعه دینی و جامعه مدنی، احمد واعظی، مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۸۱.

۸. فقه سیاسی اسلام (جلد ۱)، ابوالفضل شکوری، نشر مؤلف، ۱۳۶۱.

۹. مکتب اهل بیت علیهم السلام، مصطفی نورانی، قم، پیروز.

۱۰. ایدئولوژی و فرهنگ اسلام از دید ژول، ژول لابوم، مترجم: محمد رسول دریایی، تهران، میثم، ۱۳۵۶.

۱۱. سیره نبوی، مرتضی مطهری، قم، صدرا.

۱۲. اعتصام، گروهی از نویسندگان، شماره ۵۰ _ ۵۲، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.

ص: ۱۴۲

کتاب نامه

* قرآن مجید.

* نهج البلاغه، دشتی.

* نهج الفصاحه.

۱. اداره روابط عمومی استانداری قم، جزوه آشنایی با دومین انتخابات شورای اسلامی شهر و روستا، ۱۳۸۰.

۲. استادی، رضا، شورا در قرآن و حدیث، بنیاد فرهنگی امام رضا علیه السلام، انتشارات هجرت، قم، ۱۳۶۰.

۳. انصاری، محمدعلی، آیین جهانداری (به خط حسن هریسی).

۴. بلخی، جلال الدین محمد، دیوان شمس تبریزی، نشر قطره، تهران، ۱۳۸۱.

۵. ________________، مثنوی معنوی (با تصحیح نیکلسون)، چاپ اول،انتشارات سیروس، تهران، ۱۳۷۸.

۶. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، شرح غررالحکم ودررالکلم، مقدمه وتصحیح: سید جلال الدین حسینی، چاپ پنجم، تهران، مرداد ۱۳۷۳.

۷. حرانی، حسین بن شعبه، تحف العقول، چاپ اول، انتشارات علمیه اسلامیه،تهران، ۱۳۵۰.

۸. حسین، طه، علی و فرزندانش، مترجم: محمدعلی شیرازی، گنجینه، تهران،۱۳۵۴.

۹. دادگستری جمهوری اسلامی ایران، مجموعه قوانین سال ۱۳۶۱، تهران،روزنامه جمهوری اسلامی ایران.

۱۰. سبحانی، جعفر، تاریخ اسلام، وزارت آموزش و پرورش، تهران، ۱۳۶۵.

۱۱. ________________، مبانی حکومت اسلامی، مترجم: داود الهامی، مؤسسه علمی و فرهنگی سیدالشهدا، ۱۳۷۰.

۱۲. سعدی، مصلح الدین، کلیات، (با مقدمه فروغی)، چاپ سوم، نشر افکار، تهران،۱۳۷۹.

۱۳. سیوطی، جلال الدین، الدرالمنثور، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۱۱ ه .ق.

۱۴. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، چاپ پنجم، بنیاد فکری علامه طباطبایی، [بی جا]، ۱۳۷۶.

۱۵. عاملی، محمد بن حُر، وسائل الشیعه، طهران، مکتب الاسلامیه، [بی تا].

۱۶. عمید زنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۶.

۱۷. قربانی نیا، ناصر، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، چاپ چهارم، نشر سمن،۱۳۷۹.

۱۸. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، چاپ ششم، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۵۴.

۱۹. قمی، شیخ عباس، کُحلُ البصر، مؤسسه نشر الکتب المذهبیه، قم، [بی تا].

۲۰. کارل، الکسیس، انسان موجود ناشناخته، مترجم: عنایت، انتشارات شهریار،تهران، [بی تا].

۲۱. مازندرانی، ابن شهر آشوب، تفسیر متشابه القرآن، ۱۳۲۸ ه . ش.

۲۲. مجدی، عطاءالله، هزار گوهر، چاپ دوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران،۱۳۶۸.

۲۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، چاپ تهران، [بی جا]، [بی تا].

۲۴. ________________________، بحارالانوار، مؤسسه الوفا، بیروت، ۱۴۰۳ ه .ق.

۲۵. مرکز آموزش سیاسی وزارت کشور، آشنایی با شوراهای اسلامی، [بی جا]، ۱۳۷۷.

۲۶. مطهری، مرتضی، فلسفه اخلاق، صدرا، قم، ۱۳۶۶.

۲۷. مکارم شیرازی، ناصر، یکصد و پنجاه درس زندگی، قم، انتشارات نسل جوان،۱۳۶۸.

۲۸. ملکی، محمد، شورا در اسلام، نهضت زنان، [بی جا]، ۱۳۵۹.

۲۹. مهدی نیا، نقی وحید، مدیریت در شوراها، چاپ اول، احرار، تبریز، ۱۳۷۸.

۳۰. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، امام خمینی و حکومت اسلامی(۷)، تهران، ۱۳۷۸.

۳۱. ________________________، صحیفه امام، چ سوم، تهران، ۱۳۷۹.

۳۲. نجفی، موسی، تأملات سیاسی در تاریخ تفکر اسلامی، چاپ اول، پژوهشکده علوم انسانی، تهران، ۱۳۷۷.

۳۳. واقدی، محمدبن عمر، المغازی، چاپ سوم، عام الکتب، ۱۴۰۴ ه . ق.

برگ نظرخواهی

مرکز پژوهش های اسلامی

همکار ارجمند

تحقیقات مرکز پژوهش های اسلامی، با ساختار و ترکیب جدید جهت استفاده برنامه ریزان و برنامه سازان تهیه می شود. بیان نیازها و اعلام رضایت بهره برداران گرامی و همچنین نظرهای سازنده و تجربه های ارزشمند آنان زمینه ارتقای کمی و کیفی جزوات را فراهم می سازد. لذا، مستدعی است پس از مطالعه و ارزیابی کامل، سؤالات زیر را پاسخ دهید و به این مرکز ارسال فرمایید (تکمیل و ارسال پاسخنامه به منزله اعلام وصول و درخواست نشریه آتی خواهد بود) به اهتمام جناب عالی در ارسال سریع پاسخ ها ارج می نهیم و از خداوند متعال توفیق روزافزون شما و همکارانتان را مسئلت می نماییم.

با سپاس

اداره کل پژوهش مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ردیف عناوین سوالات سطوح پاسخ

خیلی خوبخوبمتوسطضعیفخیلی ضعیف

۱ شکل و ساختار تحقیق تا چه حدی مناسب است؟

۲ حجم مطلب و موضوعات آن نسبت به اهداف آن چگونه است؟

۳ پژوهش تا چه حد از اتقان و قوت مطالب برخوردار است؟

۴ تازگی مطالب و مفید بودن تحقیق را چگونه می بینید؟

۵ ادبیات و ویرایش متن تحقیق در چه سطحی است؟

۶ تا چه حد توصیه ها و پیشنهادهای برنامه ای می تواند کارگشا باشد؟

۷ میزان بهره وری از این پژوهش را چگونه ارزیابی می کنید؟

۸ بیشتر استفاده را از کدامیک از بخش ها یا فصول داشته اید؟

۹ به غیر از شما چه اشخاص دیگری از این پژوهش استفاده می نمایند؟

۱۰ به نظر شما جای خالی چه نوع مطالبی در این تحقیق دیده می شود؟

۱۱ پیشنهاد شما برای بهتر شدن کیفیت پژوهش ها چیست؟

نام و نام خانوادگی تکمیل کننده فرم مسئولیت

محل خدمت

دفتر مرکزی: قم ـ بلوار امین، ساختمان صدا و سیما، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، تلفن ۲۹۱۰۶۰۲ ـ ۰۲۵۱

دفتر تهران: خیابان ولیعصر(عج)، جام جم، طبقه دوم ساختمان شهید رهبر (رفاه سابق)، تلفن: ۲۱۶۵۴۴۳ ـ ۰۲۱

حلقه تدبیر

ویژه نامه شوراهای اسلامی

ص: ۱۴۶

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹